

TAMPEREEN YLIOPISTO

Mirkka Helkkula

ERIARVOINEN SIIVOUSTYÖ OSANA
ELÄMÄNKULKUA

Korkeasti koulutetut afrikkalaiset Suomen työelämässä

Sosiaalianthropologian pro gradu -tutkielma

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Huhtikuu 2014

Tampereen yliopisto
Sosiaalianthropologia
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

HELKKULA, MIRKKA: Eriarvoinen siivoustyö osana elämänkulkua – Korkeasti koulutetut afrikkalaiset Suomen työelämässä

Pro gradu -tutkielma, 128s + liitteet 3s, huhtikuu 2014

Tämän pro gradu -tutkielman tavoite on tuottaa uutta tietoa afrikkalaisista Suomen työelämässä heidän omien jäsenystensä kautta. Tutkielma tarkastelee niitä merkityksiä, joita korkeasti koulutetut, siivoustyötä tekevät afrikkalaiset miehet antavat työlleen ja asemalleen työmarkkinoilla oman elämänkulkunsa kontekstissa. Etnografisen tutkimuksen aineisto koostuu osallistuvan havainnoinnin avulla tuotetusta kenttäpäiväkirja-aineistosta ja narratiivisista teemahaastatteluista. Toteutin kenttätöiden miesten työn arjessa keväällä ja syksyllä 2013.

Tutkielma on ennen kaikkea alhaalta ylöspäin piirtyvä kuvaus siivoustyöhön päätyneiden afrikkalaisten miesten elämästä Suomessa. Tutkimus osallistuu Suomen maahanmuuttajien integraatiota korostavaan julkiseen keskusteluun, sillä se osoittaa, miten työmarkkinoiden rakenteet ja käytännöt eivät aina tue yhteiskuntaan sopeutumista tai ihmisoikeuksien turvaamista. Samalla se kuvaa työelämän muutoksia ja eriarvoistumista. Afrikkalaisten miesten näkökulmasta katsottuna siivoustyö näyttäytyy hyvin erilaiselta kuin aiemmin työväenluokkaisille naisille kuulunut työ.

Kontekstoin työtäni aiemmalla tutkimuksella, joilla on selitetty siirtolaisten asemoitumista työmarkkinoille, kuten myös niillä näkökulmilla, joilla marginaalissa olevia ihmisiä on lähestytty antropologiassa. Tarkastelen miesten asemaa työmarkkinoilla Victor Turnerin (1969) välitilan ja rakenteellisen näkymättömyyden käsitteillä. Tutkimukseni miehet näkevät asemansa siivoustyöntekijöinä perustavanlaatuisesti väliaikaisena, vaikka samalla heidän tilannettaan voi kuvailla vuosien ”liikkuvuusansassa” olemiseksi. He eivät ole saaneet oman alansa töitä tai ylipäätään muita kuin siivoustöitä.

Siivoustyö Suomessa sisältää tutkimukseni perusteella afrikkalaisia eriarvoistavia käytäntöjä, jotka rikkovat esimerkiksi Suomen lainsäädännön yhdenvertaisuuspykälää syrjinnän kiellosta. Työnantajat ja siivouspalveluja tilaavat asiakkaat asemoivat, määrittelevät ja arvioivat miehiä rodullistavien, eli afrikkalaisuuden ja ihonväriin perustuvien, kategorioiden perusteella ja sivuuttavat koulutukseen ja ammattitaitoon liittyvät tekijät. Useimmiten asiakkaiden toiveilla sekä suomen kielen puutteella oikeutetaan afrikkalaisten sulkeminen työn tai työtehtävien ulkopuolelle. Toisaalta miehet näkevät kielitaidon myös työyhteisöön kuulumisen symbolina.

Työn yksinäisyys, hankalat työajat ja kiire eristävät työntekijöitä normaalin arjen vuorovaikutustilanteista. Siivoustyöllä on myös konkreettisia seurauksia miesten arkeen ja hyvinvointiin. Epäsäännöllinen keikkatyö, elämän ja työn epävarmuus, syrjinnän kokemukset ja jatkuva taistelu omasta toimeentulosta ruumiillistuu miesten kehoissa väsymyksenä, sairasteluna, epäterveellisinä elintottumuksina ja jopa masennuksena. Siivoustyön stigmasta ja syrjinnästä huolimatta miehet pyrkivät muuntamaan siivoustyöstä kunniallista miehen ja perheenisän työtä.

Avainsanat: korkeakoulutetut, afrikkalaiset, siivoustyö, työelämä, hierarkiat, eriarvoisuus, syrjintä, etnografia, nimeämisen politiikka, välitila

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkimuksen rajaukset	2
1.2	Työ sosiaalisena siirtymänä	3
1.3	Aineisto ja tutkimusmenetelmät	4
1.4	Tutkimuskysymykset	5
1.5	Tutkielman rakenne	6
2	KÄSITTEELLINEN TAUSTA JA AIKAISEMPI TUTKIMUS	8
2.1	”Maahanmuuttajasiivoojia” – työn ja ihmisten toiseuttamista	8
2.2	Afrikka Suomessa ja Suomesta käsin	10
2.3	Ulkomaalaiset Suomen työmarkkinoilla	12
2.4	Stigmatisoitu siivoustyö	15
2.4.1	Siivoustyöstä ja sen nimeämisestä	16
2.4.2	Siivoustyön rakennemuutokset	18
2.4.3	Siivoustyön syrjivät käytännöt	19
3	ERiarvoisuus ja työ globaalissa maisemassa	23
3.1	Antropologia ja tilapäiset ilmiöt	24
3.2	Työn ja elämän prekarisaatio	26
3.3	Liikkuva maailma ja työn uudet eriarvoisuuden muodot	28
3.3.1	Paikallinen vastaan globaali?	29
3.3.2	Metropolit globaalien kehityksen generaattoreina	31
3.3.3	Lohkoutuvat työmarkkinat ja intersektionaalisuus	32
3.4	Työn sosiaaliset merkitykset ja elämänkulku	35
4	MENETELMÄLLISET VALINNAT	38
4.1	Työelämän etnografiaa?	38
4.2	Kenttä, aineisto ja etiikka	40
4.2.1	Kentän löytäminen	41
4.2.2	Aineisto	44

4.2.3	Erot ja ruumis kentällä	47
4.3	Analyysimenetelmät.....	50
4.3.1	Elämänkulku ja kertomusten analyysi	50
4.3.2	Analyysi käytännössä.....	53
5	SIIVOUSTYÖ VÄLITILANA	57
5.1	Suunnanottoja Suomeen ja sosiaaliseen nousuun	57
5.2	Siivoustyö selviytymisenä.....	62
6	PREKAARISUUDEN JA ERIARVOISUUDEN JÄLJET	67
6.1	Epävarma keikkatyö – arkea työn ehdoilla	67
6.2	Siivoustyö syrjintänä.....	74
6.2.1	Rodullistavat käytännöt siivoustyössä	75
6.2.2	Kielitaito kuulumisen ja syrjinnän symbolina	81
6.3	Murtuvat kehot – siivoustyö ruumiillisena kokemuksena	84
7	KUNNIALLISTA TYÖTÄ.....	90
7.1	Kommunitas – afrikkalaiset siivoojat ja veljeys	91
7.2	Miehen työ – siivoustyö maskuliinisena käytäntönä	94
7.3	Siivoustyö ammattitaitona.....	97
7.3.1	Oma kädenjälki ja tunnustuksen tarve	98
7.3.2	Yrittäjyys sosiaalisen arvostuksen välineenä.....	100
8	GLOBAALI MAHDOLLISUUKSIEN HORISONTTI	103
8.1	Siivoustyö elämänprojektien mahdollistajana	103
8.2	Tulevaisuuden rinnakointia – opiskelemaan, takaisin Afrikkaan vai yrittäjäksi?	105
9	LOPUKSI.....	111
9.1	Tulokset.....	111
9.2	Johtopäätökset.....	114
	LÄHTEET	120
	LIITTEET	129

”Ihmisellä on luontainen selviytymisvietti. Jos sinut
laitetaan suljettuun laatikkoon, teet siihen reikiä,
jotta voisit hengittää.”

John, 26-vuotias korkeakouluopiskelija, siivoustyössä

1 JOHDANTO

Tämä on tutkimus Suomessa asuvista afrikkalaisista miehistä, jotka työskentelevät siivoojina ja keittiöapulaisina, vaikka heillä olisi elämänselämänsä, työkokemuksensa ja koulutuksensa perusteella valmiuksia parempipalkkaisiin töihin. Siivoustyön olosuhteet ja ulkomaalaisten kokemus syrjintä työmarkkinoilla ovat saaneet minut kiinnostumaan heidän elämäntarinoistaan.

Olen halunnut päästä lähemmäs sitä myyttisenäkin näyttäytyvää kertomusta, jossa lääkäristä tulee linja-autonkuljettaja tai opettajasta siivooja. Erityisesti länsimaissa siirtolaiset päätyvät osaamisestaan huolimatta usein keittiöiden takahuoneisiin, tehtaisiin ja yökerhojen kulissemiin siivoamaan modernin kulutusyhteiskunnan jälkeä. Uudessa maassa heistä tulee tahtomattaan länsimaisen yhteiskunnan peruspalveluita ylläpitävää työvoimaa, sosiologi Rhacel Salazar Parreñasilta lainatuin sanoin ”eräänlaisia uusia globaalin kapitalismin palvelijoita” (Parreñas 2001, 25–26).

Ilmiö ei ole marginaalinen tai pelkästään kansallinen, sillä viime vuosina niin Suomessa kuin myös muualla maailmassa on kiihtynyt ’työelämän etninen eriarvoistuminen’, eli työmarkkinoiden ja töiden jakautuminen ihmisten kansallisen alkuperän mukaan (ks. esim. Kyntäjä 2011; Wrede & Nordberg 2010). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että ulkomaalaiset päätyvät maassa syntynyttä väestöä useammin ja todennäköisemmin matalapalkka-aloille, joilla työt ovat muita aloja raskaammat ja usein myös työolot heikoimmat. On myös näyttöä siitä, että näillä aloilla työolot ovat erityisen huonot ulkomaalaisille ja naisille (ks. esim. Abbasian & Hellgren 2012; Himanen & Könönen 2010).

Tutkimuksessani pyrin tuomaan esiin, kuinka muun muassa etnisyyteen, ihonväriin ja sukupuoleen perustuvat stereotyyppiset luokittelun tavat ohittavat ihmisten ammatillisen osaamisen ja ammattitaidon. Nimitän tutkimukseeni osallistuneita afrikkalaisia miehiä tutkimukseni päähenkilöiksi, koska haluan korostaa etnografiselle tutkimukselle ominaiseen tapaan heidän näkemystensä ja kerrontansa painoarvoa. Kun viitataan erilaisiin, matalapalkkaisiin ja prekaarisin työn muotoihin, joihin nimenomaan monen maahanmuuttajan on helpoin työllistyä, puhun paitsi siivoustyöstä, myös matalapalkka-alan töistä.

Työ, erityisesti palkkatyö, on loputtoman mielenkiinnon kohde yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Työni antropologinen ja yleisinhimillinen perusajatus on, että työ merkitsee ihmisille paljon muutakin kuin toimeentuloa. Työ on monella tavalla kytköksissä hyvinvointiin ja onnellisuuteen. Työllä on ennen kaikkea vahva sosiaalinen merkitys; se asemoi yhteiskuntaan ja antaa arvontunteen, luo ystävyysuhteita sekä mahdollisuuksia itsensä ja taitojensa – toisinaan myös ympäröivän maailman – kehittämiseen. Työhyvinvointi on myös ihmisoikeus. Yhdistyneiden kansakuntien vuoden 1966 kansainvälisen ihmisoikeussopimuksen yleissopimuksen mukaan kaikille kuuluu oikeus nauttia oikeudenmukaisista ja suotuisista työoloista sekä parhaasta mahdollisesta ruumiin- ja mielenterveydestä (Makkonen & Koskeniemi 2013, 64–65).

Koen tarpeelliseksi ymmärtää paremmin maailman eriarvoisuutta ja sen seurauksia ihmisten jokapäiväisessä elämässä. Siksi tutkimukseni pyrkii kuvaamaan, minkälaisia seurauksia työelämän eriarvoisuus tuottaa afrikkalaisten elämään. Kun palkkaus on keho ja työtunnit vähäisiä, yksi työpaikka ei riitä takaamaan tyydyttävää toimeentuloa Suomen kaltaisessa korkean hintatason yhteiskunnassa. Koska suuri osa siivoustöistä tehdään myöhään iltaisin, aamuhämärässä tai muuten piilossa katseilta, työn todellisuus on usein näkymätöntä muille kuin sen tekijöille.

1.1 Tutkimuksen rajaukset

Aiemman tutkimuksen perusteella on selvää, että kokonaisten ulkomaalaisryhmien asema työmarkkinoilla ei selity pelkästään ihmisen henkilökohtaisilla ominaisuuksilla, kuten koulutuksella tai kielitaidolla (ks. esim. Könönen 2012, 201). Suomessa siivoustyötä tekevät monenlaisista lähtökohdista tulevat ihmiset, niin suomalaiset kuin erilaisista taustoista tulevat ulkomaalaisetkin. Olen rajannut tutkimukseni nimenomaan afrikkalaisten siivoustyöntekijöiden kokemukseen, sillä aiemman yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen mukaan heikoimmassa oikeudellisessa asemassa sekä maahanmuuton että usein myös työelämän hierarkioissa ovat Euroopan, ja erityisesti Euroopan unionin, ulkopuolelta tulevat ihmiset (ks. esim. Könönen 2012; Abbasian & Hellgren 2012). Afrikkalaisten tutkiminen on perusteltua myös siksi, ettei heidän elämästään Suomessa ole olemassa vielä kovinkaan paljon tietoa (Löytty & Rastas 2011, 35).

Afrikkalaisten valitsemista tutkimuskohteeksi perustelea myös se, että aiemmissa siivoustyötä koskeissa tutkimuksissa juuri afrikkalaiset miehet on mainittu ryhmäksi, joka asemoidaan alan

puheissa työmarkkinoiden ”pohjalle”, eli yhdeksi syrjityimmäksi ryhmäksi (ks. esim. Trux 2011, 103). Olen päättänyt rajaamaan tutkimukseni aikana näkökulmani nimenomaan miehiin, koska mielestäni on kiinnostavaa, miten miehet merkityksellistävät asemaansa työssä, joka perinteisesti nähdään naisvaltaisena alana. Sukupuoli ei ylipäätään ole globaalin muuttoliikkeen näkökulmasta mitenkään yhdenmukainen asia (ks. esim. Mills 2003).

Jotta afrikkalaiset voisivat työskennellä Suomessa, he tarvitsevat työluvan tai muun oleskeluluvan, joka sisältää työnteko-oikeuden maassa. Suurin osa tutkimukseni ihmisistä on tullut Suomeen opiskelemaan korkeakoulututkintoa, joten heidän oleskelulupansa perustuu tai on alussa perustunut nimenomaan opiskeluun.¹ Koska ulkomaalaisille ei useimmiten myönnetä valtion opintotukea, monien ulkomaalaisten opiskelijoiden on tehtävä töitä elättääkseen itsensä.

1.2 Työ sosiaalisena siirtymänä

Matalapalkka-alana siivoustyö mielletään usein maahanmuuttajan ”sisään pääsyammattiksi”, jonka kautta voi avautua ovia työmarkkinoiden parempituloisiin töihin ja jonka arjessa opitaan kieltä ja työelämätaitoja eli integroidutaan uuteen maahan (vrt. Forsander 2013, 222). Tutkimukseeni osallistuneille miehille siivoustyöstä on muodostunut kuitenkin niin sanottu ’liikkuvuusansa’ (vrt. Akhlaq 2005). Suomalainen työelämä näyttäytyy heille sosiaalisen liikkuvuuden suhteen suljettuna järjestelmänä, sillä he eivät ole saaneet oman alansa töitä tai ylipäätään muita kuin siivousalan töitä vuosienkaan kuluttua valmistumisestaan.

Väliaikaisuuden tematiikka on ollut tutkimuksessani läsnä jo tutkimussuunnitelman muotoilusta alkaen. Alun perin halusin kyseenalaistaa ajatuksen siivoustyöstä sisääntuloammattina, koska vuosikymmeniä alalla olleille afrikkalaisille se ei näytä takaavan pääsyä eteenpäin. Mutta kuten antropologisessa ja laadullisessa tutkimuksessa erityisen usein käy, tutkimuskysymykset ja näkökulmat muuttuvat kentällä. Yllättäen siivoustyön väliaikaisuuden ja epävarmuuden tematiikka nousi vahvasti esille sekä aikaisemmasta työn muutoksia koskevasta tutkimuksesta että miesten

¹ Oleskeluluvat Suomessa voidaan karkeasti jakaa määräaikaisiin tai pysyvään lupaan: tilapäiseen oleskelulupaan (B), jatkuvaan, kerrallaan neljä vuotta voimassa olevaan lupaan (A) ja pysyvään oleskelulupaan (P), jota voi hakea, kun on ollut Suomessa yhtäjaksoisesti neljä vuotta. Opiskeluun perustuva lupa on aina tilapäinen. Ulkomaalainen voi myös hakea Suomen kansalaisuutta, jos hän täyttää ehdot, eli muun muassa riittävän kielitaidon ja nuhteettomuuden. (Migri.fi 2014)

omista käsityksistä. Lopulta siivoustyön väliaikaisuudesta tulikin tutkimukseni keskeinen emic-kategoria, eli tutkimukseni miesten oma keskeinen jäsenitys.

Edellä mainituista syistä päädyin tarkastelemaan siivoustyötä antropologian käsittein eräänlaisena sosiaalisena siirtymänä asemasta toiseen, joka usein käytännössä merkitsee siirtymäriittä (vrt. Van Gennep 1977). Ymmärränkin tutkimukseni miesten olevan sosiaalisen aseman muuttumiseen liittyvässä tilassa, jota antropologian klassikko Victor Turner nimittää liminaalitulaksi ja samalla rakenteelliseksi näkymättömyydeksi. Liminaalitulassa olevia ihmisiä yhdistää se, että heidän voidaan nähdä putoavan yhteiskunnassa rakenteen ulkopuolelle tai olevan sen ”alimmilla portailla”, jollakin lailla näkymättömissä. (Turner 2007 [1969], 144.) Itse käytän tutkimuksessani liminaalitulasta termiä välitila, koska se sopii paremmin suomen kieleen ja on selkeämpi. Siivoustyö on tutkimukseni päähenkilöille tällainen siirtolaisuuden välitila, koska heidän päämääränsä on oman sosio-ekonomisen asemansa parantaminen. He ovat matkalla välitulasta eteenpäin, mutta jostain syystä siirtymästä onkin tullut pidempikestoinen, jokapäiväinen olotila. Välitilan käsite ei selitä miesten asemaa työmarkkinoilla, mutta sillä voidaan päästä antropologian tavoitteiden mukaisesti käsiksi siihen, miten miehet kokevat oman elämäntilanteensa.

1.3 Aineisto ja tutkimusmenetelmät

Pyrin kulttuurintutkimukselle ominaiseen tapaan *emansipatoriseen* tiedontuotantoon, koska haluan haastaa taloudellisesti ja poliittisesti latautuneita ja globaaleja hierarkioita toistavia yleisiä diskursseja. Emansipatorisella tiedontuotannolla tarkoitan tutkimusta, joka avaa uusia näkökulmia maailmaan ja antaa äänen niille yhteiskunnan reunoilla tai ulkopuolella vaikeissa tilanteissa oleville ihmisille, joita vallitsevat ideologiat, diskurssit ja valtarakenteet alistavat (vrt. Ilmonen 2011, 2; Hänninen 2000, 120). Toivon siten, että tutkimukseni onnistuu tuottamaan aineksia moniäänisempään yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Tutkimusotteeni on etnografinen eli aineisto pohjautuu kenttätööhön. Käytännössä tämä tarkoittaa osallistuvaa havainnointia tutkimukseeni osallistuneiden miesten elämän arjessa, niin sanotuissa ‘sosiaalisen todellisuuden luonnollisissa olotiloissa’ (ks. esim. Eskola & Suoranta 2000, 103). Etnografian määrittely tyhjentävästi on haastavaa, koska se viittaa samaan aikaan sekä tutkimustyöstä syntyneeseen kirjalliseen raporttiin että menetelmien moninaisuuteen. Siksi määrittelen etnografian Charlotte Aull Davisin tapaan laajasti, en vain kirjoitustavaksi vaan ennen

kaikkea moninaiseksi tutkimusprosessiksi, joka perustuu kenttätööhön ja hyvin moninaisiin ja erilaisiin, yleensä laadullisiin, aineistoihin ja niiden vuoropuheluun (Aull Davis 2008, 5). Antropologi Liisa Malkki puhuu etnografian repertuaarista: niistä lukuisista mahdollisuuksista elämänkerran analyysistä haastattelutekniikoihin, joiden joukosta tutkija rakentaa oman, luovan ja tilanteeseen sopivan metodipaketinsä (Malkki 2012b, 201).

Tutkimukseni metodipaketti on kirjava. Olen käyttänyt etnografian lisäksi narratiivista lähestymistapaa päästäkseni käsiksi miesten tapoihin jäsentää elämänkulkuaan. Pääasiallista aineistoani ovat litteroidut teemahaastattelut, jotka sisältävät myös narratiivisempia, elämänkulkua käsitteleviä osioita. Tärkeässä roolissa on myös oman kenttäpäiväkirjani materiaali, joka on syntynyt havainnoidessani ja haastatellessani miehiä sekä osallistuessani siivoustyön arkeen.

Tutkielmani kontekstuaalista ymmärrystä olen rakentanut tutustumalla aiemman tutkimuksen lisäksi tiedotusvälineiden, viranomaisten ja työnantajien tapoihin puhua siivoustyöstä, siirtolaisista ja afrikkalaisista. Tarkoitukseni on kuvata aineistoni pohjalta, eli kenttäpäiväkirjani havaintojen, käymieni keskustelujen ja teemahaastattelujen avulla, sitä maahanmuuton ja työelämän eriarvoisuuden synnyttämää kompleksista todellisuutta, johon päähenkilöt suhteuttavat elämäntilannettaan.

1.4 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksessani pyrin ymmärtämään tutkimukseni päähenkilöiden tapaan merkityksellistää siivoustyötä osana elämäänsä. Tarkastelutavassani on ollut keskeistä ottaa lähtökohdaksi se, mitä kohtaamani ja haastattelemani miehet ovat itse tuoneet esiin. Tutkimukseni kiinnittyy siten hermeneuttiseen, eli ymmärtämiseen pyrkivään perinteeseen, kuten myös antropologian pyrkimykseen nähdä maailma tutkittavien silmin.

Työelämän mahdollisuudet ja rajoitukset ovat perin pohjin sosiaalisia ja ne kiinnittyvät myös globaaleihin talouden ja työn muutoksiin. Aiemman tutkimuksen avulla asetan miesten jäsenyykset osaksi laajempaa globaalin muuttoliikkeen tutkimuksen kontekstia. Myös yhteiskunnallisen keskustelun voi nähdä asettuvan vuoropuheluun miesten puheenvuorojen kanssa. Tutkimuksessani onkin läsnä monta eri tasoa työelämän ja muuttoliikkeen rakenteista sosiaalisten kategorisointien vaikutuksiin ja kokemuksen jäsentämiseen liittyviin sosiaalisiin merkityksiin.

Analyysissa pyrin tuomaan näkyville afrikkalaisten miesten tapoja merkityksellistää omaa asemaansa työelämässä. Tutkimuskysymykseni on:

Miten korkeasti koulutetut afrikkalaiset miehet merkityksellistävät siivoustyötä ja asemaansa työmarkkinoilla suhteessa elämänsä elämänsä?

Jotta pääsisin siivoustyölle annettuihin merkityksiin käsiksi, käytän aineiston analyysissa apukysymyksiä. Erittelen ne tarkemmin menetelmäluvussa (ks. 4.3.2). Elämänsä elämänsä tarkoitan miesten tapaa tarinallistaa oman elämänsä vaiheita kokonaisuutena, joka etenee menneisyydestä nykyisyyteen. Olen kiinnostunut elämänsä elämänsä ennen kaikkea siksi, että haluan nähdä, mitä merkityksiä siivoustyö saa osana miesten elämänsä elämänsä.

1.5 Tutkielman rakenne

Tutkielmani jakautuu yhdeksään pääluvun. Tämän johdantoluvun jälkeen, eli luvussa kaksi, lähdän liikkeelle tutkimusaiheeni leimaavista toiseuttavista diskursseista sekä siivoustyön, maahanmuuton ja afrikkalaisuuden sosiaalisista kategorioista ja niiden vaikutuksista niin tutkimukseeni kuin laajemmin arkiajatteluun. Samassa luvussa käyn läpi aiempaa tutkimusta afrikkalaisista Suomessa sekä siirtolaisista Suomen työelämässä. Tämän jälkeen alaluku 2.4 on omistettu siivoustyölle. Tutustun siivoustyön erityispiirteisiin, nimeämiseen, arvostukseen ja alan rakenteellisiin muutoksiin sekä jo tiedossa oleviin syrjiviin käytäntöihin.

Tutkimuksen kolmannessa pääluvussa kuvaan teoreettisia lähestymistapoja sosiaalisiin siirtymiin ja marginaalissa olevien ihmisten tutkimiseen kuten myös sosiaalitieteen tapoihin tarkastella työtä ja muuttoliikkeitä liikkuvassa ja muuttavassa maailmassa. Luku sisältää lisäksi perustelut sille, miksi työn merkityksiä tulisi tarkastella kokonaisvaltaisesti ihmiselämästä käsin.

Luvussa neljä avaan tutkimuksen menetelmiä, eli perusteluita etnografisen tutkimuksen käyttöön tässä tutkimuksessa, kuten myös tutkimuksen vaiheita aineistonkeruusta analyysiin. Lisäksi käyn läpi tämän tutkimuksen toteuttamiseen liittyviä ongelmakohtia ja eettisiä periaatteita.

Tulosluvut jakautuvat analyysin avuksi muotoilemieni apukysymysten (ks. luku 4.3.2) mukaisesti neljään erilliseen lukuun. Ennen varsinaista analyysia, tutkimuksen ensimmäisessä tulosluvussa, eli luvussa viisi, esittelen lyhyesti tutkimukseni päähenkilöiden sosiaalisen profiilin ja siirtolaiseksi lähtemiseen vaikuttaneita tekijöitä. Viimeiseen lukuun, eli lukuun yhdeksän, olen koostanut yhteenvedon tulosluvun tuloksista ja johtopäätökset. Viimeisessä alaluvussa pohdin tutkimuksen aikana löytyneitä kysymyksiä sekä polkuja eteenpäin.

2 KÄSITTEELLINEN TAUSTA JA AIKAISEMPI TUTKIMUS

Tässä luvussa lähdän liikkeelle nimeämisen problematiikasta, sillä siivoustyön sekä sen tekijöiden asemointi ja määrittely on tärkeä ja pohdintaa vaativa eettinen kysymys. Tutkimuksessani nimeämisen ongelma on läsnä moninkertaisesti, sillä niin afrikkalaisuus, maahanmuuttajuus kuin siivoustyökin ovat nyky-yhteiskunnassa sanoja ja luokitteluja, jotka asemoivat ihmisiä ja tuottavat eriarvoisuutta. Siksi nämä kategorisoinnit ovat paitsi tutkimukseni käsitteellisiä haasteita, myös vallitseva diskurssi, jonka leimaavuutta siivoojiksi ja maahanmuuttajiksi nimetyt ihmiset joutuvat vastustamaan arjessaan ja työmarkkinoilla. Tämän takia muun muassa perustelen, miksi puhun juuri siivoustyöstä (ks. luku 2.4.1.).

Tässä luvussa avaan lisäksi lähestymistapojani afrikkalaisten tutkimiseen ja käyn läpi tutkimusaiheeni kannalta keskeistä tutkimusta siivoustyöstä ja ulkomaalaisista suomalaisilla työmarkkinoilla. Viimeiseksi käyn läpi olemassa olevaa tietoa ulkomaalaisista ja muista haavoittuvaisista ryhmistä siivoustyössä sekä alan eriarvoistavista ja syrjivistä käytännöistä.

2.1 ”Maahanmuuttajasiivoojia” – työn ja ihmisten toiseuttamista

Yhteiskuntatieteissä puhutaan toiseudesta ja toiseuttamisesta, kun merkityksellistetään eroja niin, että niihin liitetään ajatus eriarvoisuudesta (ks. esim. Hall 1999). Rasismitutkija Olli Löytyn (2005) mukaan toiseuden käsitteen avulla pääsee käsiksi valtasuhteisiin, joissa toinen on aina vähempiarvoinen. Toiseus unohtaa yhteiset piirteet. Se pyrkii erottautumaan ja jakamaan maailmaa kahdeksi eriarvoiseksi vastakohtaksi, jossa toista puolta alistetaan tai piilotetaan näkyvistä. Keskeistä on huomioida katsojan positio, mistä tai kenen näkökulmasta käsin jokin asia näyttää toiselta. Toiseuden käsitettä on kritisoitu yksinkertaistavasta ajattelusta, mutta toisaalta sen avulla on mahdollista osoittaa eriarvoistavia vastakohtia analyttisesti ja siten myös rikkoa niitä. On oleellista nähdä, että toiseuttavia kategorioita määriteltäessä pitäisi painottaa niiden monitulkintaisuutta ja monimerkityksisyyttä. (Löytty 2005, 9–13.)

Tuon toiseuden käsitteen esille tutkimuksessani, koska haluan korostaa sitä, että tapa, jolla ulkomaalaisista siivoojista, afrikkalaisista ja ”vierastyövoimasta” puhutaan, on vahvasti toiseuttava. Viron- ja venäjänkielisten työntekijöiden kokemuksia Suomessa tutkineen Eve Kyntäjän (2011) mukaan maahanmuuttajat esitetään yleisesti monenlaisten ongelmien aiheuttajina, palveluiden

hyväksikäyttäjinä ja kaiken kaikkiaan hyvin erilaisina kuin Suomen syntyperäiset kansalaiset. Lisäksi maahanmuuttopolitiikkaan liittyvä retoriikka jakaa maahanmuuttajat hierarkkisiin kategorioihin, joita siivittää usein populistinen leimaaminen. (Kyntäjä 2011, 52.) Myös työelämän eriarvoisuutta tutkineen Sirpa Wreden mukaan siirtolaisten työstä käyty yhteiskunnallinen keskustelu on korostanut hyödyn ja haittojen näkökulmaa ja sivuuttanut työelämän arjen ja työntekijöiden kokemukset (Wrede 2010, 21). Sosiologi Mika Helanderin mukaan onkin tavallista, että samaan aikaan kun käydään keskustelua siitä, että ulkomaalaisia työntekijöitä tarvitaan erityisesti siivoustyön kaltaisiin matalapalkka-alan töihin, heidän pelätään vievän työpaikat (Helander 2011).

Tutkimusasetelmassani on läsnä ilmiö, jota antropologi Anna Rastas kutsuu nimeämisen politiikaksi. Käsitteellä hän viittaa sosiaaliin kategorisointeihin, joita uusinnetaan paitsi arjessa, myös tutkimuksissa, esimerkiksi puhuttaessa maahanmuuttajuudesta tai afrikkalaisuudesta. Nimeäminen on poliittista, koska kategorioilla on usein konkreettisia seurauksia yhteiskunnassa vallitseviin sosiaaliin suhteisiin, eli esimerkiksi siihen, miten ihmiset määrittelevät ja asemoivat itseään ja toisiaan. Siksi nimeämisoikeudesta myös kamppaillaan. (Rastas 2013, 153–158.) Myös antropologi Harri Englund (2011, 59) on kiteyttänyt, että erityisesti Afrikkaan liittyvässä tutkimuksessa eriarvoisuuden ymmärtämiseksi on tärkeää oivaltaa tiedon, vallan ja toiseuden kolmiyhteys.

Koska tutkimukseni koskee maahanmuuttajien työtä ja työllistymistä, on välttämätöntä ottaa kantaa myös maahanmuuttajiksi nimeämiseen. Amerikkalaisten ja suomalaisten välisiä avioliittoja tutkineen Johanna Leinosen mukaan maahanmuuttaja-kategoria ei ole neutraali. Sen sijaan se on vahvasti leimaava ja toiseuttava, luokkaan ja tiettyyn etniseen taustaan ja kansallisuuteen viittaava kategoria, joka vaihtelee kontekstinsa mukaan ja joka tekee hierarkkisesti joitakin maahanmuuttajaryhmiä näkyvämmiksi kuin toisia. Ihminen, jota ei ensin pidetä maahanmuuttajana, voi leimautua maahanmuuttajaksi puhuessaan murrettua suomea vieraskielisellä aksentilla. (Leinonen 2012, 213–214.) Kuten antropologi Laura Huttunen tiivistää, ei ole olemassa yhtä ihmistyyppiä nimeltä maahanmuuttaja, vaan eri lähtökohdista tulevia ihmisiä, jotka liikkuvat maailmassa (Huttunen 2009, 120). Ongelma on, että kun ihmistä luokitellaan ulkopuolelta ilman että luokitus vastaa hänen omaa käsitystä itsestään, kategorisointi voi olla jopa uhka yksilöllisyydelle. (Kyntäjä 2011, 51–52.) Ei ole siten yhdentekevää tulla leimatuksi pakolaiseksi, vierastyövoimaksi, etnisen vähemmistön edustajaksi tai huippuosaajaksi.

Kategorisointeihin liittyen on tarpeellista tuoda esille myös se, ettei ole universaalia naisen, miehen, afrikkalaisen tai maahanmuuttajan positiota, vaan eri tavalla paikantuneiden ihmisten tietoa (vrt. Haraway 1988, 584; Huttunen 2002, 24). Omassa tutkimuksessanikaan paikantuneisuus ei ole paikantumista suhteessa paikkaan ja kulttuuriin, vaan ennen kaikkea tietävään subjektiin, hänen elämänhistoriaansa sekä hänen asemaansa erilaisissa hierarkioissa. Esimerkiksi tutkielmani rajaaminen miehiin ei tarkoita miehisyyden korostamista, vaan lähinnä sosiaalisten kategorioiden tiedostamista, huomioimista ja näkyväksi tekemistä. Samoin kuin afrikkalaisuus tai maahanmuuttajuus, myös sukupuoli on kategoria, jonka näen kulttuurisesti ja sosiaalisesti rakentuneena konstruktiona. Naistutkimuksen nykyklassikon Judith Butlerin mukaan kategorioita myös itse aktiivisesti tehdään ja esitetään sosiaalisissa diskursseissa ja käytännöissä (Butler 2006, 241). Kuten muutkin kategoriat, myös sukupuoli on alati liikkeessä, monitulkintainen ja kontekstissaan muuttuva. Se voi olla siis myös ristiriitainen elementti.

Koska vallitseva yhteiskunnallinen työelämädiskurssi etäännyttää maahanmuuttajat ja ulkomaalaiset työntekijät vieraaksi massaksi, keskeinen tavoitteeni on purkaa tuota puhetta. Valtadiskurssien sijaan pyrin tuomaan esille pikemminkin niitä ihmisyyden peruskysymyksiä, joiden kanssa me kaikki kamppailemme. Minkälaisen elämän minä haluan? Mitä jos unelmani eivät toteudukaan? Miten selviän pettymyksistä? Voidaan sanoa, että lopulta vain olosuhteet ovat niitä asioita, jotka erottavat keskivertosuomalaisen ”maahanmuuttajasta” (Huttunen 2009, 120). Tutkimuksessani pyrin haastamaan leimaavia kategorisointeja ensinnäkin käyttämällä kategorioita, joita tutkimuksen päähenkilöt itse käyttävät itsestään. Edellä mainittujen syiden vuoksi vältän myös tietoisesti maahanmuuttaja-sanan käyttöä tutkimuksessani. Käytän sen sijasta useammin sanaa siirtolainen tai ulkomaalainen, vaikka nekään eivät laajuudessaan ole vailla yleistämisen tai tulkinnan ongelmilta.

2.2 Afrikka Suomessa ja Suomesta käsin

Kuten tekniikan tohtori, Afrikassa työskennellyt ja matkustanut Eero Paloheimo (2007) on Afrikkaa koskevassa tietokirjassaan sanonut, valtataistelu Afrikkaa koskevan tiedon määrittelyoikeuksista on kääntynyt nykykeskusteluissa rasismiksi peloksi. Sen vuoksi esimerkiksi kulttuurisista eroista ei välttämättä uskalleta puhua. (Mt. 451.) Toisaalta antropologi Annikka Tepon mukaan on merkittävää, että afrikkalaisia pidetään stereotyyppioissa edelleen herkästi laiskoina, tyhminä ja taloudellisesti kyvyttöminä (Teppo 2011, 18). Historiallisesti on myös tyypillistä, että erityisesti

afrikkalaisten miesten seksuaalisuutta korostetaan ja heidän kykyä vanhemmuuteen ja isyyteen vähätellään (ks. esim. Rutherford 1986, 62).

Afrikkalaisia Suomessa koskevan tutkimuksen ongelma on ollut ja on edelleen purkaa maanosaan ja sen ihmisiin liittyviä stereotypioita, kielteisiä mielikuvia ja vanhoja käsityksiä, jotka elävät sitkeästi arkisessa Afrikka-kuvassa ja Afrikkaa koskevissa diskursseissa, eli esittämisen tavoissa. Länsimainen tieto Afrikasta on historiallisesti perustunut kolonialistiseen toiseuttavaan näkökulmaan, jossa Eurooppa nähdään sivistyneenä ja Afrikka jonain alempiarvoisena ja primitiivisenä, lähinnä länsimaisen hallinnan kohteena. Myös suomalaisten tieto ja käsitys afrikkalaisista perustuu pitkälti kotoutumisen ongelmia suomalaisten näkökulmasta tarkasteleviin mediateksteihin, eksotiikkaa ihailevaan matkakirjallisuuteen sekä valtasuhteita korostavaan lähetys- ja kehitysyhteistyön kautta tuotettuun tietoon. On edelleen paljon Afrikan maita, joista ei löydy esimerkiksi tietokirjallisuutta suomeksi. (Löytty & Rastas 2011, 24–34.)

Afrikkalaistaustaisten ryhmisten maahanmuuttohistoria Suomessa ei ole ajallisesti kovinkaan pitkä. Ensimmäinen suurempi ryhmä afrikkalaisia tuli Suomeen vuonna 1990, kun Somaliasta vastaanotettiin Suomeen sata pakolaista (Martikainen, Saari & Korkiasaari 2013, 38). Toisaalta Miia Jonkan ja Jukka Heinosen (2010) Afro-Suomen historiasta kertova kolmiosainen dokumentti osoittaa, että Suomessa on asunut ainakin joitakin afrikkalaistaustaisia ihmisiä jo 1800-luvulla. Lisäksi kenialainen Joseph Owindi opiskeli Tampereen yliopistossa sosiologiaa 1960-luvulla. Hän on tiettävästi ensimmäinen Suomessa opiskellut afrikkalainen. Yleisradion 1969 tekemässä dokumentissa mies kertoo, miten häntä kohdeltiin tuolloin kaikinpuolin kummajaisena (YLE 1969).

Ulkomaalaisten määrä Suomessa on kasvanut kahdenkymmenen vuoden aikana nopeasti, vaikka edelleen maahanmuuttajien määrä koko väestöstä on luokitteluperusteesta riippuen vain 3,1–4,6 prosenttia. Suomen kaikista maahanmuuttajista noin 9 prosenttia on kotoisin Afrikasta, ja heistä suurin osa Somaliasta. (Martikainen, Saari & Korkiasaari 2013, 38.) Kaikkiaan Suomeen on muuttanut jo yli 20 000 afrikkalaista, ja Suomessa elää useita eri afrikkalaisyhteisöjä, joiden kielten, kulttuurien ja uskontojen kirjo on merkittävä. Silti Afrikkaa ja afrikkalaisia koskeva suomalainen tutkimus on keskittynyt pitkälti juuri somaliyhteisön tutkimiseen, lähinnä kotoutumisen näkökulmasta. (Löytty & Rastas 2011, 35.) Tarkoitukseni on vastata osaltaan tuohon tutkimustiedon

puutteeseen, joka liittyy ennen kaikkea afrikkalaisten tavalliseen arkeen ja elämään Suomessa. Pyrin tuomaan esiin tarinoita, jotka monipuolistavat kuvaa afrikkalaisista Suomessa.

Olen rajannut tutkimukseni eri Afrikan maista Suomeen muuttaneisiin miehiin, jotka ovat asuneet Suomessa muutamasta vuodesta kymmeneen vuosiin. Tutkimukseeni osallistuneet ihmiset ovat kotoisin eri puolilta Afrikkaa: Keniasta, Tansaniasta, Kamerunista, Nigeriasta tai Ugandasta. Heillä kaikilla on suoritettu tai vielä kesken oleva korkeakoulututkinto pääasiassa Suomesta.

Tutkimani päähenkilöt ovat niin sanottuja ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajia, eli he ovat ulkomailla syntyneitä ja muuttaneet Suomeen jossain vaiheessa elämäänsä. Vaikka tutkimukseni keskittyy nimenomaan ensimmäiseen sukupolveen, on huomion arvoista, että heidän kokemuksensa vaikuttaa myös ”toiseen sukupolveen” eli heidän jo olemassa oleviin tai tuleviin jälkeläisiinsä. Sukupolvinäkökulmaa Suomessa tutkineen Lotta Haikkolan mukaan Suomessa syntyneiden ja kasvaneiden maahanmuuttajien jälkeläisten vaikutus yhteiskuntaan onkin tulevaisuudessa erityisen keskeinen kysymys (Haikkola 2013, 44).

2.3 Ulkomaalaiset Suomen työmarkkinoilla

Työsiirtolaisuus tai ulkomaalaisten tekemä työ ei ole uusi ilmiö. On arveltu, että läntisessä Euroopassa olisi ollut jo vuonna 1975 keskimäärin noin 10 prosenttia ulkomaalaisia työntekijöitä (Piore 1979, 1). Toisaalta ulkomaalainen työvoima on työmarkkinoilla tuorempi ilmiö Suomessa kuin muualla Euroopassa. 1980-luvun Suomessa maahanmuuttajat olivat vielä keskimäärin paremmin koulutettuja kuin kantaväestö, mutta 1990-luvun laman myötä maahanmuuttajien työllisyys- ja työmarkkinatilanne heikentyi merkittävästi. Nykyään yhä useampi ulkomaalaisista työskentelee matalapalkka-aloilla. Toisaalta maahanmuuttajia on nyt myös moninkertainen määrä ja ulkomaalaisten työntekijöiden joukko on aiempaa heterogeenisempi. (Forsander & Ekholm 2001, 62.)

Maahanmuuttotilanteen väestön asemaa Suomessa voidaan tarkastella monen eri tekijän näkökulmasta. Esimerkiksi tuloluokkien mukaan tarkasteltuna Suomessa asuvista ulkomaalaisista noin 40 prosenttia sijoittuu alimpiin tuloluokkiin, kun taas koko väestöstä niihin kuuluu vain 21 prosenttia (Martikainen, Saari & Korkiasaari 2013, 52).

Tutkimukseni päähenkilöitä tai heidän edustamiaan ryhmiä on kuitenkin hankala sijoittaa yksiselitteisesti työtilastoihin. Tämän huomaa, kun tarkastelee Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastoja. Vuoden 2012 työssäkäyntitilastojen mukaan Suomessa työskenteli tuolloin 4110 afrikkalaista miestä. Heistä 187 oli yrittäjiä. Lisäksi kaikista Suomen tilastoihin rekisteröidyistä afrikkalaisista 1781 oli työttöminä. Outoa on, että vaikka afrikkalaisia miehiä oli Suomessa kaikkiaan 11 955, vain noin puolet heistä, 5891, laskettiin ylipäättään työvoimaan kuuluviksi. (Tilastokeskus 2012.) On tietenkin huomion arvoista, että kokonaislukuun sisältyvät myös esimerkiksi koululaiset, opiskelijat, poikalapset ja eläkeläiset, mutta heitä on kuitenkin tilastoissa yhteensä vain noin 3000. Siksi tuntuisi loogiselta, että yhteensä 6064 työvoiman ulkopuolelle lasketun afrikkalaisen miehen joukossa olisi todellisuudessa lisää miehiä, jotka pitäisi laskea mukaan työvoimaan tai tavalla tai toisella saada määriteltyä edes olemassa oleviksi työmarkkinoiden silmissä. Jostain syystä he näyttävät tilastoissa olevan kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolella. Afrikkalaisten naisten kohdalla työvoiman ulkopuolella olevia naisia on jopa enemmän kuin työvoimaan laskettuja.

Uskon, että monet Suomen afrikkalaisista eivät välttämättä ole yksiselitteisesti työttömiä tai työssä olevia niillä kriteereillä, miten työllisyyttä tai työmarkkinoilla olemista määritetään suomalaisissa tilastoissa. Työttömiksi lasketaan tilastoissa usein vain heidät, jotka ovat ilmoittautuneet työttömiksi työnhakijoiksi. Toisaalta töitä tekeväksi lasketaan tilastoissa myös ne, jotka tekevät vain vähän töitä. Kaikista matalapalkka-aloilla työskentelevistä siirtolaisista voi olla vaikea saada lukuja juuri siksi, että työt ovat usein osa-aikaisia ja osa töistä teetetään mahdollisesti ilman virallisia sopimuksia. Kun tilastoihin luokitellaan pääasiallisen toimeentulon mukaan, jää huomioimatta myös se, että Suomeen opiskelemaan tulleet ovat usein vahvasti työelämässä, koska heidän on rahoitettava elämisensä.

On saatu tutkimustuloksia siitä, että etnisten vähemmistöjen asema työmarkkinoilla on yhteydessä ryhmien asemaan yhteiskunnassa ylipäättään (Forsander & Ekholm 2001, 59). Työmarkkinoilla sosiaaliset kategoriat, kuten kansallinen tausta tai etnisyys voivatkin olla etu tai haitta riippuen kontekstista, kuten alasta. Esimerkiksi virolaiset ovat löytäneet Suomen työmarkkinoilta usein helposti töitä esimerkiksi kuljetussektorilta tai tehtaista. Heillä on aikaisempaa työkokemusta ja juuri samoilla aloilla tarvitaan työvoimaa. Toisaalta taas jotkut ryhmät, esimerkiksi niin sanotut inkerinsuomalaiset, saattavat kokevat työnhaussa syrjintää juuri etnisyytensä takia. (Pitkänen,

Icduygu, Sert 2012, 216–217.) Onkin huomion arvoista, että ryhmien asemaa työmarkkinoilla voivat selittää monet tekijät yhdessä, mukaan luettuna esimerkiksi historia ja poliittinen ilmapiiri. Siten esimerkiksi virolaisten verrattain hyviä työllistymismahdollisuuksia Suomen työmarkkinoilla voivat selittää esimerkiksi Viron ja Suomen yhteinen lähihistoria, kulttuurien läheisyys ja samankaltainen kieli. Afrikan maiden ja Suomen välillä tällaisia historiallisia tai kulttuurisia sidoksia ei juuri ole.

Työmarkkinoiden rakenteiden ja ulkoisten tekijöiden ohella maahanmuuttajien asemaa työmarkkinoilla on selitetty myös heidän ominaisuuksillaan, joita on tarkasteltu usein pääoman ja resurssin käsitteiden avulla (ks. esim. Forsander 2013). Pääoma voi olla paitsi taloudellista, myös muunlaista pääomaa, jolla on vaihtoarvoa yhteiskunnassa. Yleensä pääoma jaetaan taloudellisen pääoman lisäksi kolmeen muuhun kategoriaan: inhimilliseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen pääomaan. Niistä tämän tutkimuksen kannalta keskeisimmät ovat sosiaalinen pääoma, eli ihmisen sosiaaliset verkostot, ja inhimillinen pääoma, johon kuuluu muun muassa koulutus, työkokemus ja kielitaito. Aiempien urapolkujen analyysien mukaan pääomilla on merkitystä työmarkkinoilla. Toisaalta kun ongelmia selitetään kielitaidolla, maahanmuuttajan työllistymistilanteen pitäisi kohentua heti kielitaidon myötä, mutta niin ei aina käy. Siksi inhimillisen pääoman käsitteellä ei voi päästä käsiksi yhteiskunnallisiin rakenteisiin, kuten syrjintään. (Forsander 2013, 230–231.)

Erityisesti Euroopan ulkopuolelta Eurooppaan tulleen työvoiman asema on ollut poliittisen historian näkökulmasta haavoittuvainen. Esimerkiksi kansalliset siirtolaisuusohjelmat alkoivat vasta 1970-luvulla painottaen maahantuloedellytyksissään työvoiman etnisen alkuperän sijaan pätevyyttä, taitoja ja työkokemusta (Makkonen & Koskeniemi 2013, 56). Aiempien tutkimusten ja tilastojen perusteella työllistymisen ongelmat koskevat koko Euroopassa yleensä lähinnä heitä, joiden siirtolaisuus ei perustu työvoiman kysyntään, eli heitä, joilla ei ole ollut tiedossa työpaikkaa ennen maahanmuuttoa (Forsander & Ekholm 2001, 59). Toisaalta esimerkiksi sosiologi Lena Näreen (2012) tutkimus osoittaa, että myös kansainvälisissä rekrytoinneissa on omat ongelmansa. Näreen tutkimuksessa työnantajat suhtautuivat filippiiniläisiin lähihoitajiin puhtaasti hyödykkeinä ja heidän maansa loputtomana työvoimaresurssina. Koko rekrytointiprosessi Filippiineiltä jäsenyi jälkikolonialistisena käytäntönä, jossa yksittäisten ihmisten ammattitaito ja ylipäätään toimijuus sivuutettiin.

Vaikka Suomessa työskentelee ulkomaalaisia esimerkiksi informaatioteknologian huipputehtävissä, Henna Kyhän (2011) kasvatustieteen väitöskirja osoittaa, että moni akateemisesti koulutettu ulkomaalainen joutuu työskentelemään työmarkkinoiden laitamilla tai muuten epävakaisissa töissä. Ulkomaisten tutkintojen ja koulutusten arvostus ja hierarkia ilmentävätkin laajempaa maailmanjärjestystä, koska lähtömaan asema kansainvälisissä taloudellisissa suhteissa heijastuu siirtolaisen mahdollisuuksiin uudessa maassa (Forsander 2013, 231).

Monen koulutetunkin ulkomaalaisen tärkein selviytymiskeino työmarkkinoilla on yrittäjyys, joka parhaimmillaan tarjoaa palkkatyötä paremman toimeentulon (ks. esim. Joronen 2012; Pitkänen, Icduygu & Sert 2012, 215). Maahanmuuttajien yrittäjyyttä Suomessa tutkineen sosiologi Tuula Jorosen mukaan yrittäjyyteen ajaa ennen kaikkea työttömyyden uhka, sillä siirtolaiset eivät yleensä ole oikeutettuja työttömyysturvaan, eivätkä he toisaalta sosiaalisen häpeän takia halua olla työttöminä (esim. Joronen 2012; Joronen 2005). Sosiologi Östen Wahlbeck (2010) on tutkinut turkkilaisia kebabyrittäjiä Suomessa ja havainnut, että yrittäjyyteen voi liittyä sekä vapautta että pakkoa: yrittäjyys on usein ainut väylä työllistyä, mutta samaan aikaan se tarjoaa vapautta ja sosiaalisen statuksen, jollaista voi olla vaikeaa saavuttaa yhteiskunnassa ilman yrittäjyyttä (Wahlbeck 2010, 42).

Usein ammattiliikkeet oletetaan toimijoiksi, joiden pitäisi puhua ja toimia oman alansa työntekijöiden puolesta. Kuitenkin Rolle Alhon (2013) tutkimuksessa matalapalkka-alojen ammattiliike Palvelualojen ammattiliitto harjoittaa 'selektiivistä solidaarisuutta' ulkomaalaisia työntekijöitä kohtaan. Huolimatta liiton pyrkimyksestä kohdella ulkomaalaisjäseniään hyvin, toimintastrategioissa paljastuu piilotettu oletus kansalaisuuteen perustuvista hierarkioista, jaoista 'meihin' ja 'heihin'. Nämä jaot saavat ulkomaalaiset työntekijät näyttäytymään uhkana liiton yhtenäisyydelle. (Alho 2013.) Tällaiset instituutioiden sisäiset diskurssit voivat muodostua esteeksi ulkomaalaisten työntekijöiden edunvalvonnalle.

2.4 Stigmatisoitu siivoustyö

Siivoustyö on tutkimuksessani paitsi tärkeä arjen toiminnan kehys, johon tutkimukseni päähenkilöiden kokemus paikantuu, myös kulttuurisesti jäsentynyt työn ja ammatin kategoria. Tässä alaluvussa käsittelen ensin siivoustyön nimeämistä ja siirryn sitten niihin tekijöihin, jotka vaikuttavat ja ovat vaikuttaneet siivoustyön asemointiin yhteiskunnassa.

2.4.1 Siivoustyöstä ja sen nimeämisestä

Euroopan teollisuusmaiden siivousalan keskusjärjestön EFCI:n² mukaan siivoustyö työllistää Euroopassa 3,32 miljoonaa ihmistä noin 139 000 yrityksessä. Noin puolet alan työstä on työpaikkojen, kuten toimistojen, puhtaanapitoa. Lisäksi siivoustyötä tehdään muun muassa teollisuuden yrityksissä, ruoantuotannossa ja esimerkiksi kouluissa, julkisissa liikennevälineissä ja sairaaloissa – ja se on siten merkittävää yhteiskunnan uusintamiseen ja peruspalveluiden, hygienian ja hyvinvoinnin ylläpitämiseen liittyvää työtä. Kansainvälisesti alan yhtiöitä kuvaa pieni tai hyvin pieni yrityskoko sekä usein myös itsensä työllistäminen. 90 prosenttia yrityksistä työllistää vähemmän kuin 50 henkeä. Lisäksi siivousala on naisvaltainen, sillä arviolta noin 74 prosenttia työntekijöistä on naisia. Toinen keskeinen siivoustyötä Euroopassa kuvaava tekijä on se, että arviolta 67 prosenttia työntekijöistä työskentelee osa-aikaisesti. Merkittävää on, että siivoussektori on Euroopassa suurin kasvava palveluteollisuuden ala 61,5 biljoonan euron liikevaihdollaan. Alan kustannuksista suurin osa, noin 80 prosenttia, menee työvoimakuluihin. (EFCI 2014.)

Näistä alan kasvunäkymistä ja työn tarpeellisuudesta huolimatta siivoustyö asemoidaan usein töiden hierarkiassa alimpaan mahdolliseen luokkaan. Siivooja nähdään halveksittuna ammattina, joka kantaa mukanaan huonouden leimaa, stigmaa (Trux 2011, 101; Herod & Aguiar 2006). Alan ammattijärjestöt sekä työnantajat ovat yrittäneet vaikuttaa siivoustyön huonoon maineeseen nimeämällä siivoustyötä ja sen tekijöitä uusilla nimikkeillä. Esimerkiksi työnhakuilmoituksissa puhutaan usein siistijöistä, laitoshuoltajista tai palveluvastaavista, harvemmin siivoojista. Perusammattinimikkeitä täydennetään joskus kuvaavilla etuliitteillä, kuten kotisiivooja, toimistosivooja, elintarvikesiivooja tai kerroshoitaja. Lisäksi muita ammattinimikkeitä alalla ovat tilahuoltaja ja toimitilahuoltaja. Alan koulutuksessa tutkintonimike voi olla toimitilanhoidtaja tai -huoltaja. Koko alasta puhutaan usein puhdistus- tai kiinteistöpalvelualana. (Työ- ja elinkeinoministeriö, mol.fi 2013.)

Negatiivisten leimojen takia siivoustyön määrittely tai nimeäminen ei ole ongelmaton myöskään tutkimuksessani. Siivoustyön stigmasta ja työhön liittyvistä kulttuurisista merkityksistä huolimatta käytän tutkimuksessani niitä käsitteitä, joita tutkimukseni päähenkilöt itse käyttävät puhuessaan työstään ja joilla heitä myös luokitellaan alalla. Puhun siten siivoustyöstä ja siivoojista, koska myös päähenkilöt sanovat olevansa siivoojia (eng. cleaner). Usein ‘siivooja’ lukee myös heidän

² European Federation of Cleaning Industries, <http://www.feni.be> (luettu 20.2.2014)

työnantajalta saamassaan kulkukortissa ja muissa virallisissa dokumenteissa. Perustelen valintaani myös sillä, että kansainvälinen alalle oikeuksia vaativa Oikeutta Siivoojille – työntekijäliike³ puhuu Suomen kontekstissa itsestään siivoojina.

Olen tietoinen siitä, että siivoustyön asemoiminen puheessa ”likaiseksi työksi”⁴ tai ylipäättään jotenkin ”toissijaiseksi” pitää osaltaan yllä alan eriarvoisuutta. Tämän lähtökohdan ja myös haastateltavien toiveiden takia yksi tutkimukseni pyrkimys on purkaa siivoustyöhön liitettyä negatiivista puhetta ja tuoda esille myös vaihtoehtoisia näkökulmia. Usein todellisuudessa on niin, että ulkoapäin negatiivisesti määritelty työ saa työntekijöiden omassa kokemuksessa positiivisia merkityksiä. Esimerkiksi sosiologi Leslie Salzingerin (1991) tekemässä tutkimuksessa latinalaisamerikkalaiset kodinhoitajat Yhdysvalloissa puhuvat siivoustyöstään suurella ylpeydellä. Koska he eivät pysty vaihtamaan parjattua alaa tai ammattiaan, he sen sijaan muuttavat siihen liittyviä kuvauksia: he kuvaavat siivoustyötä työksi, johon tarvitaan tiiviitä sosiaalisia verkostoja, ammattitaitoa, itsenäisyyttä ja ”lian” sijasta ”puhtautta” (Salzinger 1991, 158).

Kun korostetaan siivoustyön parjattuja puolia, piilotetaan näkyvistä paitsi positiivisia kokemuksia, myös muita matalapalkka-alojen töiden muotoja, jotka kantavat samankaltaista, mutta näkymättömämpää stigmaa. Ulkomaalaiset tekevät muitakin matalapalkka-alan töitä, joita heidän on suhteellisen helppo saada. Siivoustyön lisäksi tällaisia töitä ovat esimerkiksi keittiöapulaisena toimiminen, varastossa pakkaajana työskentely sekä sanomalehtien ja mainosten jakaminen. Vaikka olenkin valinnut tutkittavani juuri siivoustyön kentältä, osa päähenkilöistä on tehnyt tai tekee edelleen myös muita matalapalkka-alan töitä. Koska siivoustyö ja keittiöapulaisena toimiminen ovat työnä hyvin lähellä toisinaan, puhun niistä yhdessä puhtaanapitotyönä, vaikka toisinaan keittiöapulaisen työt luokitellaan ravintola-alaksi. Näihin erilaisiin työn muotoihin viitataan tutkimuskirjallisuudessa myös esimerkiksi laajemmin matalapalkkaisena palvelualana (ks. esim. Könönen 2011). Olen kuitenkin rajannut työni käsittelemään juuri siivoustyötä niin käytännön syistä kuin siivoustyön historiallisen painolastin vuoksi. Siksi myös seuraavissa luvuissa käyn läpi

³ Justice for Janitors -liike eli JfJ on kansainvälinen siivoojien ammattiliike, joka on lähtenyt liikkeelle Amerikasta ja levinnyt sieltä paikallisesti myös muualle maailmaan, esimerkiksi Uuteen-Seelantiin, Australiaan ja myös Eurooppaan. (oikeuttasiivoojille.webs.com ja www.seiu.org, luettu 20.12.2013)

⁴ Termi ”dirty work” eli likainen työ, josta yksi suomennos huonoihin työoloihin viittaavana terminä voisi olla suomen kielen arvottava ilmaisu ”paskaduuni”, on tullut tutkimukseni aikana vastaan erityisesti ulkomaalaisessa kirjallisuudessa. (ks. esim. Duffy 2007; Aguiar & Herod 2006)

juuri siivoustyön erityispiirteitä. Painotan silti, että käytännössä esimerkiksi prekarisaation luomat ongelmat käsittelevät usein yhtä lailla myös muita matalapalkka-alan töitä (ks. luku 3.2).

2.4.2 Siivoustyön rakennemuutokset

Siivoustyön stigman taustalla voidaan nähdä monia eri syitä. Siivoustyön työoloja tutkineen vapaan tutkijan Juhani Tarkkosen (2010) mukaan siivoustyön asemointiin ja arvostuksen puutteeseen vaikuttavat ensinnäkin siivoojien huonot työolosuhteet, kuten työn haitalliset terveysvaikutukset, asiaton kohtelu ja viime vuosikymmenien aikana nopeutunut työtahti. Vaikka siivoustyön teknologiaa, kuten työmenetelmiä, työvälineitä ja kemikaaleja on kehitetty, itse työ on muuttunut työajoiltaan ja suoritteiltaan intensiivisemmäksi, lähes kohtuuttomaksi työntekijöilleen (mt. 83–84).

Toiseksi siivoustyö on huonosti palkattu matalapalkka-ala, sillä edes Suomessa alan palkkaus ei ole onnistunut ottamaan kiinni muita yksityisen palvelusektorin vähimmäispalkkoja. Palkkaus perustuu kiinteistöpalvelualan työntekijöitä koskevaan työehtosopimukseen. Siivoojan tuntipalkka on vähintään 9,56 euroa tunnilta eli säännöllisenä työnä täysillä tuntimäärillä 1538 euroa kuukaudessa⁵. Suomessa palkkatason riittämättömyydestä kertoo esimerkiksi se, että matalan palkan ja epäsäännöllisten ja vähäisten tuntimäärien yhdistelmän takia moni siivooja joutuu nostamaan toimeentulotukea (Helsingin Uutiset 19.4.2013).

Kolmas stigmatisoiva tekijä on muutos, joka tapahtuu alan työntekijöissä. Suomessa siivousalan työ on nähty perinteisesti kuuluvan kouluttamattomille työväenluokkaisille naisille (ks. esim. Käyhkö 2006; Kiviranta 2008). Juuri naisvaltaisuuden on arvioitu osaltaan vaikuttaneen alan työolojen jämähtämiseen (Tarkkonen 2010, 13; Trux 2011). Viime vuosina siivoustyöstä on kuitenkin tullut eräänlainen arkkityyppi niille töille, jotka siirtyvät yhä enemmän ulkomaalaisille (ks. esim. Forsander 2013; Helsingin Sanomat 10.3.2013). Vaikka työntekijät vaihtuvat ulkomaalaisiin, siivousyritysten työnjohto on silti usein suomalaissyntyistä (Könönen 2011).

Siivoustyössä tapahtuneiden muutosten taustalla ovat laajemmat työmarkkinoiden ja talouden muutostrendit. Talouspoliittisesti maailmassa on käynnissä kausi, jota voi kutsua globaaliksi

⁵ Kiinteistöpalvelualan työntekijöitä koskeva työehtosopimus 1.12.2013–31.1.2017, jonka mukaan alan työntekijöille kuuluvat myös iltalisiä 0,70 euroa tunnilta ja yölisä 1,28 euroa tunnilta. (finlex.fi luettu 25.3.2014)

neoliberalisaatioksi. Sosiologien Andre Herodin ja Luis Aguiarin (2006) mukaan neoliberalisaatio vaikuttaa työmarkkinoihin kansainvälisesti, mutta ennen kaikkea vaikutus tuntuu paikallisesti matalapalkka-aloilla. Neoliberaalin agenda sisältää viisi piirrettä, jotka ovat usko markkinoiden valtaan talouskasvussa, yksityistäminen, markkinoiden vapauttaminen, valtion sosiaalikulujen leikkaaminen ja kollektivismia tunnustavien käsitysten hylkääminen ja sen sijaan taloudelliseen individualismiin uskomisen. Neoliberalismin ideaali on pienentää työvoimakuluja minimiin. (Herod & Aguiar 2006, 427.)

Neoliberalisaatio on vaikuttanut siivoustyön oloihin muun muassa työsuhteiden muuttumisena, mutta ennen kaikkea siivouspalveluiden ulkoistamisena. Siinä missä siivooja oli aiemmin esimerkiksi tavaratalon suoraan palkkaama oma työntekijä, nykyään hän on usein yrityksen tai instituution ulkopuolelta tuleva yrittäjä tai vuokratyöntekijä. Erityisesti suurten firmojen toteuttama siivoustyö on kehittynyt samalla myös toiseen suuntaan: se on ammattimaistunut teollisuudenhaaraksi, jossa merkittävää on työn laatu, brändäys, kansainväliset standardit ja siivoojien kouluttaminen. Tällainen kehitys on ristiriidassa neoliberalismin säätelemättömyyden agendan kanssa. (Mt. 429–440.)

2.4.3 Siivoustyön syrjivät käytännöt

Siivoustyön rakennemuutoksista kärsivät eniten työntekijät, jotka ovat eri syistä haavoittuvaisessa asemassa työnsä arjessa. Ulkomaalaisten työntekijöiden tuleminen siivousalalle näkyy jo suomalaisissa tilastoissa. Vuonna 2011 ”siivooja, kotiapulainen tai muu puhdistustyöntekijä” oli Tilastokeskuksen tilastoissa yleisin ulkomaalaistaustaisen, eli syntyperältään ulkomaalaisen, ammatti noin 11 340 työntekijällä. Heistä suurin osa oli virolaisia ja venäläisiä. Yhteensä Suomessa työskenteli 101 300 ulkomaalaista ja puhdistuspalvelualalla kaikkiaan 66 917 ihmistä. (Tilastokeskus 2011a; Tilastokeskus 2011b.) Merkittävää on, että siivoojien ammattiryhmässä ulkomaalaisten työntekijöiden määrä lähes kaksinkertaistui vuosina 2006–2011 (Tilastokeskus 2006; Tilastokeskus 2011a).

Siivoustyön stigma alemmalle luokalle kuuluvana työnä ei ole enää ainoa työn leima. Ulkomaalaisten työntekijöiden alalle tulon myötä vanha leima on yhdistynyt käsityksiin uusien työntekijöiden vähempiarvoisuudesta ja ulkopuolisuudesta (Trux 2011, 101). Uudentlaisella leimautumisella on kääntöpuolensa, sillä ”maahanmuuttaja-alana” siivoustyö ei välttämättä enää

houkuttele muuta työvoimaa, ja se saattaa ylläpitää siivoustyön mainetta ”työnä, johon ei tarvita taitoja” (vrt. engl. unskilled job) (Herod & Aguiar 2006, 431). Toisaalta leimautumisen korostaminen sivuuttaa helposti sen tosiasian, että Suomessa on edelleen vain hyvin pieni osa vieraskielisiä työntekijöitä suhteutettuna kaikkiin työntekijöihin. Esimerkiksi tilastoihin lasketut ulkomaalaistaustaiset 11 340 siivoojaa tai muuta puhdistustyöntekijää ovat vain 17 prosenttia Suomen yli 66 000:sta puhdistustyöntekijästä.

Vaikka toistaiseksi ulkomaalaisten siivoojien määrä kaikista siivoojista on vielä pieni, ulkomaalaisten kokemukset alalta eivät ole vailla merkitystä. Ensinnäkin työnantajat pitävät ulkomaalaisia merkittävänä työvoimana matalapalkka-alalla, koska heidät mielletään paikallisväestöä motivoituneimmiksi ja joustavimmiksi työntekijöiksi (Könönen 2011). Juuri tämä joustavuus kuitenkin tekee heidät myös haavoittuvaisemmaksi, koska usein joustavuus on vain toimeentulon edellyttämä pakko. Erityisesti siirtolaisuuteen linkittyvä siivoustyö on tärkeää ymmärtää työksi, joka saattaa sisältää vakavia ihmisoikeusrikkomuksia. Suomalainen toimittaja Kaisa Viitanen ja valokuvaaja Katja Tähjä (2010) ovat tehneet kuvareportaaseihin ja elämäntarinoihin perustuvan teoksen nimeltä *Paperittomat* Euroopassa elävistä, mutta Euroopan ulkopuolelta tulleista ihmisistä, joilla ei ole virallista oleskelulupaa maahan. Tullakseen toimeen nämä ihmiset joutuvat tekemään mitä tahansa tarjolla olevia töitä. Suurin osa kirjan haastateltavista on päätenyt nimenomaan siivoustyöhön, myös Suomeen. Koska kirjan ihmisillä ei ole virallisia dokumentteja, he kohtaavat ihmisoikeuksien polkemista, kuten palkanmaksun ja sosiaaliturvan laiminlyöntejä. On ilmeistä, että tällainen epävirallinen työ ei usein päädy tilastoihin, eivätkä työntekijät voi maasta karkottamisen pelon vuoksi myöskään raportoida kokemuksistaan. Siivoustyön ihmisoikeuskysymykset liittyvät siirtolaisuuden myötä monin tavoin myös esimerkiksi oleskelulupa- ja muuhun maahanmuuttopolitiikkaan. Alkuvuodesta 2014 julkaistun Euroopan komission rahoittaman raportin mukaan siivoustyön kenttä sisältää myös ihmiskaupaksi määriteltäviä käytäntöjä (Jokinen ja Ollus 2014).

Suomessa siivoustyön syrjiviä käytäntöjä on käsitelty viime vuosina myös muualla populaarikulttuurissa ja mediassa, kuten esimerkiksi toimittaja Kati Juuruksen (2012) dokumentissa *Siivouspäivä*. Dokumentti kuvaa hotellisiivoojien työn kiihtynyttä arkiryhmiä ja ulkomaalaisten suostumista työehtoihin, joita suomalaiset eivät hyväksy yhtä helposti. Monet eivät ehdi tai uskalla pitää edes ruokataukoja työpaikan menettämisen pelosta. Syrjityimmille ulkomaalaisryhmille jäävät

tutkimustenkin mukaan useimmiten vähiten halutut työt ja työvuorot, likaisimmat työkohteet, epäsäännöllisimmät tuuraukset, vuokratyöt ja komennukset, jonne päästäkseen pitää matkustaa ja herätä varhain – eli joustaa (vrt. Trux 2011; Könönen 2012, 200).

Ruotsissa maahanmuuttohistoria on Suomea pidempi, ja siellä on myös ehditty tutkia enemmän siivoustyötä siirtolaisuuteen kytkeytyvänä ilmiönä. Saeid Abbasianin ja Carina Hellgrenin (2012) tutkimuksessa suurin osa Tukholman alueella työskentelevistä ulkomaalaisista siivoojista on kotoisin Euroopan ulkopuolelta. Useimmilla on vaatimaton koulutus, mutta on myös heitä, joilla on paikallisiin työntekijöihin verrattuna merkittävästi korkeampi koulutus ja jotka ovat siitä huolimatta jääneet oman tutkimuksen ihmisten tapaan ”liikkuvuusansa”. Matalapalkka-aloilla asema siirtolaisena voi tehdä työntekijät haavoittuvaisemmiksi, sillä heillä ei useinkaan ole valmiita sosiaalisia verkostoja eikä riittävää kielitaitoa, jotta he voisivat taistella oikeuksistaan. Lisäksi ruotsalaistutkimuksessa erityisesti ulkomaalaistaustaiset naissiivoojat kertoivat seksuaalisesta ja rasistisesta häirinnästä työssään (Abbasian & Hellgren 2012, 166).

Samassa tutkimuksessa Abbasian ja Hellgren (mt.) määrittelevät kolme kategoriaa, jotka tekevät yksityisten markkinoiden siivoustyöstä erityisen prekaarista ja epävarmaa. Ensimmäisen kategorian muodostavat siivouspalveluiden ostajien ja yritysten väliset suhteet ja kilpailu. Siivoustyötä ostetaan lyhyinä sopimuksina, joista kärsivät eniten työntekijät. Toinen siivoojien elämään vaikuttava kategoria on eri syistä syrjivät käytännöt, jotka jättävät suuren osan työntekijöistä työskentelemään osa-aikaisina. Kolmas osa-aikaisiin työsuhteisiin pakottava tekijä on siivouskohteiden hajanaisuus ja työn keikkaluontoisuus. (Abbasian & Hellgren 2012, 176–177). Haavoittuvimpien ryhmien asemasta ja siivoustyöstä erityisesti työterveyden näkökulmasta on tehty vastaavia havaintoja myös muualla maailmassa. Yhdysvaltalaiset Andrew Herod ja Luis L.M. Aguiar (2006) määrittelevät siivoustyön tilastojen valossa yhdeksi tapaturma-altteimmaksi työksi nykyisillä työmarkkinoilla.

Kanadalainen Sisrena Liladrie (2010) on puolestaan tarkastellut rodullistettua työnjakoa torontolaisissa hotelleissa iäkkäiden jamaikalaisen naisten näkökulmasta. Liladrien haastattelututkimus osoittaa, että hotellisiivous matalapalkka-alana ja olosuhteineen vaikuttaa työntekijöiden terveyteen merkittävästi. Suurin osa tutkimuksen naisista koki työssään jatkuvia särkyjä ja kipua erityisesti selän, hartioiden ja polvien alueella. Työnantajat kuitenkin puskipivat heitä

työskentelemään kovemmin ja pelottelivat jatkuvilla irtisanomisilla, kunnes naiset olivat murtumispisteessä. Naiset arvioivat, että useiden kymmenien vuosien aikana heidän terveytensä romahti siivoustyössä asteikolla 1–10 mitattuna kymmenestä viiteen. Liladrien tutkimus on tehty erilaisessa ympäristössä, eikä se huomioi esimerkiksi normaalin ikääntymisen vaikutusta naisten terveyteen, mutta se antaa silti kuvan siirtolaisnaisten haavoittuvaisuudesta ja erityisesti siivoustyön olosuhteiden rankkuudesta. Monen aiemman tutkimuksen ongelma on se, että ne eivät juurikaan yksilöi tai erittele esimerkiksi mitä maahanmuuttajuus-kategoria tarkoittaa. Käytännössä työntekijän haavoittuvaisuus muodostuu aina useamman tekijän yhteisvaikutuksesta, kuten sosiaalitieteen teoria ja omakin tutkimukseni osoittaa.

3 ERIARVOISUUS JA TYÖ GLOBAALISSA MAISEMASSA

”Helsingissä minusta tuli orja. Puolen vuoden ajan jokainen päivä oli samanlainen. Heräsin aamulla ennen neljää kännykän piippaukseen. Pomo haki minut autollaan ja vei Helsingin keskustaan. Siivosin Amarillon yökerhoa seitsemänä päivänä viikossa. Pomo oli luvannut kuusi euroa tunnilta ja pari vapaapäivää kuussa. Vapaata en saanut, ja palkkaa pomo maksoi silloin, kun jaksoi. Pimeästi, tietenkin. Joskus hän työnsi käteen 50 euron setelin, välillä 150 euroa. Paljon jäi maksamatta, mutta mitä olisin voinut tehdä? Pomo tiesi, että olin riippuvainen hänestä. Kun lähdin Afrikasta, luulin, että Euroopassa kunnioitetaan ihmisoikeuksia. Jos olisin tiennyt totuuden, olisin jäänyt kotiin.” *West Chka, 26-vuotiaan nigerilaisen, vääreennetyillä papereilla Suomeen tulleen miehen tarina. Ote kirjasta Paperittomat. (Viitanen ja Tähjä 2010, 10.)*

Sosiaalitieteiden perustavanlaatuinen ajatus on, että yksilön mahdollisuudet ja hänen toimintaansa rajoittavat tekijät työelämässä ovat perinpohjin sosiaalisia. Ne perustuvat niihin yhteiskunnallisiin hierarkioihin, joilla ihmisiä määritellään kuuluvaksi eri jakoihin ja luokituksiin. Jo sosiologian – ja samalla myös antropologian – klassikot käsittelivät eriarvoisuuteen perustuvia työnjakoja kapitalistisessa yhteiskunnassa. Esimerkiksi Karl Marx puhui luokkateoriassaan porvariston ja työväen taloudellisiin yhteiskuntaluokkiin perustuvasta eriarvoisesta suhteesta ja työväkeen kohdistuvasta riistosta (ks. esim. Clark 2014). Max Weber taas uskoi, että ihmisen asemaan työmarkkinoilla vaikuttivat myös luokkien rinnalla sosiaaliseen arvostukseen perustuvat statushierarkiat (Weber 1980).

Tutkimukseni osallistuu antropologiseen sekä laajemmin sosiaalitieteelliseen ja yhteiskunnalliseen keskusteluun työelämästä ja siitä, miten muuttoliikkeiden ja metropolien myötä työt järjestyvät uudelleen, saavat uusia piirteitä ja vaikuttavat eri tavoin yksilöiden elämään. Viimeisten vuosikymmenien aikana tutkimuskirjallisuudessa on käyty myös keskusteluja siitä, miten työvoiman liikkuminen yli kansallisten rajojen on muokannut niin työmarkkinoita, töitä kuin myös käsityksiä työnjaon sukupuolittuneisuudesta (ks. esim. Mills 2003) ja rodullistumisesta (ks. esim. Anthias & Yuval-Davis 1992).

Tässä luvussa jatkan tutkimukseeni liittyvän aiemman tutkimuskentän kehystämistä. Tuon esille ennen kaikkea niitä teoreettisia keskusteluja, joihin tutkimukseni sijoittuu. Työni ottaa osaa useaan tutkimusperinteeseen niin antropologiassa kuin laajemmin sosiaalitieteissä. Lähdän liikkeelle väliaikaisuuden tematiikasta ja marginaalisessa asemassa olevien ihmisten tutkimuksesta antropologiassa. Tuon lisäksi esille niitä teoreettisia avauksia, jotka ovat hyödyksi työmarkkinoiden

eriarvoisuuden tarkastelussa antropologisesti ja jotka ovat oleellisia oman tutkimukseni teoriakehyksen kannalta.

Tämän jälkeen paneudun tarkemmin työn muutoksiin liittyviin teorioihin. Avaan työn muutoksesta käytävää prekarisaatiokeskustelua, jonka nähdään kytkeytyvän myös siirtolaisuuteen. Sitten käyn läpi työmarkkinoiden rakenteita ja niitä intersektionaalisia luokituksia, jotka vaikuttavat siirtolaisten asemoitumiseen työmarkkinoilla. Viimeiseksi kerron, miksi työtä ja työmarkkinoita tulisi tutkia erityisesti sosiaalisina ja sosiaalisesti syntyvinä merkitysmailmoina.

3.1 Antropologia ja tilapäiset ilmiöt

”Mitä teemme ohimeneville, tilapäisille ilmiöille, joita ei ole tuotettu tietyn kulttuurisen kieliopin mukaan? Mikä merkitys pitäisi antaa sellaiselle materiaalille, joka on tavanomaisesti siivottu pois valmiista etnografiasta – siis ne toistumattomat, huomiota herättämättömät kulttuuriset muodot, jotka nähdään perusrakenteiden keskellä outoina sattumuksina, anomalisina ja epäedustavina hahmoina?” (Malkki 2012a, 154).

Antropologi Liisa Malkin (2012a [1992]) mukaan antropologisen kenttätöön pitäisi ottaa uudenlaisen teoreettisen ymmärryksen luomiseksi tutkimuskohteeseen enemmän ilmiöitä, joita kuvaavat tilapäisyys, hetkellisyys, äkilliset muutokset ja sattumina nähdyt tapahtumat. Ne eivät ole tuloksia vakiintuneista järjestelmistä, vaan jotain tilapäiseksi ja siirtymävaiheeseen tarkoitettua – tapahtumia, jotka kiinnostavat usein enemmän journalisteja kuin antropologeja. Malkin esimerkki tällaisesta perustavanlaatuisesta epävarmuuden ja siirtymän muodosta ovat pakolaisleireillä, eli siirtymävaiheen asuinsijaksi tarkoitetuissa paikoissa, asuvat ihmiset ja heidän elämänsä. (Mt. 153–156). Myös sosiologi Matti Hyvärinen (2004, 308) on esittänyt samansuuntaisen huolen: riittääkö, että tutkija esittää tutkimuskohteestaan yhden yleisen ja tavallisen kertomuksen, vai olisiko sittenkin toimijoille eettisesti ja poliittisesti merkittävämpää tuottaa täysin poikkeavia, mieleen jääviä kertomuksia?

Vaikka siivoustyöhön päätyneet afrikkalaiset eivät ole pakolaisten tavoin yllättävän konfliktin kokeneita, kuitenkin siivoustyön näkeminen siirtolaisten väliaikaisena ‘sisääntuloammattina’ on varmasti rajoittanut tutkimuksellista kiinnostusta aihetta kohtaan. Kuitenkin juuri Malkin tilapäisyyden puolustamisen näkökulmasta oma tutkimuskohteeni näyttäytyy antropologisesti tutkimisen arvoiselta. Väliaikaisuuden tematiikan huomioimista perustelea myös aiempi työn ja siirtolaisuuden tutkimus. Työsiirtolaisuuden klassikon Michael J. Pioren (1979) mukaan perinteisesti sekä lähettävät että vastaanottavat maat ovat mieltäneet siirtolaisten työvoiman olevan

väliaikaista (engl. floating labour force) ja paikkaavan hetkellisesti työvoimapulaa erityisesti sellaisilla aloilla ja niissä töissä, joita paikalliset eivät ole halunneet (Piore 1979, 1). Keskeistä ei ole niinkään se, onko tuo työvoima oikeasti väliaikaista vai pysyvää, vaan se, miten se on luokiteltu ja luokitellaan.

Käyn tässä luvussa läpi tarkemmin niitä lähtökohtia, joilla marginaalissa olevien tai ”rakenteen ulkopuolelle” miellettyjen ihmisten asemaa on antropologisessa teoriassa tarkasteltu. Vaikka Malkki kritisoi antropologian perinteisten tutkimuskohteiden olleen lähinnä vakiintuneita järjestelmiä, kuitenkin ainakin symbolisen antropologian teoria on ottanut kantaa juuri tilapäisten ilmiöiden tutkimiseen. Malkin ajatuksen voikin nähdä sisältävän yhtämäkohtia tutkimuksessani käyttämäni Victor Turnerin välitilan teoriaan, vaikka Malkki itse sanoo, että todellista tilapäisyyttä ei aina pysty määrittelemään ”edes antirakenteeksi” (Malkki 2012a, 155). Victor Turnerin mukaan antropologisen teorian ongelma oli, että vain sosiaaliset rakenteet tunnustettiin sosiaalisiksi muodoiksi. Sosiaalisuutta ja sosiaalisesti kiinnostavia muotoja on kuitenkin Turnerin mukaan myös rakenteiden ulkopuolella, kuten juuri sosiaalisen muutoksen tiloissa, siirtymissä. (Turner 1974, 269.)

Antropologiassa järjestelmän poikkeavuuksista on puhuttu paitsi välitilan (eng. liminality), myös marginaalisuuden ja anomalian käsitteillä. Turnerin rinnalla symbolisen antropologian edustajana pidetyn kulttuuriantropologin Mary Douglasin kuuluisan määritelmän mukaan marginaalisessa tilassa oleviin – ja juuri sen vuoksi syrjittyihin – yksilöihin liitetään uskomuksia, että he ovat jääneet yhteisön rakenteiden ulkopuolelle eikä heillä ole paikkaa. He eivät välttämättä ole tehneet mitään moraalisesti väärää, mutta heidän statustaan ei voida määritellä yhteisössä. Douglas nimittää tällaista poikkeusta, joukkoon kuulumatonta, anomaliaksi. (Douglas 2000 [1966], 88.)

Kaikki kulttuuriset kategoriat sisältävät anomalioita. Niitä pidetään usein vaarallisina, koska ne kyseenalaistavat järjestelmän toimivuuden ja luokittelun. Järjestelmää yritetään usein suojella poikkeuksilta esimerkiksi luokittelemalla anomaliset tapahtumat vaarallisiksi, kieltämällä poikkeuksen olemassaolo tai sääntelemällä niitä erilaisilla säännöillä. Douglasin mukaan tämä kuvaa sitä, miten marginaalisissa olevia ihmisiä kohdellaan ympäri maailmaa. (Mt. 90–91, 161.) Käytännössä esimerkiksi monien siirtolaisryhmien voidaan nähdä olevan tällainen ”uhka” yhteiskunnan vallitsevalle järjestykselle. Sen takia heidän marginaalisuuttaan usein korostetaan tai heidät ylipäätään sijoitetaan marginaaliin.

Myös Douglas puhui Turnerin tapaan siirtymätiloista. Hänen mukaansa siirtymätiloissa piilee vaara, sillä siirtymän aikana henkilö ei ole lähtötilassa eikä uudessa tilassa. Sen sijaan hän on aiemmasta statuksestaan riippumatta ”ulkopuolinen hylkiö”. Määrittelemättömässä tilassa olemisen aikana henkilö on itse vaarassa ja samalla hän vaarantaa myös toiset. Siksi usein tätä uhkaa ja vaaraa hallitaan niin, että siirtymätilassa oleva henkilö erotetaan vanhasta statuksestaan ja pidetään siitä erillään koko siirtymän ajan. (Douglas 2000 [1966], 158–159.) Tällainen näkökulma siirtymään tuntuu tutkimuksessani osuvalta, kun mietitään, miten työmarkkinoilla siirtolaisen aiemmat statukset koulutusta myöten usein sivuutetaan.

Douglasin mukaan suurin ongelma on se, että kun ihmisellä ei nähdä olevan paikkaa yhteisöllisessä järjestelmässä ja hänet määritellään marginaaliseksi, hän ei voi itse mitään epänormaalille tilalleen. Esimerkiksi vankilasta vapautuneen on lähes mahdotonta saada töitä. Vaikeudet kumpuavat silloin ennen kaikkea yhteiskunnan asenteista, jotka perustuvat luokittelujärjestelmään. (Mt. 160.)

Sosiaalisen luonteensa vuoksi luokitukset eivät ole pysyviä tai lopullisia. Kuulumisen politiikkaa ja muun muassa etnisyyden ja kansallisuuden kategorisointeja tarkastelleet Floya Anthias ja Nira Yuval-Davis näkevät, että sosiaaliset rajakohdat ovat järjestyksen raja-aitoina aina taistelun ja neuvottelun paikkoja. Esimerkiksi etnisten ryhmien rajat muuttuvat ajan ja taloudellisten, poliittisten ja ideologisten olosuhteiden myötä (Anthias & Yuval-Davis 1992, 4–5). Siten siirtymätilat sisältävät myös potentiaalista muutosvaltaa.

3.2 Työn ja elämän prekarisaatio

Sosiologi Jukka Könösen mukaan maahanmuuttajien työmarkkinoille sijoittumisen lisäksi on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, *minkälaista heidän tekemänsä työ on*, koska moni hierarkia on työpaikan ja alan sisäinen, ei välttämättä pelkästään eri töitä järjestykseen jakava (Könönen 2012, 191). Myöskään tässä tutkimuksessa väliaikaiseksi ja epävarmaksi ei voi kuvata vain tähän tutkimukseen osallistuneiden miesten elämäntilannetta, vaan myös heidän tekemäänsä työtä, eli siivoustyötä. Tällöin keskeinen käsite on *työn prekarisaatio*. Itse termi ‘prekarisaatio’ on suomenos englannin kielen sanasta ‘precarious’, joka viittaa olosuhteiden tai toisten armoilla olemiseen sekä epävarmuuteen. Kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, prekarisaatio on myös aiemmissa tutkimuksissa käytetty tapa kuvata siivoustyössä tapahtuneita muutoksia. Myös omassa

tutkimuksessani prekarisaatio on keskeinen viitekehys, joka kuvaa ennen kaikkea työelämän lisääntyntä epävarmuutta.

Sosiologit Anna Kontula ja Mikko Jakonen (2008) ovat prekarisaatiota koskevassa artikkelissaan määritelleet prekarisaation neljä ulottuvuutta, jotka esiintyvät aiemmissa prekarisaatiota käsittelevissä tutkimusteksteissä:

1. Prekaari työ vaatii usein 'päällekkäisiä ja lomittaisia tulonlähteitä', jotta työntekijällä on mahdollisuus taata oma ja perheensä toimeentulo muutoin riittämättömän tulotason takia.
2. Toimeentulon hankkimista kuvaa 'jatkuva muutos ja heikko ennakoitavuus', koska työ on epävarmaa, lyhyissä sopimuksissa ja irtisanomiset ovat yleisiä. Myös yrittäjäyys lisääntyy.
3. 'Työn ja muun elämän raja hämärtyy'. Erityisesti matalapalkka-alat sisältävät usein palkatonta ylityötä virallisten tuntien ulkopuolella, kun työntekoon laskettu aika on pienempi kuin todellinen työhön kuluva aika.
4. Prekarisaatio näyttäytyy 'sukupolvisidonnaiselta' eli koskevan Suomessa ennen kaikkea nuorempia sukupolvia.

Transnationalismin ja monikulttuurisuuskasvatuksen tutkija Pirkko Pitkänen (2012) on huomauttanut, että työmarkkinoiden prekaarius on hyvin globaali ilmiö, sillä työllistymisen ja työn jatkumisen epävarmuudesta seuraava taloudellinen epävarmuus ja juuri laajemmat talouden muutokset maailmassa ajavat ammattitaidoiltaan hyvin erilaiset ihmiset lähtemään siirtolaisiksi (Pitkänen 2012, 4). Vastaavanlaisia havaintoja työelämän muutoksista erityisesti maahanmuuttoon linkittyessä ovat tehneet Markus Himanen ja Jukka Könönen (2010), jotka ovat tutkineet turvapaikanhakijoiden kokemuksia luvanvaraisesta elämästä ja työelämästä Suomessa. He kuvaavat prekaarisuuden käsitteellä paitsi työelämän, myös muun elämän epävarmuutta, epävakaisuutta, tilapäisyyttä ja toisten armoilla olemista (Himanen & Könönen 2010, 46). Työelämän prekarisaatio tuottaa siten maahanmuuttajien elämään haavoittuvaisuuden, joka kiinnittyy usein myös työelämän ulkopuolelle, esimerkiksi oikeudelliseen asemaan maassa tai lähtömaassa olevan perheen elättämiseen (Könönen 2012, 201).

Työelämän tutkimuksissa prekarisaatiosta on käyty ristiriitaisiakin keskusteluja. Jakosen ja Kontulan mukaan prekaarisuusiokeskustelu on esimerkiksi mielletty kritiikiksi – tai jopa

vastakohtaksi – perinteiselle palkkatyölle (Kontula & Jakonen 2008). Prekarisaatiokeskustelulla on väitetty olevan myös vahvasti poliittinen sävy, koska se yhdistetään luokkataisteluihin ja ammattiliikkeiden toimintaan. Kiinnostavaa onkin, että monet prekarisaatiota Suomessa tutkineet tai ilmiöstä kiinnostuneet tutkijat ovat myös mukana politiikassa. Sosiologi Jukka Peltokosken mukaan työn prekarisaatiosta ja prekariaatista aletaankin yleensä puhua, kun ”työmarkkinoille syntyy joukko anomalioita” (Peltokoski 2006, 21). Tämän voi tulkita tarkoittavan käytännössä esimerkiksi työelämässä jollain tavalla valtaväestöä heikommassa ja epävarmemmassa asemassa olevaa ihmisryhmää, vaikka he eivät olisikaan millään tavalla kollektiivisesti järjestäytyneitä. Prekariaatti-termillä viitataan usein prekarisaation tuottamaan ”luokkaan”, jonka nähdään kamppailevan oikeuksiensa puolesta työelämän moninaistumisen keskellä (ks. esim. Peltokoski 2006, 21). Itse käytän prekarisaation ja prekaarisuuden käsitettä tutkimuksessani kuvaamaan ennen kaikkea siivoustyössä tapahtuneita muutoksia ja työn ja siirtolaisuuden epävarmuutta.

3.3 Liikkuva maailma ja työn uudet eriarvoisuuden muodot

Esittelen tässä luvussa niitä moninaisia näkökulmia, jotka ovat keskeisiä työmarkkinoiden eriarvoisuuden ymmärtämiseksi ja laajemmin työsiirtolaisuuden ilmiöiden kontekstoimiseksi. On olemassa monia eri teorioita ja näkemyksiä, joilla voidaan kuvata työmarkkinoiden hierarkioita. Keskeinen ajatus lähes kaikkien niiden taustalla on, että ei ole olemassa vain yksiä työmarkkinoita, vaan monia erilaisia, lohkoutuneita työmarkkinoita (ks. esim. Forsander 2013). Toinen monia sosiaalitieteellisiä teorioita yhdistävä ajatus on se, että työmarkkinat nähdään paikkoina, joissa eriarvoistavia luokitteluja ja jakoja tuotetaan ja pidetään yllä (Näre, Wrede & Zechner 2012, 187).

Kontekstoin tässä luvussa tutkimustani työmarkkinoiden muuttumista ja työn uusia eriarvoisuuden muotoja käsittelevillä teorioilla, niin sanotusti ylhäältä-alas eli rakenteesta toimijuuteen päin. Lähdän liikkeelle yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen vakiintuneesta perinteestä nähdä työmarkkinat sosiaalisesti ja kulttuurisesti muodostuneina rakenteina, niin *sanottuina sosiaalisina kenttinä* tai *vuorovaikutuksen areenoina* (ks. esim. Bourdieu 1993; Forsander 2013). Vaikka työmarkkinat ajatellaan usein jonnekin paikallistuneina, kuitenkin sosiaalisina konstruktioina ne ovat samaan tapaan kuvitteellisia kuin esimerkiksi kansallisvaltiot (vrt. Anderson 2007 [1983] 37–41; Peck 1996).

Perinteinen suomalainen maahanmuuttotutkimus on keskittynyt tarkastelemaan maahanmuuttajien suhteita uudessa maassa sopeutumisprosessia kuvaavien assimilaation, akkulturaation ja integraation käsitteillä, jotka usein myös määrittelevät minkälaista muuttajan sopeutuminen maahan tulisi olla (ks. esim. Huttunen 2002, 44). Maahanmuuttoa ja työelämää tutkineen Annika Forsanderin mukaan työ on totuttu hahmottamaan tässä keskustelussa keskeisenä yhteiskuntaan sopeutumisen indikaattorina: työssä käyvä ihminen lisää sekä omaa että yhteiskunnan hyvinvointia, kun taas työttömän tilanne on päinvastainen (Forsander 2013, 220). Mutta työ paitsi asemoi yksilöitä, peilaa myös jo olemassa olevia arvojärjestelmiä ja hierarkioita yhteiskunnassa ja maailmassa (mt. 221). Onkin huomion arvoista, että sosiologi Sirpa Wreden mukaan maahanmuuton lisääntyminen länsimaissa ei itsessään synnytä eriarvoisuutta, vaan tekee näkyväksi jo olemassa olevan järjestelmän hierarkkisuuden ja sen tuottaman haavoittuvaisuuden ihmisten elämässä (Wrede 2010, 8–9).

Antropologiassa työtä on tarkasteltu paljon ja hyvin moninaisista näkökulmista. Yhdistävää useimmille antropologisille tutkimuksille on pyrkimys ymmärtää todellisuutta tutkittavien näkökulmasta, mutta silti rakenteiden ja sosiaalisen todellisuuden vaikutusta unohtamatta. Amerikkalainen sosiaalitieteilijä Erin Marie Clark (2014) on koonnut antropologiset matalapalkka-alojen töitä kuvaavat klassiset teoriat kolmeen kategoriaan: talousantropologiaan, työnjakoon liittyviin teorioihin, jotka perustuvat sellaisiin sosiaalisiin jakoihin kuin sukupuoli ja ”rotu”, ja lisäksi teorioihin, jotka kuvaavat yhteiskunnan valtarakenteita. Esittelen tässä luvussa oman tutkimukseni kannalta keskeisimpiä antropologisia ja sosiologisia teorioita ja tutkimuksia, joissa työtä ja työmarkkinoiden muutoksia ymmärtetään suhteessa globaaliin muuttoliikkeeseen ja eriarvoisuuteen.

Tässä luvussa avaan ensin lyhyesti kysymystä siitä, miten lähestyn tutkimuksessani globaaleja prosesseja ja niiden suhdetta kansallisvaltioon. Tämän jälkeen tarkastelen globaaleja metropoleja työelämän eriarvoistumisen tuotannon paikkoina. Luvun lopuksi käyn läpi teoriaa intersektionaalisuudesta, eli sosiaalisten luokitusten ja jakojen yhteisvaikutusten tutkimisesta.

3.3.1 Paikallinen vastaan globaali?

Sosiaalitieteilijöiden Lenä Näreen, Sirpa Wreden ja Minna Zechnerin (2012) mukaan globalisaation merkitystä työlle on pohdittu paljon, usein liioitellenkin. Tärkeintä on erottaa globalisaation

samankaltaistumista korostavat diskurssit, joilla jäsennetään maailmantaloutta ja toisaalta todelliset, paikallisesti tapahtuvat käytännöt ja seuraukset.

Tutkimukseni ilmeisin konteksti on Suomen työmarkkinat ja sen reunaehdot esimerkiksi palkkapolitiikkoineen. Todellisuudessa siirtolaisten asemoitumiseen työmarkkinoilla vaikuttavat myös monenlaiset muut politiikat, yli kansallisten rajojen rakentuvat luokitukset ja globaalit järjestykset. Tutkimukseni kannalta on esimerkiksi merkittävää, että viime vuosina moni Euroopan unionin jäsenmaa on kiristänyt maahanmuuttopolitiikkaansa tai vähintäänkin puhunut siitä. Lisäksi Euroopan ja koko läntisen maailman talouskriisi ja työttömyyteen liittyvät ongelmat ovat tehneet työperäisestä maahanmuutosta ja sen sääntelystä yhden tämän vuosikymmenen kuumimmista ja arimmista poliittisista puheenaiheista (ks. esim. Ruhs & Anderson 2010, 1). Maahanmuuttoon ja työhön liittyvät diskurssit väistämättä vaikuttavat paitsi ihmisten asenteisiin, myös siihen, että maahanmuuttajien liikkuminen ja työskentely on monin tavoin säänneltyä niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin.

Eriarvoisuutta globalisaation ja työn kontekstissa tutkineen Sylvia Walbyn mukaan ihmisten lisääntynyt liikkuminen ja globalisaatio vaativat sosiaalitieteilijöitä analysoimaan myös näennäisesti paikallisia ja kansallisvaltioiden sisään rajattuja ilmiöitä osana laajempaa *globaalia maisemaa* (Walby 2009, 2). Kansallisvaltio ainoana kontekstina ei onnistu kuvaamaan niitä sosiaalisia linkkejä ja kompleksisia sosiaalisia jakoja, jotka kytkeytyvät laajempiin politiikkoihin ja ihmisten liikkumiseen (mt. 47). Tämä on myös oman työni kantava ajatus ja ollut läsnä myös pitkään antropologisessa tutkimuksessa.

Päästäkseni käsiksi työhön kytkeytyviin kansallisvaltioiden rajat liittyviin merkityksiin – ja liioittelematta globalisaation vaikutusta – yhtenä tutkimukseni viitekehyksenä on transnationaali eli kansallisvaltion rajat ylittävä näkökulma. Transnationaalilla näkökulmalla pyrin haastamaan metodologisen nationalismin ansan eli tutkimuksen näkökulman kiinnittymisen pelkästään kansallisvaltion kehykseen (vrt. esim. Mezzadra & Neilson 2012, 61–62). Tiivistettynä transnationaali näkökulma antropologiassa merkitsee muuttoliikkeen ja globalisaation seurausten tutkimista ihmisten, paikkojen ja yhteiskuntien arjessa, yksilöiden jokapäiväisessä elämässä (ks. esim. Levitt 2001).

Merkittävää on, että ihmisten arjessaan toteuttamat transnationaalit käytännöt, kuten esimerkiksi siirtolaisten rahalähetykset, ovat kytköksissä laajoihin globaaleihin sosiaalisiin muutoksiin, joten niillä voi olla myös voimakkaita rakenteellisia seurauksia (Vertovec 2004, 971). Siten transnationaali järjestelmä kääntää asioita uusiin järjestyksiin ja luo ajan myötä myös uusia sosiaalisia hierarkioita. Tästä näkökulmasta muuttoliikkeen voi nähdä muokkaavan myös laajemmin esimerkiksi työmarkkinoita. Siksi on tärkeää, että aineistostani huomioin afrikkalaisten transnationaalit käytännöt ja suhteet esimerkiksi kotimaahan.

3.3.2 Metropolit globaalin kehityksen generaattoreina

Työmarkkinoiden muutokset, kuten prekarisaatio ja aiemmassa luvussa kuvattu neoliberalisaatio, markkinoiden vapautuminen, eivät tapahdu tyhjiössä, vaan ne realisoituvat paikallisesti, kuten tässä tutkimuksessa voimakkaimmain juuri Suomen suurissa kaupungeissa. Metropolit ja kaupunkiympäristöt ovat tässä mielessä paitsi muutoksen tapahtumapaikka, myös eräänlaisia muutoksen generaattoreita, koska ne tuottavat uudenlaisten palveluiden tarpeita.

Globaaleja työmarkkinoita ja metropolien kehittymistä tarkastelleen Saskia Sassenin (2012) mukaan urbaanit ja globaalit kaupunkiympäristöt järjestävät työmarkkinoita uudelleen ja luovat uusia eriarvoisuuden muotoja. Usein nämä muutokset ovat yhteydessä ennen kaikkea talouden muutoksiin. Lontoon, New Yorkin ja nykyään myös Helsingin kaltaisissa globaaleissa kaupungeissa on taipumus ääripäiden kasvuun: toisistaan etääntyvät kansainvälinen rikas koulutettu luokka ja hyvin köyhä ja huonosti palkattu palveluluokka (eng. service class). Toisaalta tämä ei ole täysin uusi huomio. Jo antropologi Eric Wolf (1966) kirjoitti teoksessaan *Peasants* siitä, miten paikallinen on kytköksissä laajempiin prosesseihin. Hänen mukaansa muutoksen prosesseissa juuri taloudellinen hyöty toimii usein moottorina, joten pääoma kasautuu keskelle ja riisto ja hyväksikäyttö periferiaan eli marginaaliin. Tästä seuraa, että alempia luokkia hyödynnetään tuottamaan kansainvälisille markkinoille hyödykkeitä halvalla.

Metropoleissa talouden muutokset ovat kuitenkin saaneet työt vaihtamaan tekijöitään. Erityisesti palvelualan työt, jotka aiemmin oli kotona olevan naisen vastuulla, ovat nykyään ulkoistettu laajemmin ”kolmannen maailman työntekijöille” (Ehrenreich & Hochschild 2002, 4). Sassenin mukaan kasvava kaupunki tarkoittaakin palveluiden tarpeiden kasvamista. Kasvavissa metropoleissa on tarve monenlaisille rikkaampien luokkien kuluttamille palveluille, kuten

ravintoloille, takseille, seksipalveluille, pesuloille, lastenhoidolle ja puhtaanapidolle. Palveluyhteiskunta on järjestänyt töitä uudelleen myös niin, että koneet ovat korvanneet ihmistyötä tai yhdistyneet siihen. Mutta samalla kun informaalin talouden rooli ja työttömyys kasvaa, kasvaa myös köyhien määrä. Metropolien eriarvoisuus tarkoittaa äärimmäisenä muotona globaalien megaslummien ilmestymistä (Sassen 2012, 241–247.)

Monissa metropoleissa erityisesti Yhdysvalloissa siirtolaiset, ennen kaikkea naiset, ovat päätyneet tekemään suurimman osan palvelusektorin manuaalisesta, huonosti palkatusta työstä. Usein tämänkaltaista työtä ja sen tekijöitä ei nähdä osana globaalia taloutta, vaikka juuri nämä työt ovat hyvin keskeisiä infrastruktuurin osia, jotka osallistuvat globaalin talouden pyörittämiseen. Juuri siivoojat, sihteerit, kunnossapitotyöntekijät ja kuorma-autonkuljettajat ovat avainosa informaatiotaloutta ylläpitävää palvelutaloutta. (Mt.)

Duffy Mignonin (2007) palvelutyötä Yhdysvalloissa tarkastelevassa raportissa on kiinnostavaa väite siitä, että mitä enemmän uusintava palvelutyö on siirtynyt julkiseen tilaan – ja sitä myötä näkyvämmäksi – sitä useammin työntekijät ovat olleet taustaltaan afrikkalaisia tai latinalaisamerikkalaisia miehiä. On tietenkin huomioitava, että Duffyn Yhdysvalloissa tehty tutkimus ei ole suoraan verrattavissa Eurooppaan saati Suomeen, sillä se korostaa muuttoliikettä Meksikosta ja muualta Latinalaisesta Amerikasta Yhdysvaltoihin. Siitä huolimatta se antaa viitteitä työmarkkinoiden monisyydestä kehityksestä ja kuvaa niitä prosesseja ja luokituksia, joiden myötä tietyistä aloista voi muodostua niin sanottuja ”ammattillisia ghettoja” (Duffy 2007, 331–324).

3.3.3 Lohkoutuvat työmarkkinat ja intersektionaalisuus

Työmarkkinoiden eriarvoisuus ja töiden jakautuminen sosiaalisten kategorisointien mukaan ei ole uusi tutkimuskohde myöskään siirtolaisuuden näkökulmasta. Jo yhteiskuntatieteilijä Michael Piore (1979) puhui siirtolaisuudesta ja työmarkkinoiden segmentaatiosta eli lohkoutumisesta ja erityisesti sen yhteyksistä yhteiskunnalliseen luokkajakoon. Hän luokitteli tunnetussa dualistisessa työmarkkinateoriassaan työmarkkinat kahteen eri lohkoon, primaareihin ja sekundaarisiin työmarkkinoihin.

Pioren mukaan ensisijaisilla työmarkkinoilla on tarjolla ”parempia töitä”, joissa on hyvät etenemis- ja kouluttautumismahdollisuudet, työolot ja palkat. Toissijaiset työmarkkinat koostuvat

huonompina pidetyistä töistä, joita tekevät pääasiassa siirtolaiset, opiskelijat ja työväenluokan naiset. Keskeistä tälle näkökulmalle on ennen kaikkea se, että siirtolaiset toimivat pääasiassa eri työmarkkinoilla kuin muu väestö. Dualistisen työmarkkinateorian mukaan ihmisten työmarkkinoille sijoittumiseen vaikuttaa ennen kaikkea sellaiset luokitukset kuin ”rotu”, sukupuoli, luokka ja ikä. Lisäksi työhön liittyvä siirtolaisuusprosessi sisältää Pioren mukaan viisi tyypillistä piirrettä, jotka kuvaavat varsin osuvasti suurta osaa siirtolaisuudesta myös tänä päivänä. Pioren mukaan ensinnäkin ulkomaalaisen työvoiman houkutteleva on teollistuneissa länsimaissa institutionalisoitunut, koska valtiot haluavat halpaa työvoimaa ja sen eteen ollaan valmiita tekemään töitä. Toiseksi siirtolaiset päätyvät useimmiten töihin, joita alkuperäisväestö ei kelpuuta. Kolmanneksi paitsi vastaanottavat maat, myös siirtolaiset itse näkevät itsensä väliaikaisena työvoimana, vaikka kuitenkin suuri osa heistä päätyy muodostamaan enemmän tai vähemmän pysyvän osan työmarkkinoita. Neljänneksi suurin osa siirtolaisista koostuvasta työvoimasta on ammattitaidotonta/kouluttamatonta (eng. unskilled) eivätkä he osaa vastaanottajamaan kieltä, mikä vaikuttaa heidän asemaansa työmarkkinoilla. (Piore 1979, 1–4.)

Dualistista teoriaa sinänsä pidetään nykyään vanhentuneena, mutta työmarkkinoiden jakautuminen useampiin osamarkkinoihin on edelleen sosiaalitieteissä vallitseva näkökulma tarkastella työmarkkinoiden hierarkkisuutta (ks. esim. Forsander 2013). Perinteinen sosiaalitieteellinen tutkimus on tunnustanut juuri luokan ja sukupuolen merkityksen eriarvoisuutta luovina kategorioina työmarkkinoilla. Viime vuosikymmeninä on alettu kuitenkin nähdä, että niiden rinnalla työelämässä voivat vaikuttaa muutkin yhtäaikaiset sosiaaliset kategoriat, kuten kansallisuus, uskonto, ”rotu” (eng. race) ja etninen tausta (ks. esim. Walby 2009, 2; Lutz 2011; Parreñas 2001; Ehrenreich & Hochschild 2002). Tällaista näkökulmaa tai teoreettista mallia, jossa tarkastellaan kategorisointien realisoituvia yhteisvaikutuksia, kutsutaan sosiaalitieteissä laajemmin intersektionaaliseksi lähestymistavaksi.

Ruotsalaisen naistutkimuksen tutkijan Nina Lykken mukaan erityisesti sukupuoli pitäisi aina ymmärtää intersektionaalisesti, suhteessa toisiin sosio-kulttuurisiin luokituksiin, kuten rotu, seksuaalisuus, luokka, etnisyys, kansalaisuus, ikä, vammaisuus ja niin edelleen. Tarkkaa määrittelyä on kuitenkin vaikea tehdä, koska kaikki luokitukset ovat koko ajan liikkuvia ja jatkuvasti uudelleen muotoutuvia. (Lykke 2010, 49–50) Samoin työelämän syrjinnän prosessien monimuotoisuuden tarkastelu vaatii Anthiaksen ja Yuval-Davisin mukaan pelkän ”rodun” rinnalla muiden luokitusten

intersektionaalista tarkastelua. Kuten aiemminkin on tullut esille, kategorioita hyödynnetään sosiaalisessa järjestelmässä ennen kaikkea rakentamaan niitä sosiaalisia rajoja, jotka määrittelevät sitä, kuka voi kuulua joukkoon ja kuka ei (Anthias & Yuval-Davis 1992, 2–3).

Tutkimuksessani pyrin huomioimaan erilaisten kategorisointien vaikutukset, mutta pitämään myös mielessä intersektionaalisen tutkimuksen heikkouden eli sen, että kategorioiden korostaminen piilottaa helposti näkyvistä muut tekijät ja näkökulmat. Esimerkiksi suomalaisten työelämäntutkijoiden Annika Forsanderin ja Elina Ekholmin mukaan juuri etnisten vähemmistöjen asemaa työmarkkinoilla käsittelevä tutkimus on keskittynyt liikaa lähinnä etnisyyden ja luokka-aseman suhteen määrittelyyn (Forsander & Ekholm 2001, 67). Liikaa siksi, että ”etnisyyden”⁶ eli yleensä kulttuurisen taustan ja siihen identifioitumisen korostaminen voi olla jopa haitallista, koska se ei yksinään selitä ihmisten asemaa työmarkkinoilla, vaan itse asiassa piilottaa näkyvistä yhteiskunnan talouden rakennemuutokset (Wahlbeck 2005, 51). Samanlainen ongelma koskee myös muiden kategorioiden korostamista. Käytännössä on hyvinvointiyhteiskunnan tehtävä pyrkiä vähentämään erilaisten sosiaalisten hierarkioiden vaikutusta ihmisten elämään ja hyvinvointiin (Malin & Anis 2013, 144).

Anthiaksen ja Yuval-Davisin mukaan kolmannen maailman maista lähtöisin olevan työsiirtolaisuuden tarkastelu on erityisen sukupuolittunutta ja rodullistunutta. Työsiirtolaisuudessa kategorisointi perustuu luonnollistettuun ajatukseen siirtolaisten erilaisista kyvyistä ja tarpeista, joita sukupuolen ja etnisyyden/”rodun” nähdään luovan. Näitä luonnollistuneita käsityksiä käytetään hyväksi ihmisryhmien eriarvoisuuden perusteluina, niin, että työsiirtolaisuus sisältää usein ulossulkemista, alistamista, taloudellista riistoa ja hyväksikäyttöä. Näitä käytäntöjä legitimisoidaan eli oikeutetaan näkemällä toimijat tyhmempinä ja kyvyttömimpinä käyttämään esimerkiksi työtilaisuuksia hyväkseen. (Anthias & Yuval-Davis 1992, 18.)

On tärkeää ymmärtää, että ”rodun”, luokan ja kansallisuuden kategoriat ovat syntyneet historiallisesti valloitusten, kolonialisaation ja siirtolaisuuden myötä ja niiden modernit variaatiot ovat kytköksissä kapitalismiin ja esimerkiksi liberaalisen demokraattisen kansallisvaltion politiikkoihin. (Anthias & Yuval-Davis 1992, 2–3.) Floya Anthias ja Nira Yuval-Davis

⁶ Etnisyys on epämääräisyydessään, moniselitteisyydessään ja laajuudessaan hankala kategoria (ks. esim. Anthias & Yuval-Davis 1992, 6–8). Tästä syystä vältän sen käyttöä tutkimuksessani.

korostavatkin, että syrjivät ja eriarvoistavat käytännöt työelämässä voivat olla seurausta laajemmista luokkaan, sukupuoleen ja kansallisvaltioon liittyvistä prosesseista, jotka linkittyvät taitoihin, pätevyyteen, paikallisuuteen, maahanmuuton juridisiin kriteereihin tai maassaoloaikaan.

Kriteerit tai kategorisoinnit eivät ole useinkaan tarkoituksellisesti rasistisia, mutta ne voivat olla syrjiviä nimenomaan seurauksiltaan (Anhias & Yuval-Davis 1992, 13.) Ylipäätään työelämän syrjinnän, kuten esimerkiksi rasismien muotojen heterogeenisuutta, pitää tarkastella myös suhteessa elämäntapaan ja sukupolven siirtolaisuuden kohteena olevassa maassa (mt. 20). Sen sijaan, että tutkija pyrkisi työelämässä vain osoittamaan rasismien ilmenemistä esimerkiksi sosiaalisina kategorisointeina, tärkeämpää on paikallistaa syrjintää tarkemmin työn sisäisistä käytännöistä ja työnantajien strategioista sekä syrjinnän kohteena olevien ihmisten kokemuksista (mt. 92).

3.4 Työn sosiaaliset merkitykset ja elämäntapa

Uudenlaisen palvelutyön ja urbaanin talouden kehittämisellä sekä sosiaalisilla kategorisoinneilla on seurauksensa erityisesti työntekijöiden kokemukseen työstä ja sen mielekkyydestä. Siksi palaan tämän kolmannen pääluvun lopussa tutkimuskysymykseen eli työn merkityksiin. Kiinnostavaa on, että juuri arkipuheessa yleistyneet työn mielekkyyteen liittyvät merkitykset ja diskurssit ovat historiallisesti varsin uusi näkökulma työhön. Esimerkiksi sosiologian klassikko Max Weber näki protestanttisen työetiikan näkökulmasta työntekijän pelkkänä kärsimyksenä, jonka kautta ihmisellä oli mahdollisuus ansaita elämässään uskonnollinen vapautuminen (Weber 1980).

Toisaalta jo siirtolaisuuden ja työn yhteyksiä tutkineen klassikon Michael J. Pioren (1979) mukaan työmarkkinoiden rakentumista pitäisi sosiaalitieteissä ymmärtää ennen kaikkea sosiaalisena – ja siksi jatkuvasti muuttavana – prosessina. Hänen mukaansa siirtolaisuuden ja työn ilmiöissä on laajemmin kyse niistä tavoista, joilla ihmiset juurtuvat sosiaalisiin konteksteihin. Tämä tarkoittaa, että työvoimaa tai palkkatyötä ei tule tarkastella taloustieteiden tapaan puhtaasti kulutushyödykkeenä tai hinnoiteltuna raaka-aineena, vaan esimerkiksi siirtolaisten liikkumista ja valintoja on pyrittävä ymmärtämään parhaiten työn laadun ja erityispiirteiden ja erityisesti heidän työlle antamien merkitysten kautta. (mt. 8.)

Tällainen työn sosiaalinen näkökulma tarkoittaa myös ennen kaikkea sitä, että ei ole mielekasta puhua työstä irrallaan ihmisen muusta elämästä tai elämänselämästä. Uudempi suomalainen

yhteiskuntatieteellinen työelämän tutkimus onkin alkanut painottaa, että työelämää ja maahanmuuttoa tutkittaessa rajausta ei voi tehdä kapeasti vain työelämään, vaan työhön liittyviä ongelmia tulee katsoa osana yksilöllistä *elämäntien* prosessia (Wrede ym. 2010, 276). Tätä näkökulmaa tukee myös antropologian perinne, joka korostaa, että ihmiselämää ja -kokemusta tulee tutkia kokonaisvaltaisesti kulttuurista ja ihmisestä käsin paikantuneena tietona (ks. esim. Peacock 1986, 1; Malkki 2012b).

Kun yksilöiden tekemä työ nähdään sosiaalisesti rakentuneiden jäsenysten kohteena, myös tutkimuskohteeksi tarkentuvat ne merkitykset ja merkityksenannot, joita ihmiset tuottavat tulkitessaan todellisuutta ja kokemuksiaan kulttuurinsa ja elämänhistoriansa kautta. Sosiologi Pertti Alasuutarin (2011, 60) mukaan perinteisesti sosiologinen kulttuuritutkimus on paneutunut juuri tutkimuskohteisiin, usein alakulttuureihin, jotka nähdään arkielämästä poikkeavina ja toisarvoisina tai marginaalisina. Tällöinkin tutkimuksen tarkoituksena on päästä ”normaalin arjen ytimeen”. Keskeistä on, että myös alakulttuurien todellisuus on sosiaalisesti merkityksillä konstruoitunut eli rakentunut merkitystulkinnoista ja tulkintasäännöistä. (Mt.)

Teoreettisemmin kuvattuna tutkimukseni pohjautuu konstruktionistiseen tapaan hahmottaa maailma niin, että yhteiskunta muodostuu jatkuvasti muuttuvista, useimmiten kielellisistä, merkityksen artikuloitumisen eli jäsenysten ja ilmentymisten prosesseista (Heiskala 2000, 198–199). Koska yksilö on osa tätä merkityksellistämisen prosessia, hänellä on potentiaalista muutosvaltaa ja toimijuus. Merkitysrakenteet eivät siten hyödynnä ihmistä vaan ihmiset käyttävät maailmaa jäsentäessään merkitysjärjestelmiä, kuten kulttuurisia jäsenyksiä ja erilaisia tulkintarepertuaareja (Alasuutari 2011, 72). Antropologi Laura Huttunen muistuttaa, että kun antropologisessa kenttätöössä tieto ja merkitykset kiinnittyvät ruumiiseen ja sosiaalisiin positioihin, nuo merkitykset myös vaihtelevat kontekstin ja position mukaan. Siksi tiedon rajoja, eli tarkemmin subjektin paikantumista, tarkastelemalla pääsee käsiksi myös merkityksellisiin sosiaalisten järjestysten rajoihin. (Huttunen 2002, 25.)

Kuitenkin rakenteiksi tiivistyneet tai institutionalisoituneet merkityksenannot, kuten esimerkiksi työmarkkinat, myös säätelevät ja rajoittavat yksilön toimintamahdollisuuksia (Giddens 1979). Heiskala kutsuu näitä rakenteita normatiiviksi pakoiksi (Heiskala 2000, 199). Koska tutkimukseni tarkastelee afrikkalaisten toimijuutta ja merkityksenantoa työmarkkinoilla, on huomioitava nämä

molemmat käsitteelliset tasot, toisaalta rakenteiden rajoitteet ja toisaalta merkityksellistämisen prosessissa avautuva toimijuuden mahdollisuus.

Kun tutkin työssäni siivoustyön saamia merkityksiä, on keskeistä se, miten esimerkiksi työmarkkinoiden prekaarisaatio ja neoliberalisaatio rajoittaa ja mahdollistaa tutkimuksen päähenkilöiden toimijuutta omassa elämässään. Prekaaria toimijuutta epävarman työn olosuhteissa tutkinut sosiaalitieteilijä Leena Åkerblad (2014) on huomannut, että ihmiset eivät aina taivu edes prekaarin työelämän sääntöihin. Työmarkkinoiden epävarmuutta ei vain ”koeta”, vaan tilanteessa myös toimitaan monin tavoin. Prekaarissa tilanteessa työntekijä voi paitsi muuntaa työn tekemisen tapoja, myös kapinoida, kieltäytyä ja ylipäätään toteuttaa monenlaista ”toisin toimimista”. (Mt. 150.) Siksi ei ole mitenkään itsestään selvää, että työelämän käytännöt tai edes työn eriarvoisuus onnistuisivat aina alistamaan ihmistä.

4 MENETELMÄLLISET VALINNAT

Kirjassaan *Pohjalla* saksalainen journalisti Günter Wallraff (Wallraff 1986) kuvaa, miten hän vuonna 1983 naamioitui turkkilaiseksi siirtotyöläiseksi, Aliksi, selvittääkseen, millaista olisi kuulua työmarkkinoiden syrjityimpiin ja kokea rasismia. Hän laittoi silmiinsä tummat piilolinssit, päähänsä mustan hiussisäkkeen ja muutti puhetapaansa murretuksi, ontuvaksi saksaksi. Hän värväytyi töihin kahden ja puolen vuoden aikana muun muassa rakennustyömaille, hampurilaisravintolaan siivoojaksi, autonkuljettajaksi ja ydinvoimalaan.

Wallraffin tapaan ideani oli tarttua itse työhön, jotta ymmärtäisin paremmin sitä työn todellisuutta, jossa tutkimukseni päähenkilöt elävät. Uskoin sen myös asettavan minut heidän silmissään lähemmäs heidän maailmaansa. Silloin ymmärtäisin, minkälaisin termein ja käsittein siivoustyön maailmassa toimittiin. Luonnollisesti tarkoitukseni ei ollut edetä samalla tekniikalla kuin toimittaja Wallraff, ei vähintään sen takia, että ”valeidentiteetin” ottaminen tiedonsaannin menetelmänä olisi tutkimuksessa eettisesti arveluttavaa. Tavallaan Wallraffin aikansa sensaatioteos silti onnistuu kuvaamaan etnografisen tutkimuksen pyrkimyksiä pelkistetysti: eläytyä tutkimuskohteena olevan ryhmän jäsenten kokemuksiin ja nähdä asioita ”sisäpuolelta” käsin (Emerson ym. 1995, 35).

Tässä luvussa perustelen tekemiäni menetelmävalintoja. Etnografiselle tutkimukselle ominaisesti kuvaan myös tutkimukseni kenttää ja sen rajausta sekä konkreettista kentälle menemistä. Tämän jälkeen kuvailen myös keräämääni aineistoa ja pohdin, miten oma paikantumiseni vaikuttaa tutkimukseen. Viimeiseksi käyn vielä läpi tutkimuksen analyysin toteuttamista ja sen vaiheita.

4.1 Työelämän etnografiaa?

Kun puhutaan työelämän etnografioista, tarkoitetaan yleensä organisaation tai instituution sisällä tehtäviä etnografioita, jotka kuvaavat yksittäisten instituutioiden sosiaalista todellisuutta. Omassa tutkimuksessani työelämän etnografia saa hieman eri merkityksiä. Ensinnäkään en ole rajannut tutkimustani tarkasti vain työelämään, vaan työn tarkasteluun elämänkulun ja siirtolaisuuden näkökulmasta. Lisäksi myös siivoustyön neoliberalisaatio ja prekarisaatio ovat vaikuttaneet siihen, että työn tekijöiden elämässä on vaikea tehdä rajanvetoa työn ja vapaa-ajan välillä. Olen käsitellyt aihetta tarkemmin myös analyysissani (ks. luku 6.1). Ennen kuin menen käytännön kenttätööhön, erittelen ensin niitä syitä, miksi valitsin tutkimusmenetelmäksi etnografian.

Etnografian valintaa tutkimusmetodiksi perustelee ennen kaikkea tutkimusasetelmani luoma tarve ilmiön vahvaan kontekstointiin. Jo symbolisen antropologian oppi-isän Clifford Geertzin mukaan etnografinen tutkimus pyrkii ‘tiheään kuvaukseen’ (eng. thick description) kohteestaan (Geertz 1993 [1973], 6–10). Klassisessa antropologiassa etnografia onkin merkinnyt mahdollisimman laajaa kuvausta tutkimuskohteena olevien ihmisten elämästä (Aull Davis 2008, 39) Suomalainen antropologi Laura Huttunen on muuntanut klassikon käsitteestä termin ‘tiheä kontekstointi’, jolla hän viittaa aineistojen ja kuvauksen kattavuuden lisäksi analyysitapojen moninaisuuteen ja koko aineiston keskinäiseen vuoropuheluun (Huttunen 2010, 41).

Etnografista otetta perustelee myös muuttavan työelämän tutkimuksen vaatimukset. Esimerkiksi työelämän eriarvoisuuden ja globalisaation tutkija Sirpa Wreden mukaan siirtolaisten työelämään liittyvien kokemusten ja heidän sinne asemoitumisensa analysoiminen vaatii erityisen kontekstittietoista ja kokemuseräistä lähestymistapaa, jossa huomioidaan epätasa-arvon monimutkainen, erilaisia jakoja yhteen kietova rakentuminen sekä ihmisen kokemuksen erityisyys (Wrede 2010, 23). Luonnollisesti etnografian tekemistä puolusti alusta lähtien myös oppiaineeni syvään juurtunut näkökulma tieteentekoon; tutkijasta tekee antropologin nimenomaan kenttätyö.

Etnografian teossa yksi keskeisimpiä menetelmiä on osallistuva havainnointi. Tämä tarkoittaa menetelmän oppi-isänä pidetyn Bronislaw Malinowskin mukaan ennen kaikkea läsnä- ja mukanaoloa tutkittavien elämässä ja heidän kulttuuriinsa pysyviin ja vaihteleviin ilmiöihin tutustumista, kuten myös heidän tapojensa ja kielensä opettelua – eli käytännössä pitkäaikaista kenttätyötä (Malinowski 1961 [1922]). Tutkimuskohteeni ”kenttä” saati tutkimuskohde ei ole enää yhtä liikkumattoman kuin Malinowskin aikaan, joten tutkimuksen käytännön toteuttaminen ei toimi aivan samalla logiikalla kuin Uuden-Guinean Trobriand-saarilla. Koska ihmiset liikkuvat enemmän, myös tutkija liikkuu verkostojen, suhteiden ja erilaisten sosiaalisten yhteisöjen mukana. Siten myös moderni kenttätyö vaatii tutkijalta osallistumista, paikalleen asettumista, kielitaitoa ja avoimuutta tutkittavien ihmisten todellisuudelle.

Mutta kuten feministisen tutkimuksen pioneeri Donna Haraway (1988) on sanonut: katsoja, ja siten myös tieto, on aina paikantunut jonnekin, ja siksi tutkijankin tavoittama näkökulma maailmaan on vain osittainen, jonnekin paikantunut ja vahvasti ruumiillistunut (Haraway 1988, 584). Laadullisessa tutkimuksessa objektiivisuus syntyy siten subjektiivisuuden tiedostamisesta (Eskola

& Suoranta 2000, 18). En ole siivoustyön ammattilainen. Oma kokemukseni siivoustyöstä rajoittuu kenttäkokemukseni lisäksi kymmenen vuotta sitten kesätöissä tekemiini siivoustehtäviin. Koen perustelluksi kertoa tässä yhteydessä muistissani säilyneessä ensimmäisestä siivouskokemuksestani. Se muistui mieleeni, kun autoin kenttätöiden aikana ensimmäistä kertaa yhtä miehistä työssään:

Minut oli ylioppilaskirjoitusten keväänä palkattu venetarvikkeita kauppaavaan myymälä-kahvilaan apulaiseksi. Työhöni kuului muiden töiden ohessa myymälän ja sen sosiaalitilojen siistiminen. Saavuin vielä uinuvalla työpaikalle takahuoneesta, painoin katkaisimesta valot päälle hiljaiseen toimistoon. Myymälässä näin, kuinka aamuiset auringonsäteet siivilöityivät ikkunoista paljastaen matoissa asiakkaiden kengänjäljet ja ilmassa leijuvat pölyhiukkaset. Kaivoin komerosta imurin ja keskityin metsästämään pieniä kivenmurenia ja pölyä myymälän hyllyiltä ja lattioilta. Sekoitin pesuaineen ämpäriin ja hengitin ilmaan leviävää puhdasta tuoksua. Minulla oli omaa aikaa, sillä esimies oli kaukana ja sain rauhassa paneutua työhön, jonka tahdissa päivä valkeni. Nautin työstä, joka oli samalla yksinkertaista, konkreettista, fyysistä tekemistä, joka tuntui koko ruumissa ja sai mahan kurnimaan nopeammin kuin toimistossa tai luokassa istuminen. Se oli hyvä, lähes meditatiivinen alku päivälle.

Kokemustani ei voi ongelmitta rinnastaa tutkimukseni päähenkilöiden kokemukseen tai edes nykypäivän siivoustyöhön. Lisäksi muistoni siivoustyöstä lienevät ajan saatossa romantisoituneet. Näistä tekijöistä huolimatta tekemäni huomiot ovat päteviä näkökulmia siivoustyöhön ja ovat kenties vaikuttaneet myös tutkimusaiheeni valintaan. Ne tuovat esille siivoustyöstä sen puolen, joka yleensä jää piiloon matalapalkka-alojen työolosuhteita ja työtä arvottavien keskustelujen taakse. Siivous itsessään on työtä siinä missä muutkin työt – ja sekin voi olla tekijälleen palkitsevaa.

4.2 Kenttä, aineisto ja etiikka

Minkälaiset paikat muodostivat tutkimukseni kentän? Kenttäni oli ennen kaikkea oman arkeni ja tutkimukseni päähenkilöiden arjen kohtaamispisteet, jotka olivat osin ennalta-arvaamattomia. Tein kenttätöitä kahdessa kaupungissa, Tampereella ja Helsingissä. Paikkojen näkökulmasta kenttäni muodostui ennen kaikkea kodeista, kahviloista, aamuöisistä kaduista, neuvoloista, kouluista, tehtaista, kapakoista ja yökerhoista, mutta myös työnantajien toimistoista. Ensin siivoamaan pääseminen tuntui olevan vaikeaa, mutta mitä enemmän sain kerättyä kontakteja ja mitä enemmän

tutustuin afrikkalaisiin, sitä paremmin minut hyväksyttiin myös heidän työhönsä mukaan. Kahdessa jaksossa tehdyn kenttätöiden aikana autoin kaikkiaan kolmea ihmistä heidän työkohteissaan.

Tässä osiossa käyn läpi tarkemmin haastateltavien löytymistä, kentälle menoa ja aineiston keruuta. Toisessa alaluvussa kuvaan aineistoani sekä sen puutteita. Kolmannessa alaluvussa palaan vielä pohtimaan sosiaalisten kategorioiden vaikutusta kenttätöihin sekä omaa paikantumistani ja rooliani kentällä.

4.2.1 Kentän löytäminen

Siivoustyön saamisessa pelin henki tuntuu olevan: sinä tarvitset rahaa, me tarvitsemme ahkeran, joustavan, töitä pelkäämättömän ja kiirettä hyvin sietävän työntekijän. Miten pian tai helposti heität hanskat tiskiin, jos tämä ei olekaan sinun juttusi, siivousfirman henkilöstöneuvottelija tiedustelee. Meneekö siinä päivä, viikko vai kuukausi? Nainen ilmoittaa tylästi [opinnäytteeseeni viitaten], että työ on sitten yksinäistä. *Kenttäpäiväkirja 9. marraskuuta 2012*

Olin ajatellut hankkivani siivoustyötä jostakin, jossa työtä tehdään tiimissä ja siinä sivussa voisin osallistua siivoojien työn arkeen. Kerroin kohtaamalleni kolmelle työnantajalle työhaastattelussa avoimesti suunnitelmastani tehdä myös tutkimusta. Tarkoitukseni oli päästä osaksi työyhteisöä ja tehdä samalla osallistuvaa havainnointia. Ennakko-oletukseni siivoustyön ryhmäluontoisuudesta osoittautui kuitenkin ongelmaksi. Kävin kaikkiaan kolmessa työhaastattelussa, mutta jokaisessa kohtasin saman todellisuuden: siivoustyötä tehdään pääasiassa yksin.

Lopetin työnhaun, koska se ei palvellut tutkimustani. Sen sijaan kokeilin erilaista strategiaa. Lähestyin afrikkalaisia verkostojeni kautta ja olemalla yhteydessä ihmisiin, jotka työskentelivät afrikkalaisten siivoojien parissa. Hyödynsin jo olemassa olevat kontaktini afrikkalaisiin, vierailin afrikkalaisomisteisessa siivousyrityksessä, laitoin tutkimuspyyntökirjeitä (ks. Liite 1) sähköpostitse liikkeelle muun muassa maahanmuuttajatyötä tekeville järjestöille. Kerroin etsiväni tutkimukseeni afrikkalaisia, jotka voisivat kertoa, millaista on työskennellä siivousalalla korkeasti koulutettuna ulkomaalaisena. Ystäväni vinkistä laitoin myös avunpyyntöviestin suomen kielen opettajien sähköpostilistalle, jonka kautta sainkin yhden informantin lisää. Kohta minulla oli kasassa useita yhteydenottoja afrikkalaisilta.

Lopulta kentälle pääsy tapahtui yllättävän nopeasti. Ensimmäisestä tapaamastani afrikkalaisesta siivoojasta tuli tutkimukseni avaininformantti. Jo toisella tapaamisella hän toi mukanaan kahvilaan minulle keräämänsä listan kymmenistä ihmisistä, jotka tekivät alan töitä. Seuraavalla viikolla löysin

jo itseni siivoomasta hänen kanssaan yökerhoa aamuyöllä. Koska kohtaamani ihmiset auttoivat minua, koin tarpeelliseksi auttaa heitä heidän työssään.

Alussa loin tärkeitä kontakteja lähtemällä avaininformanttini mukaan kahviloihin ja kapakoihin, joissa monet miehistä välillä kokoontuivat tai tapasivat toisiaan. Ylipäättään tapasin miehiä pääasiassa iltaisin ja öisin. Olin kentällä myös ollessani yliopistolla tai kotonani tai saadessani tekstiviestin kävellessäni kaupungilla. Kentällä oloa oli siten vaikea rajata. Sosiaalinen media, kännykkä ja sähköposti olivat kuitenkin korvaamattomia yhteydenpidon välineitä. Toisaalta ne yhdistivät minut informantteihin intensiivisesti ja auttoivat hahmottamaan heidän arkeaan – toisaalta välillä sellaisinakin hetkinä, kun en itse olisi ollut siihen halukas.

Afrikkalaiset siivoustyötä tekevät miehet olivat yhtä mieltä siitä, että oli todella hyvä idea, että havainnoin, osallistuin ja seurasin heidän työtään läheltä. Heidän mukaansa osallistuminen oli paras tapa oppia ja ymmärtää heidän elämäänsä. He yrittivät toiveeni mukaisesti parhaansa mukaan neuvoa minulle siivouskohteita, joissa saisin mahdollisuuden siivota tai ainakin seurata useamman afrikkalaisen työtä samalla kertaa. Tällaiset kohteet olivat kuitenkin lähes poikkeuksetta isompien yhtiöiden hallussa ja byrokration, työn salassapidon ja vakuutusten takia niihin oli huomattavasti vaikeampi päästä mukaan. Tällaisia siivouskohteita oli lisäksi hyvin rajoitetusti ja usein työyhteisö oli pääosin muualta kuin Afrikasta. Päädyin kuitenkin kerran informanttini kanssa siivoomaan isomman siivousyhtiön työkeikalle paikkaan, jossa työskenteli myös suomalainen mies.

Kentällä kohtasin hyvin vaihtelevia reaktioita tutkimustani kohtaan, erityisesti silloin, kun lähestyin julkisissa paikoissa työskenteleviä, minulle entuudestaan tuntemattomia afrikkalaisia. Eräs keittiöapulaisena työskentelevä mies kommentoi tutkimustani kerrottuaani hänelle tavoitteistani: ”Tutkimuksesi ei auta minua eikä afrikkalaisia, se ei hyödytä mitään, asiat eivät tässä maassa muutu.” Vaikka yksikään näistä satunnaisista lähestymisyrityksistä ei poikanut haastatteluja, ne olivat muuten informatiivisia. Tapasin esimerkiksi joitakin afrikkalaisia, jotka eivät mistään hinnasta tekisi siivoustyötä. Aina välillä joku epäili, etten löytäisi haastateltavia. He perustelivat tätä sillä, että monet siivoustyötä tekevät miehet häpeävät työtään, ovat todella kiireisiä tai pelkäävät menettävänsä työpaikkansa, jos kertovat esimerkiksi siitä, miten paljon todellisuudessa työskentelevät. Näiden seikkojen takia tutkimukseeni osallistuneiden anonyymiteetin suojeleminen on äärimmäisen tärkeää. Käsittelen sitä ja muita eettisiä linjauksia vielä myöhemmin tässä luvussa.

Ehdin turhautua monta kertaa kenttätöön aikana. Jotkut kenttätöön paikat, kuten yökerhot, olivat omiaan synnyttämään vääriä tulkintoja kohtaamisista. Huomasin, että yökerhossa ihmisten lähestyminen erityisesti ilman kontakteja saattaa korostaa sukupuolirooleja, eikä ole muutenkaan paras paikka tutkijan imagon luomiseen. Ylipäänsä huomasin, että eniten sain irti kohtaamisista, kun menin niihin ennalta tuntemieni ihmisten seurassa. Aina sekään ei auttanut. Aiemmin tapaamani mies yritti baaritiskillä tutustuttaa minut siivoojakaveriinsa. Hän hoki tälle musiikin pauhatessa taustalla, että tässä on tutkija ja sinun täytyy auttaa häntä, koska olet siivooja. Kaveri oli vaivaantunut ja häntä selvästi nolotti. Yritin paikata tilannetta sanomalla, että aika ja paikka ei ollut sopiva jutella työasioista.

Kohtaamisten myötä tulkintani asioiden tärkeydestä ja tarvittavasta aineistosta muuttuivat. Kuten antropologi Liisa Malkki on sanonut, etnografian tekeminen vaatii kykyä improvisoida (Malkki 2012b, 179). Käytännössä kenttä hahmottuu aina vasta vähitellen, eivätkä asiat useinkaan suju suunnitelmien mukaan (mt. 207). Etnografian hankaluus ja rikkaus on myös siinä, että kenttätöön arvo määrittyy yleensä vasta aineistoa tarkastellessa. Keniassa ja Nairobissa väitöskirjansa korkeasti koulutettujen naisten parissa tehneen antropologin Johanna Latvalan mukaan onkin tyypillistä, että kentältä lähdetään ja kohta sinne taas palataan, kun antropologi aineistoonsa paneutuessaan huomaa unohtaneensa kysyä keskeisiä kysymyksiä (Latvala 2005, 250).

Vaikka alun työnhaku näyttäytyi aluksi täysin hukkaan heitetyltä, todellisuudessa se auttoi minua hahmottamaan työmarkkinoita afrikkalaisten miesten näkökulmasta. Keskeisin havainto liittyi ennen kaikkea siihen, miten erilaiselta siivoustyön kenttä näyttäytyi minulle työnhakijana kuin tutkittavilleni. Sen lisäksi, että ylipäänsä sain helpommin töitä, minut olisi palkattu nimenomaan niihin siivouskohteisiin, kuten toimistoihin ja kauppoihin aukioloaikana – eli niihin paikkoihin, joihin tutkimukseni miehiä ei useimmiten haluttu. Käytännössä tutkimukseni afrikkalaisille avautuvat työmarkkinat ja myös siivoustyön sisällä olevat työtehtävät olivat hyvin erilaiset kuin esimerkiksi suomalaissyntyisille opiskelijoille tai edes esimerkiksi virolaisille naisille avautuvat työmahdollisuudet.

Kuten sanottua, etnografiassa on oleellista, että kenttätö ei ole vain yksi piipahdus ihmisten elämässä, vaan pikemminkin pitkäaikainen tutkimusmatka, jonka alku- ja loppupistettä on vaikea

määritellä. Ihmisten suhdetta sydänsairauksiin tutkinut Marja-Liisa Honkasalo on muotoillut osuvasti etnografian olemuksen: hitaus kuuluu perimmäisellä tavalla etnografian tekemiseen, koska erityisesti kipeää tekevät asiat piileskelevät tavallisissa, toistuvissa kohtaamisissa ja jatkuvuudessa (Honkasalo 2008, 226). Myös itse huomasin, että ne ihmiset, joita tapasin useamman kerran ja joihin olin jatkuvasti yhteydessä, alkoivat kertoa minulle väsymisestään työhön vasta useampien tapaamisten myötä. Yllättävän nopeasti tutkimuksen keskeiset aiheet alkoivat myös toistaa itseään, mikä kertoi jonkinlaisesta aineiston saturaatiopisteen saavuttamisesta (Eskola & Suoranta 2000, 62). Yksilöllisistä elämänkulun vivahteista huolimatta tuntui kuin kuuntelisin samaa tarinaa uudelleen ja uudelleen.

4.2.2 Aineisto

Tein kenttätöitä helmi-huhtikuussa sekä syys-lokakuussa 2013 Suomessa kahdessa kaupungissa, sekä Helsingissä että Tampereella. Olen kerännyt viralliset profiilit 11 ihmiseltä lomakkeisiin, jotka sisältävät tiedot työpaikoista, työtunneista, Suomeen tulosta, perhetilanteesta ja koulutuksesta (ks. Liite3). Nämä profiilit ovat auttaneet minua järjestelemään aineistoa ja tukeneet minua erityisesti elämänkulkujen hahmottamisessa.

Aineistoni on etnografialle tyypilliseen tapaan ihmiselämän vuorovaikutustilanteita mukaillen rosainen. Ohjenuoranani on toiminut kokeneelta antropologilta saamani neuvo siitä, että tutkimukseni päämäärä ei ole tuottaa aukotonta etnografiaa ja suoria tuloksia, vaan ennen kaikkea esittää uusia kysymyksiä työelämän muutoksista, hierarkioista ja ihmisten liikkumisesta.

Haastattelin kaikkiaan kymmenen miestä erilaisissa tilanteissa, joista kaikista minulla on muistiinpanoja ja kenttäpäiväkirjamerkintöjä. Perusteellisemmat, litteroidut teemahaastattelut (Liite2) minulla on seitsemältä mieheltä. Lisäksi aineistona on kolmen miehen intensiivinen ryhmäkeskustelu, jonka pääteemaksi muotoutui miesten syrjinnän ja väärinkohdelluksi tulemisen kokemukset työmarkkinoilta. Päädyin pitämään haastatteluiden määrän suhteellisen pienenä, koska pyrkimyksenäni oli määrällisesti suuren aineiston sijaan pikemminkin keräämäni aineiston laadullinen tarkkuus ja palvelevuus (ks. esim. Eskola ja Suoranta 2000). Lisäksi kattavia teemahaastatteluja en saanut kaikilta, koska osa miehistä oli liian kiireisiä tai haluttomia tapaamaan monta kertaa. Kuitenkaan muun aineiston monipuolisuuden takia en usko tämän vaikuttavan tuloksiin. Lisäksi aineiston analyysissä olen huomioinut mahdolliset poikkeukset joukossa.

Tein kaikki haastattelut englanniksi miesten omasta toiveesta ja siksi, koska monen suomen kielen taito olisi aiheuttanut tulkintaongelmia. Haastatteluiden teko englanniksi oli vaivatonta, koska niin minä kuin miehetkin olivat tottuneet puhumaan englantia, eikä keskusteluissa ollut silmiinpistäviä väärinymmärryksen paikkoja.

Koska tutkimuksen kohde oli minulle entuudestaan tuntematon ja halusin ihmisten olevan ennen kaikkea motivoituneita osallistumaan, olin kentällä alussa avoin rajauksen suhteen. Siksi tutkimukseeni valikoitui esimerkiksi hyvin eri-ikäisiä miehiä erilaisilla taustoilla. Tutkimukseeni kohderyhmästä kaksi oli opiskelijaa, ja muut jo pitkään pelkästään lyhyemmän tai pidemmän aikaa työelämässä olleita. Heitä kaikkia yhdisti yhteinen kokemusmaailma siivoustyöstä korkeakoulutettuna – myös yhtä työtöntä, joka itse halusi tutkimukseeni mukaan.

Olen nauhoittanut suurimman osan haastatteluista, mutta lisäksi minulla on aineistoa, jota en ole nauhoittanut joko tilanteen luonteesta johtuen tai haastateltavan pyynnöstä. Olen kuitenkin kirjoittanut keskustelut ylös vähintään muistiinpanoina. Kenttäpäiväkirjassani on virallisten haastattelutilanteiden lisäksi myös merkintöjä useista epävirallisista tapaamisista miesten töissä ja töiden ulkopuolella sekä osallistuvasta havainnoinnista siivoustyön arjessa kolmen miehen mukana. Kenttäpäiväkirjamerkinnät on kirjoitettu kohtaamisista tai yhteydenpitojen aikana tehdyistä havainnoista ja ajatuksistani, kuten myös tunteistani noissa hetkissä.

Niin sanottuna sekundaariaineistona olen tallettanut aiheeseen liittyviä, informatiivisia tekstiviestejä, sähköposteja ja joitakin käymiäni Facebook-keskusteluja informanttieni kanssa, vaikka käytänkin näitä analyysissä harkiten. Nämä olen tallettanut osaksi kenttäpäiväkirjaa. Lisäksi pyysin yhtä ihmistä pitämään minulle päiväkirjaa hänen työtunneistaan, se on kalenterimuodossa usean vuoden ajalta. Lisäksi minulla on parin informanttini ansioluettelo, jonka he lähettivät heti ensimmäisen yhteydenottonsa myötä. Ne ovat toimineet tukena elämänkulun analyysissä. Minulla on joitakin lyhyitä tekstejä, joita olen saanut sähköpostitse. Olen saanut nähdä myös yhden informanttini työtodistuksia ja palkkakuitteja, jotka ovat myös osaltaan lisänneet ymmärrystäni alasta ja jotka olen myös tulkinnut olevan osoitus minuun kohdistuneesta luottamuksesta. Lisäksi olen kerännyt aiheittani koskevia lehtileikkeitä. Alun perin suunnittelin kerääväni ansioluettelot kaikilta, mutta

kaikki miehet eivät innostuneet ajatuksesta, enkä lopulta ollut ihan varma, miten olisin tällaista innovatiiviselta näyttäytyvää aineistoa konkreettisesti analysoinut.

Aineiston moninaisuus toimi ennen kaikkea kontekstoinnin apuna ja auttoi minua perehtymään miesten elämään monella tasolla. Käytännön analyysin pohjalla kuitenkin toimi ennen kaikkea haastattelut ja kenttäpäiväkirja, jotka täydensivät hyvin toisiaan.

Koska tarkastelen työelämää nimenomaan afrikkalaisten miesten näkökulmasta, myös tarkasteltavana oleva kokemus siirtolaisuudesta ja työelämästä on sukupuolittunut. Vertailun vuoksi olen haastatellut teemahaastattelulla myös yhtä afrikkalaista naista nähdäkseni mahdollisen jatkotutkimuksen tarpeen ja sen, miten yhden kategorian vaihto mahdollisesti muuttaisi tiedon paikantumista. Analyysissa olen erottanut tämän aineiston muusta.

Teemahaastatteluksi kutsumani haastattelu oli todellisuudessa sekoitus elämäkertahaastattelua ja teemahaastattelua. Vaikka haastattelurunkoon olen listannut tarkkojakin kysymyksiä, käytännössä haastatteluissa oli tärkeintä, että käsittelin samat teemat kaikkien kanssa – eli käytännössä haastattelurunko tarjosi nimenomaan taustarungon, joka kehittyi myös kentälläolon aikana. Kaikkia haastatteluhetkiä kuitenkin kuvasi kentällä se, että pyrin olemaan avoin niille keskustelunavauksille ja aiheille, joista miehet itse halusivat puhua. Avoimet teemahaastattelut jättivät siten tilaa esimerkiksi tutkimuskysymysten uudelleenmuotoiluun kentällä. Mtös kysymykseni muuttuivat ja täydentyivät hieman haastattelukertojen myötä.

Haastattelurungon avoimuudesta huolimatta olen tietoinen, että tutkijan kysymyksenasettelut ja esimerkiksi haastattelutilanne ohjaavat aineiston muotoutumista. Haastattelutilanteissa en korostanut etsiväni kertomuksia, vaan pikemminkin kysyin kysymyksiä, jotka sisälsivät ajatuksen narratiivista. Tällaisia kysymyksiä olivat ennen kaikkea ajatus Suomeen ja siivoustyöhön *päätymisestä*; miehet olivat suunnitelleet elämänkulkuaan toisenlaiseksi, mutta päätyneetkin tekemään jotain muuta. Haastateltavat saivat itse päättää, mistä kohtaa aloittaa tarinansa ja toisaalta myös, miten pitkälle tulevaisuutteen päättää se. Keskeistä kuitenkin näille kertomuksille oli, että ne suhteutuivat hyvin vahvasti nykyhetkeen ja siivoojana olemisen kokemukseen.

Henkilötietolomakkeeseen osa miehistä suhtautui epäilevästi. Yksi haastateltavista kirjoitti työtuntimäärän kohdalle 37 ja puoli tuntia, vaikka oikeasti hänen työmääränsä viikkoa kohden oli paljon suurempi. Hän sanoi olevansa epäluuloinen virallisten oloisten paperien kanssa ja puhuvansa minulle muuten totta.

Eettisesti tutkimukseni tärkeimmät linjaukset kohdistuvat oman toimintani avoimuuteen, miesten anonyymiteettiin ja siihen, etten tutkimuksellani aiheuta harmia kenellekään: en yrityksille tai niiden työntekijöille. Tästä syystä olen pyrkinyt ehdottomaan varovaisuuteen siinä, etten kerro tietoja, jotka voisivat paljastaa miesten henkilöllisyyden. En myöskään mainitse yritysten nimiä tutkimuksessani. Vältän lisäksi kertomasta liian yksityiskohtaisia tietoja miesten henkilöhistoriasta. En yhdistä miehiä tarkemmin kotimaihinsa tai edes heidän aikaisempiin ammatteihinsa tai opiskelualoihinsa, edes siitä huolimatta, että jossain tapauksissa tarkempi kuvaus voisi olla analyysin kannalta hedelmällisempi. Kuten yhteiskuntatieteilijät Jari Eskola ja Juha Suoranta ovat sanoneet, eettisyyttä pohtiessa pitäisi puhua pikemminkin eettisestä tutkimussuhteesta kuin tutkimuskohteesta (2000, 58–59). Tämän takia näin tutkimuksen tärkeänä eettisenä ulottuvuutena luottamuksen ja sopimukset tutkijan ja tutkimukseen osallistuneiden välillä.

Tässä yhteydessä haluan tuoda esille myös taustasitoumuksiin liittyvän tekijän. Journalistisen kulttuurin edistämissäätiö myönsi minulle loppuvuodesta 2013 opiskelijastipendin tämän pro gradu -tutkielman tekemiseen. Rahoituksella ei ole kuitenkaan ollut vaikutusta tutkimuksen sisältöön tai muihin tutkimusprosessin aikana tekemiini ratkaisuihin.

4.2.3 Erot ja ruumis kentällä

Tutkimuksessani on merkittävää, että olin työn arjessa konkreettisesti paikalla. Miesten työvuoroilla auttaminen tuotti paitsi arvokasta havaintoaineistoa, antoi myös keinon kiittää tutkimukseeni osallistuneita miehiä omalla työpanoksellani. Kenttätöyssä tuotettu tieto on paikantunut läsnäoloni myötä myös omaan kokemukseeni (vrt. Haraway 1988). Siksi etnografiselle tutkimukselle on tärkeää pitkälle viety refleksiivisyys eli tutkimusprosessin läpinäkyväksi tekeminen. Refleksiivisyydellä viitataan sen läpivalaisuun, miten tutkija on itse kytköksissä tutkimusaiheeseensa ja miten hän ja hänen persoonallisuutensa vaikuttavat tutkimuksen valintoihin ja koko tutkimusprosessiin (Aull Davis 2008, 7). Tässä luvussa tarkastelen sosiaalisten kategorioiden ja oman ruumiillisuuteni vaikutuksia kenttätööhön.

Ensinnäkään tutkimuksessani sukupuoli, kuten naiseuteni, saati muut erot eivät ole millään lailla neutraali asia, vaan jatkuvasti läsnä. Kuten sanottua, sukupuoli, kuten myös muut sosiaaliset kategoriat, pitäisi lähtökohtaisesti nähdä aktiivisena tekemisen prosessina, kuten tulkitsemisena, ylläpitämisenä, esittämisenä ja neuvotteluna (Butler 2006, 241). Näin ymmärrettynä myös tutkija, etnografi, osallistuu samaan kategorioiden tekemisen prosessiin ollessaan kentällä.

Kuten rasismia tutkinut Anna Rastas on sanonut, on selvää, että neutraalia haastattelutilannetta ei ole olemassa, sillä kohtaamisen kaikilla osapuolilla on aina etukäteen ennakko-oletuksia ja odotuksia tilanteesta (Rastas 2005, 97). Jouduin myös itse yllättymään ja tietoisesti purkamaan omia ennakkoajatuksiani ja pelkojani liittyen erilaisiin kohtaamisiin kenttätöön aikana. Suurimmat pohdiskelut aiheesta kävin erityisesti ennen yhtä aamuyön tapaamista, jolloin olin luvannut lähteä avuksi siivoamaan yökerhoa yhden haastateltavani kanssa.

Huomaan, että aina välillä päähäni iskee tyhmiä ajatuksia siitä, mitä hiljaisessa yökerhossa voi tapahtua. Joudun perustelemaan itselleni, että minulla ei ole mitään hätää. Käyn päässäni keskustelun siitä, mitä sanoisin informantilleni, jos hän yrittäisi käydä kimppuuni. Perustelisin, että olisin tullut auttamaan häntä ja että sitten: tiedän kuka hän on, hän jäisi kiinni. Ihan hullua joutua miettimään tällaista. Että miksi joku käyttäisi omaa kallista työaikaansa siihen, että tekisi minulle jotain pahaa? Tajuan, että olen menossa töihin ja samoin uusi ystäväni. Hänellä on varmasti kaikki syyt käyttäytyä kunniallisesti. *Kenttäpäiväkirja 22. helmikuuta 2013*

Paitsi kenttätöön aikana, myös tutkimusasetelmallani olen tietoisesti pyrkinyt rikkomaan samoja seksuaalisuuteen ja kulttuuriin liittyviä ennakko-oletuksia ja stereotypioita, joita vastaan jouduin taistelemaan mielessäni ja jotka usein liitetään erityisesti afrikkalaistaustaisten ja länsimaalaisten naisten suhteisiin. Kun tutkimuksessa nainen haastattelee miestä, tullaan helposti korostaneeksi maskuliinisuutta, sen uhkaamista sekä naisen seksualisointia ja haavoittuvaisuutta, vaikka mikään näistä ominaisuuksista ei ole yksiselitteinen saati kaikkia ihmisiä, haastatteluja tai kohtaamisia leimaava (Koivunen 2012, 43)

Myös omat kenttäkokemukseni ovat osoitus siitä, että sukupuolen ja sukupuoleen liitettyjen rooliodotusten vaikutukset haastattelutilanteisiin ovat hyvin ambivalentteja ja ennakoimattomia. Yhdessä haastattelussa tunsin olevani psykologin ja opinto-ohjaajan roolissa, toisessa ystäväni, kolmannessa yhteistyökumppanina. Toisaalta joissakin kohtaamisissa haastateltava vaati tarjota ruoan tai juoman ja tiedustella innostuneesti seuraavaa tapaamista – eli ennen kuin ehdin edes

kunnolla käsittää, haastattelutilanne oli alkanut muistuttaa hieman treffejä. Yhtä lailla juoman tai ruoan tarjoaminen saattoi kuitenkin perustua esimerkiksi iloon omasta palkkapäivästä tai siihen, että haastateltava halusi osoittaa, että hän on itsenäinen ja toimeentuleva mies, jolla on varaa maksaa. Erityisesti yökerhon siivoamiseen liittyvät pelkoni tuntuivat jälkikäteen naurettavilta, sillä todennotta paiskimme töitä tosissamme, jotta yökerho olisi kiiltänyt seuraavan päivän asiakkaita varten.

X [nimi poistettu] on taitava, ammattitaitoinen, ahkera, järjestelmällinen ja todella huolellinen siivooja. Naisten vessan peilin hän pesee kolmesti, jotta siihen ei jäisi yhtään raitaa. Kun moppaan lattioita, enkä tajua pyyhkiä ihan joka pöydän alta, hän tulee ja käskee minun mopata uudestaan. *Kenttäpäiväkirja 22. helmikuuta 2013*

Ylipäätään mitä enemmän tutustuin tutkimukseeni osallistuviin miehiin, sitä enemmän vakuutuin heidän ammattitaidostaan paitsi siivoojina, erityisesti korkeastikoulutettuina ammattilaisina ja hyväsydämisinä ihmisinä. Kun tiedustelin heidän motivaatiotaan osallistua tutkimukseeni, he kertoivat, että suurin syy osallistua oli halu auttaa minua saamaan opintoni päätökseen ja auttaa tiedon jakamisessa. He itse tiesivät omasta kokemuksestaan, miten aikaavievä ja voimavaroja vaativa prosessi opinnäytetyön tekeminen on. Haluan painottaa, että myös aineistossani miehet puhuvat ja tarkastelevat asemaansa ja siivoustyötä myös korkeasti koulutetun ihmisen subjektipositiosta käsin.

Koska kenttätössä on tarkoitus saavuttaa luottamuksellinen ja läheinen suhde haastateltaviin, on väistämätöntä, että jotkut tilanteet saattavat johtaa väärinymmärryksiin. On kuitenkin osa tutkijan eettistä vastuuta yrittää välttää antamasta monitulkintaisia viestejä (Aull Davis 2008, 92). Periaatteitani tutkimukseni aikana oli ennen kaikkea rehellisyys ja tutkimuksen teon läpinäkyvyys. Oikeita tai yksiselitteisiä tapoja kentällä toimimiseen ei kuitenkaan ole. Malkki viittaa tähän puhumalla tutkimuksen tekoon liittyvästä herkkyydestä, joka erottaa antropologian muista yhteiskuntatieteistä (Malkki 2012b, 177). Etnografia vaatii tutkijalta paitsi pitkäaikaista empiiristä kenttätöitä ja kriittistä teoreettista lähestymistä, myös jatkuvaa eettistä pohdintaa ja improvisointia tutkimuksen muotoilusta aina analyysiin asti. Nämä piirteet yhdessä muodostavat moniulotteisen prosessin, joka on etnografisen tutkimuksen ainutlaatuisuuden ydin. (Mt. 170–180.)

Omasta yhteiskunnasta käsin tehtävän tutkimuksen ongelma on se, että kentällä oloa voi olla vaikea rajata ja esimerkiksi kommunikointi sosiaalisen median kautta voi vaikeuttaa rajanpitoa henkilökohtaiseen. Kuitenkaan ilman luottamusta, aitoa kiinnostusta, vastavuoroisuutta,

epämukavuusalueelle menemistä tai tilanteisiin heittäytymistä en olisi varmastikaan saanut kokoon yhtä rikasta aineistoa. Esimerkiksi aamuyöhön siivoamaan lähteminen teki minut kenties haavoittuvaiseksi, mutta samalla uskon sen lisänneen molemminpuolista luottamusta.

4.3 Analyysimenetelmät

Näissä seuraavissa luvuissa käyn läpi tarkemmin käyttämiäni analyysimenetelmiä ja analyysin käytännön toteutusta. Etnografiassa aineiston moninaisuuden analysointi vaatii menetelmiltä joustavuutta. Jotta tiheän kontekstoinnin rakentaminen monipuolisesta aineistosta olisi antropologi Laura Huttusen mukaan mahdollista, analyysitavat ovat usein yhdistelmä useaa eri analyysimetodia ja lähestymistapaa (Huttunen 2010, 41).

Yhdistän analyysissa sisällönanalyysia ja diskurssianalyysia työlle annettujen merkitysten teemoitteluun. Diskursseilla tarkoitan niitä kielen käytön ja ilmaisun tapoja, jotka ovat vakiintuneet arkipäiväisiin keskusteluihin ja tiedontuottamisen tapoihin ja joiden avulla ymmärretään todellisuutta. Lisäksi käytän narratiivista lähestymistapaa narratiivisen aineiston erittelyyn. Luonnollisesti analyysi yhdistyy myös etnografiseen kuvaukseen miesten työn arjesta ja työn olosuhteista.

Analyysini pohjautuu konstruktionistiseen käsitykseen maailmasta ja kielestä. Tällä tarkoitan sitä, että ymmärrän todellisuuden rakentuneeksi aina ihmisten tekemien sosiaalisten tulkintojen ja ymmärrysten kautta (Eskola & Suoranta 2000, 138). Siksi esimerkiksi haastattelutilanteessa minulle kerrottu jäsenitys ei ole yksi ”totuus”, vaan tutkimuksen päähenkilöiden paikantunut perspektiivi, heidän tulkintansa omasta kokemuksestaan tai käsiteltävästä teemasta.

4.3.1 Elämänkulku ja kertomusten analyysi

”Kertomuksen elämisen metaforalla voidaan parhaiten viitata siihen, miten kertomuksen mallit *suuntaavat* elämää ja sen ratkaisuja. Olisi liioittelua sanoa, että tutkimamme ihmisen ”elämä” olisi tragedia, komedia, romanssi tai ironia. Sen sijaan yksilön suuntautumista elämäänsä voi *ohjata* romanssin tai ironian asenne.” (Hyvärinen 2004, 306–307.)

Siivoustyö saa tässä tutkimuksessa merkityksensä nimenomaan päähenkilöiden elämänkulkujen ja heidän elämäntilanteensa kontekstissa. Jotta pääsisin käsiksi yksilöllisiin kertomuksiin elämänkuluista, tarvitsen tutkimuksessani narratiivista lähestymistapaa. Sosiologi Matti Hyvärinen tiivistää yllä olevassa lainauksessa hyvin kerronnallisen tutkimuksen klassisen tulkinnan dilemman

‘eletyn elämän’ kertomisesta eli käytännössä elämän ja kerronnan suhteesta. Elämää itsessään ei voi mahdollistaa kertomukseksi, vaan se on aina vain kerronnallisuuden mallien avulla tehty osatulkinta elämästä (Hyvärinen 2004, 306–307). Tässä luvussa käyn tarkemmin läpi, mitä narratiivinen lähestymistapa merkitsee tutkimuksessani.

Kertomus teoreettisena käsitteenä ei ole helppo määriteltävä (ks. esim. Hyvärinen 2004). Kun puhun kertomuksista tai narratiiveista, viitataan ihmisen taipumukseen tulkita todellisuutta ja myös omaa elämäänsä narratiivisten mallien kautta. Todellisuudessa kertomus ei useinkaan jäljittele elämää, vaan kerronnassa hyödynnettävät mallit, eli kerronnan muoto, on lainattu taiteesta tai muusta ihmisen käyttämästä tarinavarannosta (ks. esim. Hyvärinen 2004, 298). Kokemuksen ja kertomuksen välillä on Matti Hyvärisen mukaan ”editoinnin” ongelma. Jopa omasta elämästään kertova ihminen tulkitsee jatkuvasti kokemustaan, eikä siksi lopputulos ole jäljennös todellisuuden tapahtumista. (2004, 301.)

Laadullisessa tutkimuksessa mitä erilaisempia aineistoja voidaan tulkita tarinoina ja kertomuksina, niiden narratiivisten piirteiden kautta (Eskola & Suoranta 2000, 23). Tutkimuksessani lähestyn narratiivisen lähestymistavan avulla erityisesti keräämiäni teemahaastattelujen osioita Suomeen tulemisesta, siivoustyöhön päättämisestä ja miesten tavasta jäsentää oma tulevaisuuttaan. Lisäksi tulkitsen ansioluettelo-aineistoja kertomuksina, eräänlaisina pelkistettyinä elämäkertoina. Yhdessä nämä menneisyyden ja tulevaisuuden kertomukset muodostavat tulkintoja elämäntulusta.

Narratiivista lähestymistapaa tutkimuksessani on perustellut moni tekijä. Ensinnäkin ihmiset muuttavat elämäänsä ja muiden elämää narratiiviseen muotoon – kertomuksiksi – ymmärtääkseen siihen liittyviä merkityksiä. Yksilötarina sijoittuu silloin osaksi laajempaa sosiaalista narratiivia (Czarniawska 2004, 5) Myös maahanmuuttajien elämäkertoja tutkineen antropologi Laura Huttusen mukaan ihmisten elämäkertoja tarkastellessa pääsee käsiksi paitsi subjektiivisiin tulkintoihin, myös niihin keskusteluihin, joihin ihmiset suhteuttavat omaa kertomustaan (Huttunen 2002, 25–26). Huttusen mukaan elämänkerrat voi ajatella paitsi kertomuksina, myös poliittisina tekoina. Siksi esimerkiksi aineistosta puhujan positiointien etsiminen ja hahmottaminen suhteessa instituutioihin, valtaan ja puhetapoihin tuo näkyville ”sosiaalisen kartan”, johon yksilölliset kokemukset pitää suhteuttaa esimerkiksi maahanmuuttotilanteessa. (Huttunen 2002, 37.)

Lisäksi narratiivinen lähestymistapa sopii aineistooni myös sen takia, että pakolaisia ja pakotettua siirtolaisuutta tutkineen Marita Eastmundin mukaan narratiivinen lähestymistapa auttaa tarkastelemaan erityisesti elämän radikaalien muutostilanteiden ja epävarmuuteen liittyvää kerrottua kokemusta. Siksi esimerkiksi traumaattisiin kokemuksiin perustuvat kertomukset ovat myös kertojalleen tehokas keino paitsi neuvotella siitä, mitä tapahtui tai on tapahtunut ja mitä se merkitsee, kuten myös suunnitella ja katsoa eteenpäin tulevaan. (Eastmund 2007, 251.) Vaikka en tutki Eastmundin tapaan pakolaisuutta, koen juuri kertomusten kyvyn reflektoida ja merkityksellistää elämäntapahtumia ja niiden sosiaalisia ja kulttuurisia konteksteja hyödyllisenä omalle tutkimukselleni.

Elämänkulun tarkastelu tutkimuksessani tarkoittaa ennen kaikkea sen tarkastelua, miten miehet merkityksellistävät nykyistä tilannettaan osana elämänsä jatkumoa. Aineistossani miehet antavat narratiivien avulla merkityksiä elämäntilanteelleen, menneisyydelleen ja tulevaisuudelleen haastatteluhetkestä käsin: he ovat päätyneet siivoojiksi vastoin omia suunnitelmiaan. Kertomusten sosiaalisten ulottuvuuden takia narratiivinen lähestymistapa mahdollistaa miesten lähtö- ja tulomaan kontekstin huomioimisen. Analyysissäni tarkastelen siten, miten yksittäinen kokemus kiinnittyy yleiseen kerrottuun juoneen ja laajempaan kulttuuriseen tarinamalliin.

Narratiivisen analyysin ongelma tutkimuksessani oli, että elämänkulkuun liittyvä aineisto oli lopulta perinteisiin elämänkertahaastatteluihin verrattuna varsin suppea. Koska haastattelut keskittyivät pääosin siivoustyön merkitysten etsimiseen sekä nykyhetkeen ja tulevaisuuden näkymiin, en voinut keskittyä haastatteluissa juurikaan esimerkiksi kertomuksiin miesten lapsuudesta tai aikaisemmista koulutuskokemuksista. Lisäksi osa erityisesti vanhemmista miehistä on asunut ja työskennellyt Afrikan ulkopuolella jo ennen Suomeen tuloa. En kuitenkaan käsittele näitä elämänvaiheita tai aikaisempia kokemuksia tarkemmin tutkimuksessani, elleivät ne ole keskeisiä miesten elämäntilanteelle tai siivoustyölle annettujen merkitysten kannalta. Ylipäätään yksityiskohtainen muuttoreittien tarkastelu vaatisi kokonaan oman tutkimuksensa ja myös aineistolta syvempää perehtymistä ihmisten elämänhistoriaan. Haastattelutilanteessa päädyinkin lähinnä listaamaan muun muassa päähenkilöiden aiempaa työkokemusta ja aikaisempia ammattinimikkeitä, koska tärkeämpää oli keskittyä keskustelemaan siivoustyöstä. Tavallaan tarkempi katsaus haastateltavien elämänhistoriasta olisi voinut olla perusteltu sen takia, että juuri aikaisempi tutkimus näyttää, miten välitilassa tai marginaalissa olevia ihmisiä kohdellaan ”historiattomina ja statuksista riisuttuina” (ks.

Douglas 2000). Käytännössä tutkimukseni päähenkilöiden historiallisuus ja paikantuneisuus tulee esille esimerkiksi siinä, miten he suhteuttavat kokemustaan Suomessa työmarkkinatilanteeseen Afrikassa ja lapsena tekemäänsä fyysiseen työhön maaseudulla.

Narratiivisen lähestymistavan käyttöön liittyy muutakin problematiikkaa. Elämän kokemisessa on paljon elementtejä, jotka eivät taivu kertomukseksi. Tällaisia kokemuksia ovat hyvin ruumiilliset kokemukset tai yksityiskohdat, jotka eivät liity kerronnalliseen jäsenyykseen. (Hyvärinen 2005.) On tärkeää ymmärtää myös, että kertomusten kertomisella on seurauksia. Kun kootaan ihmisiltä heidän elämäänsä käsitteleviä kertomuksia, ne voivat vaikuttaa konkreettisesti heidän elämäänsä erityisesti sen kautta, minkälaisia kertomukset ovat. (Hyvärinen 2004, 307.)

Koska esitetyn kertomuksen tulkinta syntyy kohtaamisessa, tutkijan on kiinnitettävä erityisen paljon huomiota omaan rooliinsa tiedon tuottamisessa (esim. Eastmund 2007). Ymmärrän, että tutkimuksen lopullinen kirjoitusmuoto on lopulta myös omien valintojeni rajaama. Olen kuitenkin perustanut analyysin antropologian tapaan emic-näkökulmaan eli korostanut tutkimukseni päähenkilöiden omia jäsenyyksiä. Lisäksi jätän analyysissä verrattain paljon tilaa sille, mitä tutkimukseeni osallistuvat ihmiset haluavat itse sanoa. Näin pyrin siihen, että he voisivat tarvittaessa tunnistaa lopullisesta tutkielmasta kertomukset ”omikseen”.

Lisäksi pyrin paikkaamaan narratiivisen lähestymistavan puutteita etnografian tiheällä kuvauksella. Kenttäpäiväkirja-aineiston avulla pääsen kiinni osittain sellaiseen ruumiilliseen kokemukseen, joka ei välity yksiselitteisesti miesten kertomuksista. Pystyn myös haastamaan heidän tulkintansa suhteuttamalla sen heidän toimintaansa. Tällainen aineistojen ristiinluenta on etnografiaa tehdessä tarpeen, koska ihmisen toiminta on usein ristiriidassa sen kanssa, mitä hän kertoo (vrt. Huttunen 2010).

4.3.2 Analyysi käytännössä

Aloitin analyysini litteroimalla haastatteluaineiston ja keräämällä yhteen kenttäpäiväkirja-aineiston sekä miesten profiilitiedot. Profiilien pohjalta tein taulukon, joka kertoo perustiedot miehistä. Analyysilukua varten pelkistin taulukkoa niin, että se sisältää vain muutaman miehiä yksilöivän, mutta kokonaiskuvan saamista helpottavan muuttujan (ks. luku 5.1)

Haastatteluaineistoni on englanninkielinen, mutta kenttäpäiväkirjani (joitakin sitaatteja lukuun ottamatta) ja tutkielman olen kirjoittanut suomeksi. Käänsin miesten sitaatit vasta tutkielman viimeistelyvaiheessa. Jos olen analyysin kohdalla huomannut, että jokin ilmaisu kärsii käännöksessä tai olen ollut käännöksestä epävarma, olen jättänyt tekstin sekaan myös alkuperäisen englanninkielisen version litteraatiosta. Olen tietoinen, että sukkuloiminen eri kielten välillä saattaa aiheuttaa tulkinnallisia väärinymmärryksiä, enkä siksi käytä analyysissa esimerkiksi pelkästään kielen nyansseja tarkastelevaa diskurssianalyysia (vrt. Huttunen 2010, 42). En ole kuitenkaan sulkenut diskurssianalyysin käyttöä kokonaan pois, koska Marita Eastmundin mukaan erityisesti antropologien on aina otettava tutkimuksessaan huomioon laajemmin diskurssit ja kulttuuriset idiomit, joilla ihmiset rakentavat merkityksiä kertoessaan kokemuksistaan (Eastmund 2007, 252). Olen merkinnyt aineisto-otteisiin #R, kun haastattelumateriaali on peräisin ryhmähaastattelusta.

Jotta pääsisin käsiksi siivoustyön moninaisiin merkityksiin osana miesten elämänpolkuja, analyysissa olen pilkkonut siivoustyön merkityksiä koskevan tutkimuskysymyksen useampaan osakysymykseen, jotka ovat syntyneet aineiston alustavan teemoittelun ja aiemman teorian vuoropuhelussa. Kysyn aineistoltani:

1. Miten miehet tarinallistavat Suomeen ja siivoustyöhön päätymisensä?
2. Minkälaisia konkreettisia seurauksia siivoustyön arki tuottaa miesten elämään ja heidän hyvinvoinnilleen?
3. Minkälaisia keinoja miehillä on tuottaa itselleen kunniallinen status siivoustyössä?
4. Minkälaisia narratiiveja miehet rakentavat siivoustyöstä käsin tulevaisuuteen?

Jo litteroidessa tutustuin aineistossa esiintyviin aiheisiin. Litteroinnin jälkeen aloitin varsinaisen aineiston analyysin avoimella lukemisella ja aineiston läpikäymisellä, jolloin kirjoitin ylös teemoja, jotka toistuivat aineistossa ja joita myös tiesin haastattelurungon perusteella aineistossa olevan. Seuraavilla lukukerroilla aloin käydä aineistoa läpi teema kerrallaan eli ryhmitellä aineistoa osiksi. Jo tapaamisista lähtien olin paitsi mielessäni etsinyt yhtäläisyyksiä miesten kertomien kokemusten välillä, myös eritelty elämänkulkujen eroavaisuuksia ja yksilöllisiä vivahteita.

Teemoittelin ja koodasin väreillä ja merkeillä haastattelu- ja kenttäpäiväkirja-aineistosta miesten omia näkemyksiä siivoustyöstä ja elämäntilanteestaan, toisaalta niitä asioita, jotka vaikuttivat

miehiin ulkoapäin, kuten työnantajien käytäntöjä. Aineistossa toistuvat aiheet olivat: *työtuntimäärät/työkohteet, väliaikaisuus, työnhaku, kielitaito, syrjintä, ihonväri/rasismi, siivoustyön stigma/arvostus, yksinäisyys, selviytyminen, koulutus, toimeentulo, suhteet muihin afrikkalaisiin, ylpeys omaan työn tulokseen, palkitsevuus, yrittäjäyys, kiitollisuus, perhe/isyys, työmoraali, siivoustekniikka, itsenäisyys, väsymys, toivo/epätoivo, työn raskaus/helppous, oleskeluluvat/kansalaisuus, kehitysyhteistyö, elämänprojektit, luottamus/epäluottamus, parisuhteet, lapsuus, työterveys, palkka, masennus, huumori.*

Löyhän teemoittelun aikana huomasin, että selkeät narratiiviset rakenteet erottuivat joukosta, esimerkiksi miesten tapa puhua siivoustyöhön päättämisestä *selviytymisenä*. Erottelin aineistosta narratiivisen osuuden, joka liittyi ennen kaikkea Suomeen tulemiseen ja siivoustyöhön päättämiseen eli käytännössä niihin merkityksellisiin tapahtumiin, jotka olivat vaikuttaneet miesten tuloon Suomeen. Toisaalta narratiiviseksi aineistoksi tulkitsin myös tulevaisuuteen kohdistuvat puheenvuorot. Pohjustin narratiivisen analyysin taulukoimalla yksilöiden taustatiedot, ja tarkastelemalla miesten kertomuksia suhteessa heidän profiileihinsa. Elämänsäkuuluun liittyvä materiaali tuntui jo alkuvaiheessa ikään kuin kehystävän muuta aineistoa, eli se oli suhteessa muuhun aineistoon eräänlainen kehystarina. Narratiivien ”väliin” jäivät loput teemat, joista etsin seuraavaksi siivoustyön yksityiskohtaisempia merkityksiä.

Jaoin analyysin apukysymysten avulla neljään osakokonaisuuteen, jossa kussakin oli oma erillinen aihealueensa ja joista jokainen käsitteli siivoustyön merkityksiä hieman eri näkökulmasta. Tuntui luonnolliselta muodostaa analyysistä ”elämänmuotoinen” eli aloittaa menneisyydestä ja lopettaa tulevaisuuteen. Ensimmäinen ja neljäs luku pohjautuivat narratiiviseen analyysiin siitä, miten miehet tarinallistavat siivoustyön väliaikaisuudesta käsin siivoustyöhön päättämistä ja toisaalta siitä eteenpäin lähtemistä. Etsin näistä kertomuksista yhtäläisyyksiä ja eroja, mutta ennen kaikkea jaettua mallitarinaa ja niin sanottua asenteellista kertomista (vrt. Hyvärinen 2004).

Jäljelle jääneiden teemojen käsittelyyn sain apua työn ja eriarvoisuuden teorioista ja siivoustyön aikaisemmasta tutkimuksesta. Miesten ruumiillinen kokemus siivoustyön arjen erilaisista käytännöistä ja oma tarpeeni kuvailla tuota arkea ja ruumiillisuutta etnografisesti kattoi keskeisimmät teemat siivoustyön merkityksistä erityisesti työn syrjintään liittyen. Jäljelle jäävään analyysilukuun koostin teorian, aineiston ja aikaisemman työn arvostusta koskevan tutkimuksen innostamana ne aineiston osa-alueet, jotka liittyivät työn kunniallisuuteen liittyviin merkityksiin.

Tuossa luvussa käytin avukseni myös diskurssianalyysia, jota hyödynsin miesten tapoihin jäsentää mieheyttään korostavia puheenvuoroja ja tuottaa vastapuheen muotoja esimerkiksi suhteessa siivoustyön stigmaan.

Olen jakanut analyysin neljään päälukuun. Ensimmäinen luku käsittelee tutkimuksen päähenkilöiden taustatietoja ja erittelee syitä, jotka ovat tuoneet heidät Suomeen. Lisäksi luvussa analysoidaan miesten tapoja tarinallistaa siivoustyöhön päätymistä selviytymistarinan mallin ja selviytymisen ja seikkailun asenteellisen kertomisen kautta.

Toisessa analyysiluvussa, eli luvussa kuusi, kuvaan tutkimukseni päähenkilöiden arkea siivoustyössä ja erittelen paitsi alan prekaarisuuden ja neoliberalisaation, myös sosiaalisten kategorisointien konkreettisia seurauksia miesten hyvinvoinnille.

Luvussa seitsemän käyn diskussianalyysiin yhdistetyllä sisällönanalyysillä läpi miesten keinoja tuottaa itselleen kunniallinen status siivoustyössä esimerkiksi puhuessaan mieheyteen liittyvistä jäsennyksistä, kuten isyydestä.

Luvussa kahdeksan palaan miesten elämänkulkujen analyysiin erittelemällä, miten siivoustyö ensinnäkin mahdollistaa osalle miehistä elämänprojekteja ja toisaalta, miten miehet tarinallistavat tulevaisuuttaan.

5 SIIVOUSTYÖ VÄLITILANA

Richard: ”Jos et voi saavuttaa unelmaasi, teet mitä tulee vastaan. Se on sama juttu minkä tahansa päätöksen kanssa elämässä. Sinun on tehtävä töitä, eikä se välttämättä ole juuri sitä, mitä haluat.” (43, useita työsuhteita) #R

Tutkimuskysymysteni mukaisesti olen selvittänyt tutkimuksessani, miten korkeasti koulutetut, siivoustyötä tekevät afrikkalaiset miehet merkityksellistävät työtään ja asemaansa työmarkkinoilla suhteessa elämänkulkuihinsa. Analyysi perustuu sekä johdannossa että teorialuvun alussa kuvattuihin ajatuksiin siivoustyöstä siirtymänä ja elämän väliaikaisratkaisuna, niin sanottuna välitilana.

Ennen kuin menen varsinaiseen analyysiin, esittelen lyhyesti tutkimukseni päähenkilöiden sosiaalisen profiilin eli keitä tutkimukseni ihmiset ovat ja minkälaisista lähtökohdista he tulevat. Aloitan ensimmäisen analyysiluvun kategorisoimalla niitä syitä, jotka ovat vetäneet miehiä siirtolaiseksi Suomeen. Tämän jälkeen kuvaan, miten miehet tarinallistavat siivoustyöhön päätymistä selviytymistarinan muodossa.

Tutkimukseeni osallistuneiden anonymiteetin varmistamiseksi en voi kertoa aukottomia elämänkulkuja tai edes yksityiskohtaisia urapolkuja, jottei heitä työelämässä tai muissa yhteyksissä tunnistettaisi. Olen myös muuttanut joitakin aineisto-otteiden sellaisia yksityiskohtia, jotka voisivat vaarantaa sen anonymiteetin suojan, jonka olen tutkimukseni päähenkilöille luvannut. Tekstissä käytän tunnistetietoina keksittyjä nimiä, joiden yhteyteen olen merkinnyt myös näkyviin miesten iän ja työelämästatuksen. Ryhmähaastattelumateriaaliin perustuvat aineisto-otteet olen erotellut tunnuksella #R.

5.1 Suunnanottoja Suomeen ja sosiaaliseen nousuun

Julius: Afrikan maiden näkökulmasta Euroopan koulutuksen taso ja laatu on paljon parempi kuin meidän omassa maassamme, joten se oli perusteena tänne tulolleni. Jos saat koulutuksen Euroopasta tai Yhdysvalloista, se on kilpailukykyinen markkinoilla, akateeminen potentiaalisi on niin vahva, että tulet pärjäämään työmarkkinoilla. Voit myös sanoa, että tämä oli jossain määrin unelmieni toteutumista. (27, useita työsuhteita)

Tutkimukseeni osallistuneet 10 miestä ovat kotoisin eri puolilta Afrikkaa: Keniasta, Tansaniasta, Kamerunista, Nigeriasta ja Ugandasta. He ovat iältään 23–46-vuotiaita ja ovat olleet Suomessa kahdesta vuodesta yli 20 vuoteen. Heitä yhdistävät siivoustyön lisäksi korkeakoulututkinto tai status korkeakouluopiskelijana. Kymmenestä miehestä kaksi oli tutkimukseni teon aikaan edelleen

opiskelija, loput jo valmistuneita ja yhtä työtöntä lukuun ottamatta työelämässä. 46-vuotias siivoustyöstä työttömäksi jäänyt Wilfred on mukana aineistossa ensinnäkin siksi, että siivoustyössä väliaikaisuuden ajatuksen ja toisaalta työn prekaarisuuden vuoksi työttömyyden ja työllisyyden rajaa voi olla vaikea määritellä. Lisäksi tutkimukseen tulleet ihmiset ovat valikoituneet sen perusteella, että he itse ovat olleet halukkaita osallistumaan tutkimukseeni siivoojista. Näin ollen on relevanttia pitää myös Wilfrediä tutkimukseni kohderyhmään kuuluvana. Esittelen taulukossa (Taulukko 1) keskeiset perustiedot tutkimukseni ihmisistä kuitenkin ilman maakohtaisia tunnistetietoja.

Taulukko 1. Taustatiedot tutkimuksen päähenkilöistä (nimet muutettu).

Nimi	Ikä	Suomessa	Korkeakoulututkinto	Työelämästatus
Julius	27	4 vuotta	Suomesta	Useita työsuhteita
Samuel	36	10 vuotta	Suomesta	Vakituinen työ
Clinton	44	10 vuotta	Suomesta	Useita työsuhteita
Wilfred	46	9 vuotta	Suomesta	Työtön/kielikoulutuksessa
Emmanuel	37	14 vuotta	Suomesta	Useita työsuhteita
Paul	Ei tiedossa	15 vuotta	Suomesta	Yrittäjä
Richard	43	5 vuotta	Afrikasta	Useita työsuhteita
Kevin	43	20 vuotta	Afrikasta	Useita työsuhteita
John	26	2 vuotta	Opiskelija Suomessa	Yksi työnantaja
Daniel	23	3 vuotta	Opiskelija Suomessa	Yksi työnantaja

Korkeakoulututkinnolla tarkoitan tutkimuksessani joko ammattikorkeakoulusta tai yliopistosta hankittua alempaa tai ylempää tutkintoa. Yhtä henkilöä lukuunottamatta tutkimukseni miehet ovat hankkineet tai ovat hankkimassa tutkintonsa nimenomaan suomalaisista korkeakouluista opiskelemalla kansainvälistä, englanninkielistä tutkinto-ohjelmaa⁷. Analyysissä erottelen miehet heidän haastatteluhetken työelämästatuksensa perusteella opiskelijoihin, työttömiin tai työsuhteessa

⁷ Kansainvälisistä tutkinto-ohjelmista on tullut merkittävä maahanmuuttopoliittinen ja työmarkkinoihin kytkeytyvä kysymys Suomessa. Kansainvälisiä koulutusohjelmia oli vuonna 2008 275, ja niiden määrä on viime vuosina kasvanut huomattavasti. Viime vuosina on myös keskusteltu toistuvasti lukukausimaksujen aloittamisesta. Kiinnostavaa on, että erityisesti ammattikorkeakoulut kohdistavat rekrytointiaan Afrikkaan, mutta mikään ohjelmista ei pyri antamaan valmiuksia opiskelijoille erityisesti tietyille kansallisille työmarkkinoille, vähiten Suomeen. (Garam 2009.)

oleviin. En kuitenkaan esittele niitä aloja, joilla miehet opiskelevat tai ovat opiskelleet. Suomessa opiskelevien afrikkalaisten määrä on niin pieni, että tieto aloista voisi vaarantaa heidän anonyymiteettinsä. Samasta syystä en myöskään ota analyysissa esille tarkemmin miesten muuta koulutushistoriaa tai työkokemusta.

Tutkimuksessani muuttoprosessi tai elämänkulku ei tarkoita suoraviivaista tai yksiselitteistä liikkumista lähtömaan ja tutkimuksen toteutumisen ajan asuinmaan välillä, vaan voi sisältää erilaisia välietappeja tai jopa useita lähtöjä kotimaasta. Kuten tässä luvussa aineisto-otteilla osoitan, ylipäättään se, miten miehet ovat päätyneet juuri Suomeen, on ollut hyvin ennustamatonta ja useamman tekijän, usein myös sattuman sanelemaa. Siirtolaisten liikkumisen rikkonaisuus, dynaamisuus, satunnaisuus ja ennakoimattomuus korostuu myös Euroopan ulkopuolelta ilman virallisia dokumentteja eri maihin päätyneiden ihmisten kertomuksissa (ks. esim. Juntunen 2002, Viitanen & Tähjä 2010).

Kategorisoin miesten Suomeen tulokertomuksista niitä syitä, jotka ovat työntäneet heitä pois kotimaastaan ja toisaalta niitä, jotka ovat vetäneet heitä Suomeen. Miesten mukaan Afrikasta lähtemistä puolsi ennen kaikkea kotimaan huono talous- ja työllisyystilanne.

Miesten narratiivit ankkuroituvat siis lähtötilanteeseen kotimaassa. Monella oli ollut kotimaassaan sosiaalisesti määriteltynä hyvä työ perinteisissä ammateissa kuten opettaja, insinööri tai automekaanikko tai nuoremmilla vähintään assistentin paikka toimistotyössä tai kuljetusfirmassa. Työn palkkaus ei kuitenkaan heidän näkökulmastaan täyttänyt riittävän toimeentulon vaatimuksia. Tilanne on siis ainakin jossain määrin pakottanut heitä etsimään keinoja nostaa elintasoaan. Toisaalta ylipäättään Eurooppaan tai Yhdysvaltoihin muuttaminen ja sieltä koulutuksen saaminen on ollut monelle unelma tai tärkeä elämänsuunnitelma, jota on myös suunniteltu vuosia. Myös aiemmissa tutkimuksissa, kun on vertailtu vapaaehtoisesti kotimaastaan lähtevien ihmisten syitä, suurimman osan motivaationa on toive taloudellisesti paremmasta elämästä (Pitkänen, Icduygu, & Sert 2012, 2010).

Kokosin omasta haastatteluaineistostani Suomeen vetäneistä tekijöistä neljä kategoriaa, joista henkilöstä riippuen yksi tai usempi tekijä on vaikuttanut:

- 1) oman työmarkkina-aseman parantaminen
- 2) parempi tulotaso
- 3) aiemmat sosiaaliset verkostot maassa
- 4) laadukas, lukukausimaksuton koulutus

Aineistoni ei pysty ottamaan kantaa tyhjentävästi siihen kriittiseen maahanmuuttopolitiikan keskusteluun, onko koulutusohjelma ollut miehille vain väylä päästä Eurooppaan. Tutkimuksessani keskeistä on ennen kaikkea miesten oma halu muuttaa sosiaalista asemaansa työmarkkinoilla. He itse uskovat, että siinä kansainvälinen tutkinto on keskeinen strategia. Haluan tuoda myös esille, että englanninkielisiin tutkinto-ohjelmiin ei pääse kuka tahansa, vaan hakijoita on usein monia satoja ja sisäänpäässeitä vain joitakin kymmeniä tutkinto-ohjelmaa kohden. Usein vaatimuksena voi olla myös aiempi työkokemus alalta.

Miesten kertomuksissa Suomeen tuleminen piirtyy suurena sattumana, joka samalla rinnastuu yhdeksi vaihtoehdoksi muiden Euroopan maiden ja Yhdysvaltojen rinnalle, eli osana kansallisvaltiota laajempaa globaalia maisemaa. Kahdesta ensimmäisestä Suomeen tulon kategoriasta, erityisesti koulutuksen hankkimisesta ja paremmasta tulotasosta, voidaan puhua aiemman tutkimuskirjallisuuden kontekstista myös pääomien, erityisesti taloudellisen ja inhimillisen pääoman keräämisenä (vrt. Forsander 2013; Wahlbeck 2005). Periaatteessa tällaista pääomaa voi kerätä monista paikoista. Kuitenkin tutkimuksessani afrikkalaisten liikkumisen logiikka kiinnittyy ennen kaikkea sosiaalisiin verkostoihin ja toisaalta heille avoimiin mahdollisuuksiin, kuten maksuttomaan koulutukseen. Suurin osa miehistä on lopulta päätenyt Suomeen koulutusmahdollisuuksien ja ennen kaikkea sosiaalisten verkostojen, kuten sukulaisten tai ystävien ohjaamana. Alla olen merkinnyt aineisto-otteista miesten sosiaaliset kontaktit.

Julius: Olin suunnittelemassa seuraavaa opiskelupaikkaa, joka sopisi alaani. Ystäväni teki harjoitteluaan yrityksessä, jossa työskentelin ja hän kertoi, että Suomessa [kaupungin nimi poistettu] on mahtava opiskelupaikka. Ja hän kertoi, että koulutus on ilmaista. Hain ja pääsin kahteen kaupunkiin. (27, useita työsuhteita)

John: Alun perin minulla oli rahoitus Amerikkaan, jossa veljeni jo oli. En kuitenkaan saanut viisumia, ilmeisesti epäonnistuin haastattelussa. Kuulin kuitenkin hyviä juttuja Suomesta. Serkkuni on täällä ja hän soitti minulle ja kehotti tulemaan. Hain opiskelupaikkaa, mutta en saanut sitä ensin, koska en hakenut kovin tosissani, en edes lähettänyt kaikkia papereita. Kun serkkuni kysyi seuraavan kerran vuoden päästä ja hain uudestaan - voila, päädyin tänne. (26, opiskelija)

Wilfred: Halusin päästä pois maastani, jotta saisin lisää tietoa. Minulla oli lista [afrikkalaisista] opettajista, josta näkyi, mitä ja missä he olivat opiskelleet. Googletin listan noista paikoista ja yliopistoista. Aluksi en niin tähdännyt Suomeen, halusin vain kokemusta toiselta puolelta maailmaa. Googletin kuitenkin yliopiston täältä ja löysin kiinnostavan opiskelupaikan. (46, työtön)

Richard: Tulin yksinkertaisesti sen takia, että vaimoni asui jo täällä, eikä halunnut lähteä pois. (43, useita työsuhteita)

36-votias Samuel on poikkeus, koska hän kertoo tulleen alun perin Suomeen oppilaitoksensa vaihto-ohjelman kautta. Hänen puheenvuorossaan kuitenkin näkyy, miten siirtolaiseksi lähteminen sisältää paineita onnistua muuttamaan asemaansa siirtolaisuuden aikana niin, että sen pystyy myös todistamaan materiaalisesti (vrt. Juntunen 2002).

Samuel: Tulin Suomeen kansainvälisen vaihto-ohjelman kautta. --- Kun kahdeksan kuukautta oli kulunut, minun oli tarkoitus mennä kotiin, mutta päätin jäädä. Kahdeksan kuukauden aikana olin oppinut Suomen kulttuuria ja kuluttanut 3000 euroa säästöjä. Mietin, että jos menen takaisin [Afrikkaan] nyt, olen luuseri, enkä voi saada töitä sieltä. Hain Suomesta monta eri paikkaa ja valitsin niistä ohjelman, jonka ajattelin tarjoavan minulle töitä kotimaasta. (36, vakituinen työsuhte)

Ei ole kovin helppoa arvioida tutkimukseni miesten sosio-ekonomisia lähtökohtia. Kuitenkin osa haastateltavista asemoi itsensä ja perheensä keskiluokkaiseksi, osa myös köyhiksi maanviljelijöiksi. Huomattavaa on kuitenkin, että kaikilla on aikaisempaa koulutusta kotimaastaan eli heillä on ollut mahdollisuus opiskella. Myös Suomen maahanmuuttopolitiikka estää sen, että opiskelemaan tulevat kaikkein köyhimmät, sillä Suomeen tullessa ulkomaalaisten opiskelijoiden on osoitettava maahanmuuttoviranomaisille, että he pystyvät elättämään itsensä. Opiskelijalla on oltava tilillään 6000 euroa oleskelulupaa hakiessaan.⁸

On huomionarvoista, että miesten lähtökohdat kotimaassa vaihtelevat myös muutoin kuin taloudellisesti. Kaikilla ei ole esimerkiksi ollut mahdollisuutta tietokoneen käyttöön – eikä siten tietoteknisten taitojen oppimiseen. Tämä on ennen kaikkea asia, jonka vastaanottavien maiden tulisi paremmin ymmärtää tukeakseen ulkomaalaisia opiskelijoita ja työntekijöitä. Samuel kertoi omasta kokemuksestaan:

⁸ Edes rahat tilillä ei välttämättä kerro paljonkaan todellisesta rahatilanteesta, sillä moni tutkimukseni ihmisistä kertoi lainanneensa summan joltakulta. Käytännössä opiskelija voi siis olla Maahanmuuttoviraston linjauksista huolimatta Suomeen tullessaan käytännössä rahaton.

Samuel: Tietenkin minulla oli kulttuurishokki. Muistan ensimmäisen päivän, kun eräs vaihto-ohjelman nainen tuli hakemaan minua lentokentältä. Minulle annettiin tietokone ja minun käskettiin kirjoittaa sähköposti perheelleni, että olen saapunut Suomeen. Olin ihan että... apua, en ole eläissäni käyttänyt tietokonetta! Ihmiset, jotka antoivat tietokoneen minulle, eivät puhuneet juurikaan englantia. He vain sanoivat, että kirjoita jotain ja lähetä se perheellesi. He jättivät minut yksin, ennen kuin ehdin kysyä, mitä minun pitäisi tehdä. Hahha. On häpeällistä sanoa tätä, mutta toisaalta hyvä. En ole ainoa; täällä [Suomessa] on paljon ihmisiä, jotka eivät osaa käyttää tietokonetta ja Afrikassa ihmisillä on jopa maisterin tutkinto, mutta he eivät ole käyttäneet tietokonetta, koska heidän pitäisi maksaa siitä. Minun maassani käytämme usein vieläkin paperia ja kynää ja kirjoituskonetta. Tottakai sen [tietokoneen käytön] oppii nopeasti, minä opin opiskeluiden ohessa. (36, vakituinen työsuhte)

Suomeen hakemiseen monia oli kannustanut tieto lukukausimaksuttomasta koulutuksesta. Voi jopa olla, että ilman maksutonta koulutusta heidän ei olisi mahdollista kouluttautua Euroopassa. Suomeen päätyminen kertomukset kuitenkin tuovat esiin miesten oman toimijuuden ja päämäärätietoisuuden suunnitelmallisuuden oman asemansa parantamiseksi.

Erityisesti narratiivisen analyysin näkökulmasta on kiinnostavaa, että miesten tapa puhua omista urapoluistaan heijastelee perinteisen ansioluettelon mallia. Toisaalta koska haastatteluissa keskeinen puheenaihe oli työelämä, luonnollisesti useimmat miehet hahmottivat myös elämänkulkuaan työ- ja opiskeluhistoriansa kautta. Joka tapauksessa havaintoani vahvisti parilta mieheltä saamani ansioluettelo, jonka he lähettivät minulle jo ennen tapaamistamme pyytämättä. Verratessani ansioluetteloihin monen kertomus olikin viitoitettu samoilla vuosiluvuilla ja titteleillä, jotka olivat myös niitä, joilla oli selvästi painoarvoa ansioluetteloissa. Samalla juuri ansioluettelot olivat eräänlaisina elämäkertoina tarkasteltuina konkreettisinta todistusaineistoa siitä, miten ihmisen sosiaalinen status tai edes historia välttämättä siirtolaisuuden ja koulutuksen myötä ”etene” tai edes säily ennallaan, vaan voi jopa muuttua sosiaalisen luokittelujärjestelmän myötä merkityksettömäksi. Tutkimusaineistoni valossa näyttääkin siltä, että suomalainen työelämä kohtelee miehiä kuin näillä ei olisi historiaa lainkaan.

5.2 Siivoustyö selviytymisenä

Haastatteluissa olen kerännyt tutkimukseni ihmisiltä paitsi Suomeen päätyminen kertomuksen ymmärtääkseni heidän taustojaan, myös kertomuksen siitä, miten he päätyivät siivoustyöhön. Koska ulkomaalaiset opiskelijat Suomessa eivät ole oikeutettuja Suomessa valtion taloudelliseen opintotukeen, samoin kuin työntekijöiden, myös Suomeen opiskelemaan saapuvan ulkomaalaisen on usein pakko tehdä töitä, jotta hän voisi maksaa elinkustannuksensa maassa. Kuten aiemmin

taustaluvuissa tässä tutkimuksessa on tullut esille, juuri siivoustyö on monesta syystä sellaista työtä, jota ulkomaalaisten, erityisesti afrikkalaisten on helpointa saada.

Jokaisen tutkimuksen päähenkilön siivoustyöhön työllistymiseen liittyvä tarina on omakohtainen ja omalla tavallaan myös ainutlaatuinen, kuten myös heidän suunnitelmansa elämässä eteenpäin. Elämän variaatioiden takia en pysty edes kuvaamaan yksityiskohtaisesti kaikkia niitä tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet miesten työmarkkinoille asemoitumiseen tai elämänvalintoihin. Tutkimuksessani keskeistä on kuitenkin se, miten miehet itse tarinallistavat sen, miten he ovat päätyneet siivoustyöhön. Miesten yksilöllisistä elämänkuluista huolimatta heidän omat kokemuksensa suhteutuvat osaksi suurempaa kertomusta afrikkalaisena Suomen työmarkkinoilla, mihin suhteessa myös siivoustyö saa merkityksensä.

Tulkitsen miesten omia kertomuksia elämäntapahtumistaan ja erityisesti siivoustyöhön päättämisestä suhteessa *kulttuurisiin kertomuksiin* eli kulttuurisesti rakentuneisiin tarinoihin ja kehyksiin. Niitä voidaan kutsua myös mallitarinoiksi. (Hänninen 2000, 50–52.) Kulttuurinen kertomus rakentuu yleensä viiteryhmän sisällä, kuten omassa tapauksessani afrikkalaisten kokemuksesta työelämästä Suomessa. Tällainen tarinallinen kokonaishahmo näyttäytyy miesten narratiiveissa afrikkalaisten siirtolaisten sosiaalisena selviytymistarina, jossa korostuu uudessa maassa selviäminen kielitaidottomana, tummaihoisena ja usein myös rahattomana.

Selviytymistarina ei ole menestystarina, mutta joidenkin miesten kertomuksista voi tunnistaa seikkailullisuutta ja sankarillisuutta omassa tavassaan asennoitua elämäänsä: pitää olla tarpeeksi rohkea ja kestävä selvitäkseen uudessa maassa esimerkiksi kulttuurishokista. Tunnistan nämä seikkailulliset ja sankarilliset piirteet tässä yhteydessä maskuliinisiksi eli yhdeksi tavaksi tuottaa totuttua miessukupuolta, niin sanottua miestapaisuutta (vrt. Jokinen 2005). Kertomuksia paljon analysoineen ja tutkineen Matti Hyvärisen (2004, 307) mukaan tällaisessa asenteellisessa kertomisessa voidaan puhua ‘skemaattisesta tai asenteellisesta kertomuksen elämisestä’. Hänen mukaansa on myös luonnollista pyrkiä jäsentämään omia kokemuksia näkemällä ne tuttujen tarinoiden kautta, kuten esimerkiksi tragedian tai romanssin.

On kiinnostavaa, miten aineistossani moni miehistä viittaa siirtolaisuuden, työllistymisen ja siivoustyön yhteydessä darwinismin tunnettuihin diskursseihin voimakkaimman tai vahvimman

eloonjäämisestä⁹. Haastatteluaineiston perusteella on vaikea sanoa, suhteessa kehen miehet tulkitsevat taistelevansa tai kilpailevansa, mutta sillä ei myöskään heidän puheenvuoroissaan vaikuta olevan väliä. Joka tapauksessa idea selviytymiskamppailusta luo jaetun kulttuurisen kertomuksen pohjan.

Julius: Se oli kuin seikkailu. Kun matkustat jonnekin, se on kuin seikkailu, jos et tunne sieltä ketään. Siksi minä pidin siitä. Mutta se on voimakkaimman eloonjäämistä [survival of fittest]. Minun oli selvitävä, minun piti olla vahva selvitäkseni. --- Jos minun on selvitävä Suomessa, niin kuten kaikkien muidenkin, minunkin on tehtävä töitä. Ja mitä Suomesta voi saada, se on siivoustyötä. Ei minulla ollut toisaalta muutenkaan opiskelujen jälkeen muuta tekemistä ja samalla pystyin elämään ihan kohtalaisesti. (27, useita työsuhteita)

John: Tiedäthän vahvimman eloonjäämisteorian [survival of fittest]. Sinun on etsittävä tapoja selviytyä. Et voi saada kaikkea aina parasta. --- Suomessa en tiennyt, mitä ihmiset yleensä tekevät. Minulla ei ollut mitään käsitystä siitä. Serkkuni sanoi, tule mukaani, näytän sinulle: ainoa asia, mitä voit tehdä on siivota. Olin, että öö okei.. no, tarvitsen rahaa. (26, opiskelija)

Kaikki miehet eivät kuitenkaan puhuneet selviytymisestä eloonjäämisteorian käsitteillä, vaan yksinkertaisesti korostamalla arjesta selviämistä ja selviytymistä työnteon avulla. Siten siivoustyö jäsentyy jossain määrin myös eräänlaisena ‘pakkona’ ja keinona täyttää sosiaaliset odotukset esimerkiksi perheen tukemisesta kotimaassa. Töitä on tehtävä tosissaan, jos haluaa pärjätä siirtolaisena.

Clinton: Kun tulin kouluuni tänne, olin täällä ja selvisin paikalle. Mutta miten selviän täällä? Tarvitsen ylimääräistä rahaa [extra cash]. Tein ensin kahta tuntia päivässä – se ei ollut tarpeeksi. Puolen vuoden päästä sain työpaikan, joka oli neljä tuntia päivässä. Mutta tarvitsen edelleen lisää rahaa. Onneksi minulla oli ystäviä, jotka siivosivat ja auttoivat minua saamaan enemmän tunteja. (44, useita työsuhteita)

Wilfred: Miten olisin selvinnyt [ilman siivoustöitä] ilman mitään stipendiä tai rahoitusta? Vain siksi. Olin pakotettu työskentelemään, jos halusin opiskella. Mutta tilanne ei ole vain minulle, vaan kaikille ulkomaalaisille opiskelijoille. (46, työtön)

Samuel: Ei ole ketään tukemassa sinua, olet totaalisen ja täysin yksin. Joten mitä teet? Sinun on mietittävä. Ok, jos haluan selvitä, tarvitsen rahaa. Ja takaisin kotona: siellä saattaa olla ihmisiä, jotka tarvitsevat tukea. --- Jos et saa unelmiesi työtä, teet mitä tulee vastaan. Se on sama tilanne kaikkien päätösten kanssa elämässä. Sinun on tehtävä työtä ja se ei mahdollisesti ole sitä, mitä haluat tehdä. (36, vakituinen työsuhde)

Paitsi selviytymistarina, siirtolaisuus yhdistettynä siivoustyöhön on myös miesten yhteinen selviytymisstrategia. Marko Juntusen (2002) väitöskirjatyössä marokkolaisten miesten elämän

⁹ The Survival of the Fittest –sanonnan teki alun perin tunnetuksi brittiläinen ekonomi Herbert Spencer (ks. esim. Weinstein 2012).

selviytymisstrategia on maantieteellisten rajojen ylittäminen Marokosta Eurooppaan. Myös tutkimukseni päähenkilöiden selviytymisstrategia on paitsi maantieteellisten rajojen ylittämistä, myös ja ehkä ennen kaikkea, sosiaalisten kategorioiden ylittämistä ja niistä hetkeksi luopumista. Miesten tarkoituksena on muuttaa työmarkkina-asemaansa paremmaksi, mutta ennen sitä heidän on ensin alennettava asemaansa väliaikaisesti ja suostuttava työhön, jota he eivät muuten tekisi. Siivoustyöhön kannustaa taustalla oleva siirtolaisten jaettu tietoisuus siitä, että siirtolaisuus tuottaa sekä onnistumistarinoita että epäonnistumisia korostavia kulttuurisia kertomuksia.

Samuel: Minulla on tuttuja, jotka on karkotettu maasta, koska he eivät ole tienanneet tarpeeksi. Elämä täällä on todella kovaa, jos olet ulkomaalainen ja tulossa opiskelemaan: jos sinulla ei ole rahaa, älä tule. Jos sinulla ei ole rahaa, mene kotiin. (36, vakituinen työsuhde)

On merkittävää, että vaikka miehet viittaavat usein ulkomaalaisuuteen heitä itseään kuvaavana kategoriana, tulkitseen, että usein sillä ei tarkoiteta eurooppalaisia, vaan ennen kaikkea Euroopan ulkopuolelta tulijoita. Sillä esimerkiksi opiskelemaan tulevilla Euroopan unionin kansalaisilla ei tarvitse olla maahan tullessaan tilillään rahaa kuten afrikkalaisilla. Lisäksi passiivimuotoinen puhe viittaa siihen, että siirtolaisuuden ongelmaksi voi muodostua erityisesti kasvottomalta näyttäytyvä järjestelmä, Suomen valtio maahanmuuttopoliittisine rajoituksineen. Pahin mahdollinen tilanne miehille on, jos he eivät onnistu esimerkiksi jatkamaan oleskelulupaa.

Miehet puhuvat selviytymisestä myös siksi, että edes siivoustyöhön työllistyminen ei ole itsestään selvää. Useimmat kertoivat alkaneensa etsiä siivoustöitä samalla viikolla, kun saapuivat Suomeen. Vaikka monet eivät kokeneet alun perin ajatusta siivoustyön aloittamisesta mielekkääksi, töiden saaminen oli silti kaikille heistä aina henkilökohtainen voitto.

Tutkimukseni miehille päähenkilöille oli aineiston perusteella tyypillistä hyödyntää työpaikan etsimisessä valmiita verkostoja, kuten siivoustyötä tekeviä tuttuja tai sukulaisia. Usein työn saamista helpotti, jos työpaikassa oli aiemmin työskennellyt ulkomaalainen tai jos siivousyrittäjäkin oli ulkomaalainen. Useimmiten kontaktit eivät kuitenkaan olleet ketä tahansa, vaan kotoisin samasta maasta tai vähintään samalta Afrikan alueelta. Esimerkiksi yksi haastateltava etsi Suomeen saapuessaan Facebookin kautta kaupungissa asuvia afrikkalaisia ja pyysi heidän apuaan. He opastivatkin häntä ensimmäisen viikon ajan elämään uudessa kotimaassa. Tällaisten siirtolaisten sosiaalisten verkostojen tärkeys korostuu muutenkin kaikessa työelämässä myös aiemman tutkimuksen mukaan. (ks. esim. Wahlbeck 2005) Toisaalta aineistoni ei mitenkään erityisesti

korosta, että esimerkiksi afrikkalaiset työnantajat olisivat suomalaisia parempia. Käsittelen afrikkalaisten keskinäisiä sosiaalisia suhteita ja keskinäistä veljeyttä analyysin luvussa seitsemän.

Tässä luvussa siivoustyö on näyttäytynyt ennen kaikkea selviytymisenä sekä siirtolaisuuden sekä opiskelun mahdollistajana. Selviytymisen korostaminen korostaa kertomuksissa sitä, että jo siivoustyön saaminen on itsessään yksi voitettu kamppailu.

Kulttuurinen kertomus siirtolaisuudesta ja siivoustyöstä selviytymisenä toimii muun analyysini apuvälineenä, eräänlaisena kehystarinana. Analyysin lopussa palaan vielä uudelleen elämäntielle, erityisesti tulevaisuuteen suuntautuvien kertomusten muodossa. Keskeistä elämäntielun tarinallistamisen kannalta on, että afrikkalaisten miesten kertomat selviytystarinat eivät ole kertomushetkellä päättyneet, vaan ne ovat käynnissä koko ajan, selviytyminen jatkuu päivästä toiseen. Ehkä juuri siksi he eivät myöskään puhu menestystarinoista tai epäonnistumisesta – sen lisäksi, että onnistuminen on aina suhteellista, myös miesten oman elämän kertomus on kesken. Tällainen keskeneräisyyden ja väliaikaisuuden korostaminen jättää myös tilaa myös miesten toimijuudelle.

6 PREKAARISUUDEN JA ERIARVOISUUDEN JÄLJET

Hyödynnän tässä luvussa aiemmin esittelemääni ruotsalaisten tutkijoiden Saeid Abbasian ja Carina Hellgrenin (2012) tekemää jaottelua niistä tekijöistä, jotka tekevät yksityisten markkinoiden siivoustyöstä erityisen prekaarista eli epävarmaa ja epäsäännöllistä. Käsittelen omasta aineistostani erityisesti työn keikkaluontoisuuden seurauksia siivoojina työskentelevien afrikkalaisten arkeen sekä heihin kohdistuvia syrjiviä käytäntöjä. Kolmas tekijä, siivoustyön sisäinen kilpailu asiakkaista, näkyy myös luvussa, vaikkei sille ole varattu omaa osiotaan.

Kenttätöni aikana kaksi miehistä, John ja Daniel, opiskelivat edelleen päätoimisesti ja tekivät siivoustyötä opiskelujen rinnalla. Kuusi haastateltavaa teki päätyönään siivoustyötä yhdessä tai useammassa paikassa ja sen rinnalla mahdollisesti muita töitä, kuten tiskaamista keittiöapulaisena. Kahdella heistä, sekä Clintonilla että Samuelilla oli ollut oma siivousyritys, joka ei ollut kannattanut, koska he eivät olleet saaneet asiakkaita. Paul oli ennenkaikkea siivousalan yrittäjä, sillä hän ei enää itse tehnyt juurikaan siivoustyötä. Hän oli kuitenkin keskeisellä tavalla kiinni siivoustyön todellisuudessa jakaessaan työvuoroja, opastaessaan työhön ja tarkistaessaan työntekijöidensä työn jälkiä. Toisaalta kenttätöiden loppua kohden hän teki enemmän töitä toisen alan yrittäjänä, ei enää juurikaan siivousalalla. Moni haki parhaillaan myös muita töitä tai yritti saada vakituista työtä. Wilfred oli tutkimukseni aloitushetkenä jäänyt juuri työttömäksi. Hän oli työskennellyt aiemmin sekä keittiöapulaisena että siivoojana, mutta nyt hän oli taas tilanteessa, jossa edes inhimillisen ehdoin toteutettavaa siivoustyötä oli vaikea saada.

Näiden vaihtelevien työelämän statusten takia tutkimuskenttäkseni muodostui paitsi työssäolon, myös epätoivoisten hetkien täyttämän työnhaun ja osaltaan myös yrittäjyyden maailma. Tässä luvussa käsittelen ensin keikkaluonteisuuden seurauksia miesten elämään, sitten syrjiviä käytäntöjä ja niiden suhdetta rodullistettuihin kategorisointeihin ja kielitaitoon. Lopuksi erittelen, mitä seurauksia näistä käytännöistä on yhdessä tutkimukseni päähenkilöiden hyvinvointiin.

6.1 Epävarma keikkatyö – arkea työn ehdoilla

Jo ensimmäisten kentällä vietettyjen hetkien myötä opin, että tutkimusteni ihmisten työn todellisuutta määrittelevät epävarmuus ja epäsäännöllisyys, kuten jatkuvasti vaihtuvat työajat ja -paikat. Vuorokaudenajasta riippumatta, kun tapasin haastateltaviani tai otin miehiin yhteyttä, he olivat joko parhaillaan töissä, lähdössä töihin tai tulossa töistä. Monen arki rytmittyi

maksimaalisesti työn ehdoilla. Tässä luvussa avaan sitä käytännön todellisuutta, jonka metropoliympäristössä prekarisaation myötä syntynyt joustavuuden vaatimus tuottaa matalapalkka-alan työntekijöiden elämään (vrt. Könönen 2012, 200; Sassen 2012, 247).

Siivoustyön olosuhteiden takia tutkimustani ei voinut perinteisen työpaikkaetnografian tavoin rajata pelkästään työpaikoille, vaan myös siivoustyön tai työelämän syrjinnän vaikutuksiin elämään kokonaisvaltaisemmin. Koska epävarmuus johti joissakin tapauksissa myös pelkoon työpaikan menettämisestä, kentän havainnot ohjasivat minua pohtimaan myös työllisyyden ja työttömyyden rajoja ja rajattomuutta. Jos työntekijällä on neljä tuntia töitä viikossa, pitäisikö hänet määritellä työttömäksi vai työllistetyksi?

Ensinnäkin siirtolaisen saama työ on vain harvoin vakituinen siivoojan paikka suuremmassa instituutiossa niin kuin usein suomalaissyntyisillä työväenluokan taustan omaavilla naisilla (vrt. Käyhkö 2006). Viime vuosikymmeninä siivoustyössä tapahtuneiden rakennemuutosten takia suuri osa siivoustyöstä on keikkatyötä (ks. luku 2.4.2). Tutkimukseni afrikkalaisten miesten työsuhteet vaihtelivat paljon. Osa kertoi työskentelevänsä tai työskennelleensä isoille siivousfirmoille, osa afrikkalaisille siivousyhtiölle ja osa oli vuokratyöntekijöitä ja samalla yrittäjiä. Suurimmalla osalla oli jatkuva työsopimus, mutta se ei tarkoittanut useimmissa tapauksissa kokopäivätyötä. Esimerkiksi niin sanotulla nollasopimuksella työnantajan ei tarvitse sitoutua tiettyyn tuntimäärään, vaikka työntekijä olisi muuten nimellisesti tämän palkkalistoilla. Tarjotut työtunnit saattoivat siten vaihdella radikaalisti viikosta toiseen.

Tutkimukseni afrikkalaisten oli ollut helpointa saada siivoustyötä vuokrasuhteilla, koska vapaita työpaikkoja on tarjolla paljon. Lisäksi, kuten omakin aineistoni osoittaa, vuokratyöntekijän työturva ja asema työmarkkinoilla on kaikinpuolin on heikko. Afrikkalaisten miesten oli myös selvästi helpompi saada huonompina tai rankimpina pidettyjä kohteita, kuten yökerhoja ja muita myöhäisiä tai hyvin varhaisia työkohteita. Ne ovat yleensä likaisen työn kohteita, joissa työntekijät vaihtuvat viikottain. Tällaisista kohteista pitäisi saada lain mukaan likaisen kohteen lisää. Kukaan tutkimuksestani ei maininnut lisistä, joten epäilen, että niitä ei aina makseta. Myös aiemmissa tutkimuksissa on näyttöä siitä, että erityisesti ulkomaalaisille työntekijöille jätetään usein työhön kuuluvat lisät maksamatta (Könönen 2011, 60).

Siivoustyötä voi tutkimukseni miesten mukaan karkeasti luokitella paitsi työsuhteiden, myös työkohteiden mukaan.

John: Siivoustyötä voi kategorisoida. On esimerkiksi yökerhoja ja on toimistoja, joten kategorisointia voi tehdä esimerkiksi sen mukaan, miten paljon työtä paikan siivoamiseen tarvitaan.

M: Mikä on rankin paikka?

John: Siivosin kerran yökerhoa, mutta en pitänyt siitä. Siellä sinun on huolehdittava humaltuneiden ihmisten jäljistä ja jätöksistä. Se on rankkaa, koska tiedäthän, se on valtava sotku. (26, opiskelija)

Tutkimukseni miehet työskentelivät siivoustyössä pääsääntöisesti yökerhoissa, kouluissa, tehtaissa, neuvoloissa ja marketeissa sekä muissa julkisissa tiloissa tai laitoksissa, kuten sairaaloissa. Useimmissa paikoissa he kuitenkin työskentelivät yksin aukioloaikojen jälkeen. Vain muutama oli tehnyt siistimpinä nähtävinä siivoustöitä, kuten toimisto- tai kotisiivouksia. Monen ensimmäinen työpaikka oli ollut postin jakelutehtävissä tai keittiöapulaisena. Edelleen osa miehistä teki siivoustyön ohella myös tiskaajan töitä pääasiassa suurissa laitoskeittiöissä. Mukana oli myös yksi, joka työskenteli öisin pakkaajana.

Siirtolaisten tekemää työtä työmarkkinoilla tutkineen klassikon Michael Pioren (1979) mukaan siirtolaismiehet ovat muihin marginaalisiin ryhmiin verrattuna kaikkein mukautuvimpia ja joustavimpia suhteessa työmarkkinoiden vaatimuksiin. Ensinnäkään he harvoin hoitavat lapsia kotona. Pioren mukaan miesten on myös naisia ja nuoria helpompaa ja sosiaalisesti hyväksytympää tehdä raskaita työvuoroja tai työskennellä myös öisin. (Piore 1979, 90–91.) Huomasin tämän myös itse, kun haastattelin yhtä siivoustyössä olevaa naista. Hän sanoi, että erityisesti äitiyden takia työnantajat syrjivät häntä jopa miehiä enemmän, koska hän ei pysty olemaan kovin joustava. Työnantajat tietävät, että hän ei pysty tekemään varhaisia aamuvuoroja lapsen päivähoidon takia ja että lasten sairastuminen vaatii ensisijaisesti häntä jäämään pois töistä.

Työn keikkaluontoisuus ja siivoustyön matala palkkaus yhdessä pakottivat monet tutkimukseni afrikkalaisista miehistä hankkimaan monia työpaikkoja samanaikaisesti tai työskentelemään yhdelle työnantajalle useammassa vuorossa päivän aikana. Tätä ei ollut kuitenkaan välttämättä helppo järjestää, koska miesten piti itse keksiä keinot, miten päästä kulkemaan työkohteisiin ja niiden välillä. Daniel, 23-vuotias opiskelija, kuvasi omaa arkeaan:

Daniel: Työskentelen joka päivä. Koska olen opiskelija, voin työskennellä vain 25 tuntia viikossa. Joka päivä, myös sunnuntaisin. Mutta viikonloppuisin onneksi vain aamuisin.

M: Miksi niin paljon?

Daniel: Tarvitsen rahaa. Minun on maksettava vuokra, auton vakuutus, kaikki. Se on vaikeaa, mutta siihen tottuu. Erityisesti ensimmäinen ja toinen vuosi oli vaikea. Herää viideltä, menet töihin, sitten kouluun, takaisin kotiin ja töihin. Joskus työskentelen myös kaikki lomat. (23, yksi työsuhte)

Useimmiten tarjotut tunnrit ovat hyvin lyhyitä, joten miehet joutuvat ketjuttamaan siivouskohteita ja keräämään toimeentulonsa kokoon parin tunnin keikoista. Joustavuuden vaatimus korostuu vuokratyösuhteissa. Jos työntekijä ei ole onnekas saadakseen vakituisia tunteja, hänen on oltava jatkuvasti hälytysvalmiudessa tuurauskohteiden varalle, alati valmis lähtemään töihin parinkymmenen minuutin varoitusajalla. Silloin jokainen työkohde on suoritettava kiireellä, jotta pystyisi sanomaan seuraavalle työnantajalle tarvittaessa olevansa vapaa tulemaan heti.

Lopputuloksena arjesta tulee epävarmaa taistelua työvuoroista, jotka sisältävät joko liikaa tai liian vähän työtunteja. Hyvin epäsäännölliset ja vaihtelevat työajat pitivätkin miehet kiinni sellaisessa nurinkurisessa elämän aikataulussa, johon he eivät itse olleet tyytyväisiä (ks. kuva 1 ja kuva 2).

Clinton: Kun olet koulussa, se on hämmentävää. Työskentelet iltaisin, töiden jälkeen olet väsynyt ja sinun pitäisi tehdä kotiläksysi. Koska olet joka päivä töissä aamulla ja illalla, voit oikeastaan opiskella vain viikonloppuisin. Iltaisin haluaisit tavata ystäviäsi, mutta et voi. Se on taakka ulkomaalaisille. Toisaalta nyt minulla ei ole paljon töitä, kolme tuntia aamuisin. Mutta normaalisti teen töitä 12 tuntia päivässä kahdelle eri yhtiölle. Voit levätä hieman illalla ja mennä sitten toiseen työhön. (44, useita työsuhteita)

Jotkut sinnittelevät vuokra- ja vuorotyön arjessa vuodesta toiseen, mutta kaikille epäsäännöllinen elämä ei vain sovi. Haastatteluhetkellä Wilfred oli luopunut kokonaan vuokratyöstä.

Wilfred: Heidän tyyliensä on vain liian rankka minulle. Nukkuminen on vaikeaa. He soittavat sinulle kaksikymmentä minuuttia etukäteen ja antavat osoitteen. He vain antavat osoitteen. Minulla ei ole edes autoa. Joskus he soittivat kymmenen minuuttia ennen [ilta?] yhtätoista. Siksi lopetin. (46, työtön)

Luonnollisesti toimeentulo ei ole varmaa tuntipalkkaukseen perustuvassa keikkatyössä, jossa toisina aikoina työtunteja on lähes mahdoton saada (ks. Kuva 2).

Kuva 1. Erään haastateltavan merkitsemät työvuorot kalenterissa kuukauden ajalta vuodelta 2012. Hän työskentelee kolmessa eri työpaikassa. Työtilanne vaihtelee koko ajan.

Vk	MAANANTAI	TIISTAI	KESKIVIIKKO	TORSTAI	PERJANTAI	LAUANTAI	SUNNUNTAI
31	PÄIVÄ NELJESSÄ 5.00 10.00 15.00 20.00 25.00 30.00	HELJUNNAIN NOLJESSÄ 21.51 21.41 21.37 20.59 20.44 20.39	ALUUKKO LASKEE 4.16 4.30 4.47 5.03 5.36 5.57	1 Kimmo 11:00-15:00	2 Nea Linnea Neea Vanamo 10:00-15:00	3 Veera 14:00-00:30	4 Salmi Sanelma 06:00-11:50
32	Toimi Keimo 6	Lahja 7	Syvä Sylvia Silva 8	Erja Eira 10:00-15:00	Lauri Lasse Lassi 11:00-15:00	Sanna Susanna 11:00-15:00	Klaara 12
33	Jesse 13	Onerva Kanerva 14	Marja Jaana 15	Audrii Poo 11:00-15:00	Verneri 11:00-15:00	Leevi 11:00-15:00	Mauno Maunu 19
34	Sami Samuli 20	Soini Veini 21	Ilvati Ilvati 22	Signe Varma 11:00-15:00	Perttu 11:00-15:00	Loviisa 11:00-15:00	Ilmi Ilmi Ilmatar 26
35	Rauli 27	Tauno 28	Iina Iina Iina 29	Eemil Eemil 11:00-15:00	Arvi 11:00-15:00		

Kuva 2. Saman haastateltavan työvuorokalenteri syyskuulta 2013, kun töitä ei ollut.

Vk	MAANANTAI	TIISTAI	KESKIVIIKKO	TORSTAI	PERJANTAI	LAUANTAI	SUNNUNTAI
35							Pirkka 1
36	Sinikka, Sini, Jutta 2	Soile, Soili, Soila 3	Ansa 4	Roni, Mainio Yrittäjän päivä 5	Asko 6	Miro, Arho 7	Taimi 8
37	Isto, Evert, Verto 9	Kalevi 10	Santeri, Aleksandra 11	Valma, Vilja 12	Orvo 13	Iida 14	Sirpa 15
38	Hilla, Hellevi 16	Alli, Alla 17	Tynte, Tytti 18	Reija 19	Varpu, Vaula 20	Mervi 21	Mauri 22
39	Mirja, Miika, Mielikki 23	Alvar, Auno 24	Kullervo 25	Kuisma 26	Vesa 27	Arja, Lenni 28	Mikko, Miika, Mikaela 29
40	Siru, Sirja, Sora 30						

Työpaikasta riippuen esimerkiksi kesä voi olla rankempaa aikaa vuokrasuhteessa oleville siivoustyöntekijöille, koska monet oppilaitokset ja instituutiot sekä niiden yhteydessä olevat keittiöt

ovat suljettuina lomien takia. Toisaalta miehistä yrittäjä Paul ja vakituksessa kokopäivätyössä oleva Samuel kertoivat saaneensa kerättyä töitä enemmän juuri kesällä, koska suomalaissyntyiset työntekijät olivat silloin lomilla

Samuel: Isoimmissa yrityksistä erityisesti kesällä voit saada extratunteja, koska ihmiset ovat lomilla. Kuka tekee heidän työnsä? Jos olen tarpeeksi vahva, voin olla se. Pomoni voi organisoida minulle joitakin toimistoja. Voin ensin työskennellä normaalin vuoron kuudesta kahteen. Sitten menen kotiin ja lepään. Ja ehkä kahden tai kolmen tunnin jälkeen menen takaisin töihin kolmeksi tai neljäksi tunniksi. (36, vakituinen työsuhte)

Tunteja ja työpaikkoja kerätään monesta syystä, joihin palaan myös tarkemmin myöhemmissä luvuissa (ks. esm 81.). Keskeisin syy on kuitenkin siivoustyön olosuhteiden pakko. Siivoustyön matala palkkaus yhdistettynä yhden työpaikan tarjoamiin vähäisiin tuntimääriin ei riitä täyttämään miesten näkökulmasta riittävän toimeentulon kriteereitä, varsinkaan jos samalla rahalla pitäisi elättää vielä perhekin.

M: Tällä hetkellä työskentelet paljon. Viisikymmentä tuntia viikossa?

Julius: Se on... vain keskimääräinen. Joskus se on vähemmän. Varmaankin 50 joskus ja 25 joskus. Usein työtä on päivän aikana 10 tuntia, kuusi tuntia aamulla ja loppu illalla. Ei niin paljon. Tiedän, että suomalaisen näkökulmasta se on paljon, mutta se riippuu myös siitä, mitä tienaat. --- Jos yhdeksän euron tuntipalkalla maksat 400 euroa vuokraa, ja tietenkin on muitakin asioita, joita haluat tehdä elämässä. Käytän autoa nyt ja se on varsin kallista. Pitää työskennellä vähän enemmän saadakseen sellaisia asioita elämäänsä. (27, useita työsuhteita)

Haastattelujen perusteella siivoustyön keikkaluonteisuus on etu lähinnä opiskelijoille, koska se mahdollistaa ajallisesti töiden ja opiskelujen yhteensovittamisen. Toisaalta keikkatyön joustavuus voi olla myös etu, jos pystyy ketjuttamaan tunteja tehokkaasti. Yksi haastateltava kertoi saaneensa harvinaisen ylennyksen esimiehen asemaan, mutta huomasi pian, että hänen kuukausitulonsa jäivät esimiesasemassa pienemmiksi kuin aikaisemmin siivoojana. Hän ei voinut enää tehdä töitä vuorokauden ympäri. Hän palasi rivisiivoojaksi tekemään siivoustyötä samanaikaisesti monelle eri työpaikalle.

Opiskelijastatuksella Suomessa olevia siirtolaisia koskevat erilaiset työn säädökset kuin niitä, joiden oleskelulupa perustui työntekoon. Opiskeluun perustuvalla oleskeluluvalla maassa oleva ulkomaalainen saa työskennellä viikossa korkeintaan 25 tunnin verran. Tutkimukseni miehet olivat tästä rajasta hyvin tietoisia viranomaisten toiminnan vuoksi.

Samuel: Minulla oli ystävä, jonka piti uusia oleskelulupansa. Hänen piti ottaa koulustaan opintosuorituksensa - jos et opiskele tarpeeksi, he [viranomaiset] luulevat, että olet täällä työskentelemässä laittomasti, joten he vievät passisi. Sitten sinun on osoitettava, että sinulla on

2000 euroa. Ehkä lainasit tuon rahan kavereiltasi. He vievät silti passisi, joten et voi mennä minnekään. Minulla oli ystävä, jonka passi vietiin, hän teki yliopisto-opintojaan kolme vuotta. Mutta kun hän valmistui, hän ei voinut lähteä muualle, koska häneltä oltiin viety passi. (36, vakituinen työsuhde)

Valmistumisen jälkeen ulkomaalaisen työntekijän työntekoa koskevat samat säädökset kuin maan kansalaisiakkin. Työ on kuitenkin kytköksissä oleskelulupiin myös toisin päin. Työttömänä tai vähäisillä työtunneilla oleskelulupaa voi olla miesten mukaan vaikeaa saada pidennettyä. Erityisesti neljän vuoden jälkeisen jatkoluvan jälkeen saatava pysyvä oleskelulupa näyttäytyi eräänlaisena käännekohtana miesten elämässä.

Kenttätöön aikana Clinton onnistui saamaan pysyvän oleskeluluvan jännitettyään sitä kuukausia ja kerättyään työtunteja varmistaakseen mahdollisuutensa jäädä Suomeen. Oleskeluluvan saatuaan hän lähetti minulle heti innostuneen viestin:

Clinton: Hei, vihdoinkin sain oleskelulupani. Jep, saan pysyä Suomessa niin kauan kuin hengitän. Taitaa olla syytä juhlia tänään. Olen niin iloinen! (44, useita työsuhteita)

Koko aineiston valossa oleskeluluvat eivät kuitenkaan olleet ongelma tai niitä ei nähty ongelmallisina. Tämä on kenties luonnollista sen vuoksi, että kuitenkin suurin osa tutkimukseni miehistä oli tilanteessa, jossa oleskelulupa oli jo myönnetty vuosiksi eteenpäin tai pysyvästi. Silti vain yhdellä, Samuelilla, oli suomen kansalaisuus.

Tutkimukseni kaikki miehet ovat verovelvollisia Suomeen eli heidän on maksettava palkkatuloistaan veroa. Kuitenkin kun he työskentelevät useammassa paikassa, muun kuin ensisijaisen työpaikan tulon vero on päätulon lähdeä korkeampi. Käytännössä valtion järjestelmä sakottaa siitä, jos työntekijä työskentelee useammalle työnantajalle. Miehet kokivat tämän lannistavana. Erityisesti keikkoihin perustuvassa työssä voi olla myös vaikea määritellä päätulon työpaikkaa.

Jotkut miehet tuntuivat pelkäävän puhua tuntimääristä tai he häpeilivät niitä. Yksi miehistä ei suostunut kirjoittamaan henkilötietolomakkeeseen oikeaa tuntimääräänsä, koska hän sanoi olevansa varuillaan virallisten näköisten lomakkeiden kanssa. Hän kirjoitti lappuun viralliset 37 ja puoli tuntia, vaikka todellinen viikkotyömäärä oli lähes 12 tuntia päivässä. Miesten mukaan siivousfirmat eivät katso hyvällä, jos he työskentelevät monessa paikassa, koska yhtiöt kilpailevat toisiaan vastaan siivouskohteista.

Samuel: Monet [afrikkalaiset] pelkäävät, koska he tekevät ylitöitä niin paljon. He eivät halua puhua asiasta, koska he pelkäävät menettävänsä työpaikkansa.

Siivoustyötä kymmenen vuotta tehneen Clintonin mukaan hyvä työviikko tarkoittaa noin 45 tuntia. 50 tai 60 tuntia on jo liikaa. Silloin vuorokauden aikana on usein vähintään kolme työkohdetta kolmessa vuorossa, eikä päivään jää juuri aikaa levätä. Mutta jos työskentelee lähes tauotta, voi tienata lähemmäs kaksi tuhatta euroa kuussa verojen jälkeen.

6.2 Siivoustyö syrjintänä

Tässä luvussa tarkastelen aineistostani löytyneitä siivoustyön syrjiviä käytäntöjä eli niitä työn käytäntöjä, jotka asettavat ihmiset eriarvoiseen asemaan. Tietenkin myös itsessään se, että miehet ovat korkeakoulutettuina työllistettyinä matalapalkka-alalle, on yksi osoitus työmarkkinoiden eriarvoistavasta kohtelusta. Kuitenkin aiemman tutkimuksen ja aineistoni perusteella on aiheellista eritellä tarkemmin juuri siivoustyön sisällä esiintyviä käytäntöjä, jotka asettavat afrikkalaiset eriarvoiseen asemaan.

Alun perin tarkoitukseni ei ollut kirjoittaa erillistä osiota miesten kokemasta syrjinnästä, koska ensimmäisillä lukukerroilla se ei tullut erityisemmin haastatteluaineistosta esille. Ylipäättään huomasin itse vältteleväni jo haastatteluissa ihonväriin viittaavia keskustelunavauksia, koska tiedostin, ettei rodun käsitettä pidetä Suomessa asiallisena ja että rasismi on monella tavalla latautunut ja leimaantunut käsite myös yhteiskunnallisessa keskustelussa. Käsitteen välttäminen tai kieltäminen ei kuitenkaan tarkoita, etteikö rasismia esiintyisi, niin afrikkalaisia kuin muitakin ulkomaalaisryhmiä kohtaan (vrt. Anthias & Yuval-Davis 1992, 2). Käsitteen ongelmallisuuden ja historiallisen taakan vuoksi käytän tutkimuksessani ennen kaikkea rodullistamisen käsitettä, jolla pääsee paremmin käsiksi työelämän syrjinnän muotoihin ja jolla myös pystyy myös kuvaamaan paremmin syrjinnän moninaisia toimintamekanismeja.

Rasismitutkija Robert Miles (1994, 110) on määritellyt rodullistamisen prosesseiksi, joissa sosiaaliset suhteet rakennetaan ja erotetaan ihmisten synnynnäisten ja/tai biologisten piirteiden, kuten ihonvärin perusteella. Hänen mukaansa keskeistä ei ole niinkään ihmisiä erottavat seikat, vaan pikemminkin ne merkitykset, joita eroihin liitetään (mt. 105–107).

Suomessa rasismin eri muotoja tarkastellut Vesa Puuronen (2011) näkee rodullistamisen liittyvän oleellisesti rasismiin, sillä rasismi ilmenee ja vahvistuu ihmisten ja instituutioiden arjen

käytännöissä, diskursseissa ja julkilausumattomissa kulttuurisissa käytännöissä. Rakenteellisesta rasismista voidaan puhua, kun se on osa instituution toimintasääntöjä (mt. 52–54). Näin moniulotteisena nähtynä rodullistaminen on usein riippumatonta yksittäisten toimijoiden tavoitteista tai ideologioista, mutta ei esimerkiksi työelämän ja laajemmin yhteiskunnan valtasuhteista.

Tämän luvun ensimmäisessä osassa käsittelen aineistossani esiintyviä rodullistavia käytäntöjä siivoustyössä. Sen jälkeen tarkastelen suomen kielen kielitaidolle aineistossa annettuja merkityksiä, koska kielitaidosta puhuttiin pääasiassa suhteessa syrjintään. Vaikka kielitaito ei itsessään liity siivoustyön merkityksiin, se liittyy kuitenkin alan syrjiviin käytäntöihin (vrt. Akhlaq 2005). Toisaalta aineistossani kielitaidon saamat merkitykset suhteessa siivoustyöhön ovat perin pohjin dualistisia eli kahtia jakautuneita. Samaan aikaan, kun kielitaito – tai ennen kaikkea sen puute – nähtiin usein syrjinnän symbolina, suomen kielen osaaminen nähtiin myös kuulumisena tai ainakin kuulumisen mahdollisuutena.

6.2.1 Rodullistavat käytännöt siivoustyössä

”Afrikkalaisten on vaikea saada edes siivoustöitä, koska moni asiakas vaatii/pyytää, että siivooja on valkoihoinen ja puhuu suomea. Minä esimiehenä suosin afrikkalaisia, koska he ovat ahkeria työntekijöitä, eivät kä valita pienistä asioista. Mutta ikävä kyllä on paljon asiakkaita, jotka eivät hyväksy afrikkalaisia, joten silloin me emme voi heitä ottaa töihin.” *Ote suuren siivousfirman esimiehen kanssa käydystä sähköpostikeskustelusta, Kenttäpäiväkirja 26.09.2013*

Tämän luvun aloitusotteessa siivoustyön esimiehen sähköpostivastaus on esimerkki siitä, miten arjen yksittäisten ihmisten menettelytavat tai pelot voivat muuttua rodullistaviksi käytännöiksi esimerkiksi yrityksen asiakassuhteissa. Tulkitsen, että kun suomalainen esimies sanoo, että afrikkalaisia ei hyväksytä siivouskohteisiin, nojaututaan taustaluvussa esittelemini pinttyneisiin, negatiivisiin käsityksiin ennen kaikkea afrikkalaisuudesta ja afrikkalaisten ”sivistymättömyydestä” tai elämäntavoista, kuten siisteyteen ja rikollisuuteen liittyvistä ennakkoluuloista (ks. luku 2.2). Rodullistaminen on siten laajempi asia kuin ainoastaan ihonväriin liittyvä käytäntö.

Oman tutkimukseni kannalta ei ole lopulta edes merkityksellistä, miten afrikkalaisiin kohdistuvat käsitykset ovat kytköksissä ”rotuun” tai ihonväriin. Yhtä lailla rodullistaminen voi koskea muita ulkomaalaisryhmiä siivoustyössä tai olla syrjintää, jota ulkomaalaisyritykset itse harjoittavat. Keskeisempää on rodullistavien käytäntöjen ja kategorisointien olemassaolo ja niiden seuraukset afrikkalaisten arjessa.

Floya Anthiaan ja Nira Yuval-Davisin (1992) mukaan rasismi voi tulla todeksi myös etnisten ryhmittelyjen kautta, sillä esimerkiksi juutalaiset, irlantilaiset ja pakolaiset ovat kokeneet rasismia ja rasismia voi ilmetä myös eri afrikkalaisryhmien kesken. He puhuvatkin ‘rodullistuneista etnisistä jaoista’, jolloin eronteko kiinnittyy käsityksiin esimerkiksi luokista tai kansallisesta alkuperästä. Syrjityt ryhmät kuvataan esimerkiksi herkemmin alemmissä työtehtävissä, koska heidän biologiansa ja kulttuurinsa uskotaan rajoittavan esimerkiksi heidän taitojaan ja kiinnostustaan kouluttautua. (Mt. 12–15.)

Rodullistamiseen liittyviä käytäntöjä ja niistä kieliviä kokemuksia on aineistossani, vaikka niitä oli osin vaikea tunnistaa ja ne myös piiloutuivat kysymykseen kielitaidosta (ks. 6.2.2). Miehet eivät myöskään itse puhuneet useimmiten kokemuksistaan suoraan rasismina, vaan pikemminkin suomalaissyntyisten ihmisten pelkona heitä kohtaan tai tottumuksen ja luottamuksen puutteesta. Esimerkiksi kun tapasin Juliuksen ensimmäistä kertaa syksyisenä iltana ja olimme menossa siivoamaan, hän kysyi minulta hieman ujostellen, enkö minä pelkää häntä. ”Kysyn, koska useimmat tuntuvat pelkäävän ja olen kuullut, että sen takia meille afrikkalaisille ei puhuta.” Hän myös kertoi kuulleensa, että suomalaisille lapsille kerrotaan satuja ”mustista miehistä”, jotka vievät lapsen, jos tämä on tuhma.

Miehistä pisimpään Suomessa ollut Paul kertoi niistä silmiinpistävästä rodullistavista käytännöistä, joita hän koki aloittaessaan puhdistusalalla työt 1990-luvulla. Häntä ei päästetty ihonvärinsä vuoksi yrityksen tiloihin, joissa asiakkaat olisivat voineet nähdä hänet.

Paul: Aloitin tiskaustyöt samalla kun opiskelin. Mutta usko minua, vuonna yhdeksänkymmentäseitsemän ulkomaalaisena ei ollut helppoa työskennellä noissa paikoissa. Ja tottakai suomalaiset eivät olleet tottuneet tummaihoisiin ihmisiin [black people]. Oli todella vaikeaa löytää töitä. He sanoivat tarvitsevansa jonkun, joka puhuu suomea. Se oli kuitenkin tekosyy, hyödytöntä, he eivät vain halunneet värillisiä ihmisiä [black people]. Joten oli mahdollista työskennellä ainoastaan noissa paikoissa. Siihen aikaan se oli hassua. He eivät edes päästäneet minua pesuhuoneen etualalle isojen kärryjen kanssa, koska pelkäsivät, että asiakkaat näkevät minut. Itse asiassa en koskaan nähnyt ulkomaalaista työskentelemässä julkisella paikalla. 1997! Siitä ei ole edes niin hirveän paljon aikaa. Nyt tilanne on onneksi muuttunut.

Myös haastatteluaineiston perusteella siivoustyössä ei enää nykyään ole aivan yhtä silmiinpistäviä rodullistavia käytäntöjä, kenties koska siirtolaisten määrä Suomessa on kasvanut ja myös rasismista puhutaan enemmän esimerkiksi tiedotusvälineissä ja järjestöjen kampanjoissa. Aineistossa yleisin syrjinnän kokemus liittyi työnhakutilanteisiin ja työn saamiseen. Joskus afrikkalaiset joutuivat

sietämään työnantajien vihamielistäkin kohtelua. Tästä on esimerkkinä Juliuksen ja samalla hänen ystäviensä käsittämättömältä vaikuttava kokemus työpaikan etsimisestä.

M: Miten onnistuistuit saamaan siivoustöitä? Oliko se helppoa?

Julius: Ei, se ei ollut helppoa. He kysyvät aina, puhutko suomea. Ja kun sanot, että sori, mutta en, he sanovat, että sinun on puhuttava, koska asiakkaamme vaativat niin. Joten menin [työpaikka poistettu] ja he kysyivät, että joko teit nettihakemuksen. En ollut tehnyt, joten tein ja jäin odottamaan. Odotin viikon, kaksi viikkoa, kolme viikkoa, kuukauden – mitään ei tapahtunut. Ystäväni, joita olin siihen mennessä saanut, sanoivat, että ei, tuo ei toimi. Sinun täytyy mennä paikan päälle, kunnes he antavat sinulle töitä. Menet sinne, he huutavat sinulle, mutta menet silti uudestaan. He eivät ikinä edes katso nettihakemuksia. Mutta jatka vain sinne menemistä, jatka sinnikkäästi.

M: He huusivat sinulle?

Julius: Joo. Sanoin, että olen täällä hakemassa töitä. Ja sitten näet saman ihmisen uudestaan ja uudestaan ja he sanovat, että me sanoimme, että täällä ei ole sinulle töitä. Ja sitten näet saman ihmisen aina vain ja he sanovat samaa edelleen. Ja tulen uudestaan, ja he sanovat samaa. Mutta jatkoin sitä, koska ystäväni käskivät minun tehdä niin. Jotenkin se vain toimi ja sain lopulta töitä.

M: Montako kertaa menit?

Julius: Voi, monta kertaa. Aloin käydä siellä elokuussa, ja taisin saada töitä marraskuussa. Se kesti kaksi kuukautta tai jotain. Mutta olin onnekas, on paljon ihmisiä, jotka eivät saa töitä lainkaan. Siellä oli yksi nainen, hän oli todella pitkä, yhtenä päivänä näin, että hän oli niin vihainen ja ärsyyntynyt minuun, ettei hän kyennyt sanomaan mitään. Mutta sitten hän vain huusi: Sanoin, että täällä ei ole mitään, älä tule tänne. [Julius nauraa] Mutta jatkoin menemistä ja kerran sitten paikalla oli uusi pomo, hän oli rauhallisempi. Hän kysyi tietojani ja annoin ne hänelle. Kohta hän soitti minulle ja sanoi, että meillä on jotain sinulle, haluaisitko tehdä sen? (27, useita työsuhteita)

Haastatteluissa erityisesti pidempään Suomessa olleet afrikkalaiset kertovat, että työnantajien suhtautuminen ulkomaalaisia työntekijöitä kohtaan on viimeisten vuosien aikana muuttunut jonkin verran myönteisemmäksi. Vielä 90-luvun ja 2000-luvun alussa jopa siivoustöitä oli afrikkalaisena lähes mahdoton saada erityisesti niiltä paikkakunnilta, joilla ei oltu totuttu ulkomaalaisiin, varsinkaan tummaihoisiin.

Emmanuel: Kun tulin Suomeen 2000-luvun alussa, hankin heti itselleni töitä, vaikka se ei ollut helppoa. Siivousfirmoja ei ollut monta ja kun hait töitä, samoista paikoista kilpailivat myös suomalaiset. Kun yritin hakea töitä ja lähdin toimistosta, perääni näytettiin keskisormea. Matkustinkin pääkaupunkiseudulle siivoamaan. Kun opiskelut loppuivat torstaina, matkustin tekemään loppusiivouksia risteilyaluksille. Asuin ystäväni luona kolme iltaa viikossa ja maksoin hänelle vuokraa. Tein töitä aamukuudesta puoleenyöhön. (43, useita työsuhteita)

Haastatteluaineistossa ja kenttäpäiväkirja-aineistossa siivoustyön syrjivät käytännöt olivat hyvin usein sellaisia, joita ulkopuolisen ja jopa afrikkalaisten itse oli hyvin vaikea osoittaa.

Richard: Mitä palkkoihin tulee, en voi sanoa varmuudella, mutta omasta asemastani käsin, kuulen jatkuvasti, että suomalaiset tienaaavat samasta työstä enemmän kuin me. (43, useita työsuhteita)

Eniten aineistosta esille tullut miehiä eriarvoistava käytäntö oli siivoustyön tuntien määrittely tai ylipäänsä työaika ja sen vaikutukset palkkaan Monien haastateltavien mukaan afrikkalaisille annetaan usein vähemmän tunteja siivouskohdetta kohden kuin suomalaisille. Afrikkalaisten mukaan perusteena on se, että moni työnantaja uskoo, että he ovat muita työntekijöitä ahkerampia ja ettei heillä ole varaa valittaa, koska he pelkäävät menettävänsä työnsä. Käytännössä tällaisesta eriarvoisesta kohtelusta seuraa, että sen lisäksi, että afrikkalaisilta vaaditaan kovempaa työtahtia, heille myös maksetaan samasta työstä pienempää palkkaa.

Tässä yhteydessä haluan tuoda esille ainoan afrikkalaisen naishaastateltavan kokemuksen, joka osoittaa, että työtuntien syrjivät käytännöt eivät rajaudu vain sukupuoleen. Hänellä oli omakohtainen kokemus työskentelystä paikassa, jossa annettu tuntimäärä oli aivan liian pieni siivousmäärään verrattuna. Hän joutui lopettamaan työt, koska ei saanut töitä tehtyä ajoissa. Myöhemmin hän näki suomalaisen työskentelevän samassa paikassa ja meni juttelemaan tälle. Suomalaiselle oli annettu useampi tunti enemmän aikaa siivota. Haastattelemani naisen mukaan moni hänen naisystävistään oli kokenut samanlaista kohtelua. Oman aineistoni miehillä oli myös vastaavia kokemuksia heidän työintonsa hyödyntämisestä. Näiden kokemusten taustalla voi nähdä myös siivoustyön yhtiöiden kiihtyvän kilpailun asiakkaista ja siitä, kuka siivoaa halvimmallalla. Kuitenkin tiukentuvien aikataulujen ja hintojen alaspolkemisen uhriksi jää työntekijä.

John: Joskus käy niin, etten ehdi saada valmiiksi paikkaa siihen mennessä, joka minulle on annettu. Aikaa on vain liian vähän. Olen kuitenkin kiva tyyppi, joten teen työni loppuun, vaikka tiedän, että suomalainen ei ehkä tekisi. Olen tottunut tekemään töitä kellon ympäri, joten se ei ole niin iso juttu. (26, opiskelija)

Richard: Mitä tulee rotuun, siivoustyössä on jonkin verran syrjintää. Tietyt työntekijät, lähinnä siirtolaiset, joskus heidän työaikataulunsa on tehty hulluiksi. Teet töitä aamukuudesta kahteentoista, sitten menet kotiin ja tulet takaisin töihin neljästä kuuteen. Toiset, ei-siirtolaiset, työskentelevät kuudesta kahteen ja menevät kotiin tai kahdeksasta neljään ja menevät kotiin. Loma-aikoina ainoat, jotka tulevat ja joita edes pyydetään töihin, ovat siirtolaisia. (43, useita työsuhteita)

Richard yrittää sanoa, että paine hankkia lisää työtunteja ei aina tule afrikkalaisilta itseltään. Esimerkiksi Wilfred työskenteli siivoojana vuokratyöntekijänä opiskeluidensa aikana. Valmistuttuaan hän sai kokopäivätyön isommasta siivousyhtiöstä. Kuitenkin yhtäkkiä työnantaja

vaati hänen tekevän lisätunteja täyden työpäivän päätteeksi. Kun hän ei suostunut, työnantaja alkoi uhkailla häntä ja lopulta antoi miehelle potkut. Wilfred harmitteli myöhemmin, ettei kuulunut ammattiliittoon. Hän yritti soittaa silti lakimiehelle, mutta siitä ei ollut apua.

Wilfred: Työläisten oikeudet ovat universaalit, vaikka en kuuluisikaan liittoon. --- Minulla oli jo kahdeksan tuntia ja se oli tarpeeksi, jopa liikaa minulle. Jopa silloin kun menin lomille, he tarvitsivat kaksi suomalaista miestä tekemään minun työni. Mutta tällaiseen en voinut suostua, se oli liian rankkaa. Minulla oli jo tarpeeksi tunteja. Mutta hän [pomo] sanoi, että työskentele tai saat potkut. Heillä ei ollut oikeutta lopettaa sopimustani. En ollut ikinä tehnyt mitään väärää. Tein työni hyvin.

Toisaalta syrjivät tai afrikkalaisten työntöä hyödyntävät käytännöt voivat piiloutua vieläkin tehokkaammin, jopa heiltä itseltään, esimerkiksi näennäisen luottamuksen alle. Vaikka jotkut tutkimukseni afrikkalaiset miehet työskentelevät isoissakin suomalaisissa siivousyhtiöissä, kuitenkin työhön perehdyttäminen tuntui vaihtelevan. Usein perehdyttäjä oli toinen afrikkalainen, erityisesti jos kyseessä oli työpaikka, joka oli saatu omien suhdeverkostojen avulla.

Samansuuntaisia kehitystrendejä on pantu merkille myös muualla tutkimuksissa. Saskia Sassenin (2012) mukaan on paljon näyttöä siitä, että sellaiset perinteiset työtehtävät kuten uusien työntekijöiden seulonta, palkkaaminen ja perehdyttäminen, jotka ovat ennen sisältyneet työnantajalle, jäävät usein globaalissa palvelusektorissa ensimmäisenä työpaikan saaneen siirtolaisen harteille. Sassenin mukaan tämä on myös asia, jota täytyisi tutkia lisää. Työnantajat hyödyntävät siirtolaisten omia verkostoja ja luottamussuhteita ja antavat heidän myös sosiaalista seuraavat tulokkaat työhön (Sassen 2012, 255). Myös omassa aineistossani on samansuuntaisia huomioita. Lisäksi, osa tästä uudesta työvoimasta jää kenties myös työnantajalta näkemättä, jos miehet kauppaavat työvuorojaan eteenpäin. Toisaalta se voi myös palvella työnantajan intressejä niin kauan kuin työt tehdään hyvin ja halvalla. Tutkimukseni päähenkilöt itse kokivat perehdyttäjän statuksen henkilökohtaisena voittona ja kunnioituksen osoituksena, koska he pystyivät silloin myös työllistämään ystäviään ja siten nostamaan omaa arvoaan myös omissa suhdeverkostoissaan.

Samuel: Olen auttanut monta afrikkalaista saamaan töitä. Koska pomoni tuntee minut ja kunnioittaa minua. Hän tulee luokseni ja sanoo, että hän tarvitsee lisää työntekijöitä, ja tietenkin, minähän tunnen ihmisiä. Niin kauan kuin pystyn varmistamaan, että he työskentelevät kuten minä. Olen tuonut monta, jopa kymmenen. Osa heistä on potkittu ulos, koska he eivät tehneet tarpeeksi kovaa töitä. Viisi työskentelee edelleen kanssani. (36, vakituinen työsuhde)

Siitä huolimatta, että Samuel on ylpeä tekemistään rektytoinneista, tulkitsen tällaisen käytännön kuitenkin syrjiväksi. Vaikka afrikkalaisille työntekijöille annettaisiin enemmän vastuuta, heitä ei usein kuitenkaan ylennetä tai palkita työssään korkeammalla palkalla tai asemalla, esimerkiksi palveluvastaavaksi ylentämällä.

Miesten mukaan yksi syrjinnäksi tulkittava käytäntö oli myös se, että siivousalalla palkkaansa pystyy nostamaan usein lähinnä kouluttautumalla työpaikan sisällä, mutta koulutuksiin hyvin harvoin valitaan afrikkalaisia. Esimerkiksi palveluvastaavaksi tulemiseksi vaadittaviin koulutuksiin lähetetään miesten mukaan ennen kaikkea suomalaisia. 20 vuotta Suomessa ollut Kevin koki käytännön hyvin epärealistisena.

Kevin: Olen ollut siivoustyössä monta vuotta, eikä ole edes väliä kuinka pitkään, sitä yritän sanoa, 4 vuotta, 10 vuotta, 6 vuotta tai 6 kuukautta, silti saat saman palkan. Meidän työvoimaamme käytetään kuin eläimiä vain ihonvärimme takia. Tiedätkö, että saisit palkan ylemmäs, jos menisit palveluvastaavan koulutukseen. No, miksi minua ei valita, minua, jolla on kokemusta vaan sinut, joka et ole edes käynyt kouluja yhtä paljon kuin minä? Sinä puhut suomea, minä puhun suomea, mutta miksi he ottavat sinut, mutta ei minua? (43, useita työsuhteita) #R

Myös Samuelilla oli omakohtainen kokemus siitä, miten vaikeaa on saada ylennystä.

Samuel: Luulen, että se on jonkunlaista rasismia. Kun opiskelin, kysyin pomoltani, onkohan valmistuttani mahdollista saada siirto ylempiin tehtäviin. Hän sanoi, että on. Kun valmistuin, menin tapaamaan häntä papereideni kanssa. Hän katsoi papereitani ja sanoi ei, ei, ei, tämä ei ole mahdollista, tämä on siivousyritys. Hän sanoi, että minun pitäisi alkaa opiskella siivousta. Tunsin, että tuhlaan aikaani. Liiton edustaja sanoi, että minun pitäisi yrittää nousta palveluvastaavaksi (supervisor), mutta siihenkin tarvitaan kokemusta. Joskus on todella lannistavaa ajatella, että olet käynyt kouluja ja sitten on nuo toiset ihmiset, sinun työkaverisi, jotka eivät ole. Edes pomoni ei ole opiskellut. Vaikka valmistut koulusta, jatkat samaa. Siinä ei ole järkeä. (36, vakituksessa työsuhteessa)

On myös huomattavaa, että paitsi asiakkaat tai suomalaisfirmat, huonosti kohteleva työnantaja voi olla myös afrikkalainen. Esimerkiksi Wilfred koki, että hän ei luottanut juuri ulkomaalaisiin siivousfirmoihin, vaan ennen kaikkea suomalaisiin. Toisaalta sekin on tärkeää muistaa, että työnantajat eivät ole yksiselitteisesti tyranneja, jotka kohtelevat alaisiaan huonosti. Aikaisemman tutkimuksen (Könönen 2011, 62) mukaan monilla ulkomaalaisia palkkaavilla työnantajilla on itse asiassa tärkeä merkitys myös työntekijöidensä suojelijoina ja auttajina monenlaisissa ongelmatilanteissa.

Lisäksi siivoustyötä ja syrjintää yrittäjän näkökulmasta tarkasteleva Paul muistutti, että vaikka siivoustyössä on syrjintää afrikkalaisia kohtaan, myös miesten oma pelko rasismista voi tuottaa ennakkoluuloja sinne, missä niitä ei muuten olisi.

Paul: Ihmisillä on ennakkoluuloja, ja se häiritsee siivoustyötä. Kun teimme kotisiivouksia, joskus vanhemmat ihmiset seurasivat meitä kaikkialle. Meidän piti tottua siihen. Mutta tietenkin se on myös päinvastainen ongelma. Tiedän ihmisiä, jotka – ennen kuin he edes kysyvät työtä, he ajattelevat, että en saa tätä paikkaa. Mutta olen sanonut heille, että kuinka sinä tiedät sen, ehkä he haluavat ottaa sinut töihin. (yrittäjä)

6.2.2 Kielitaito kuulumisen ja syrjinnän symbolina

Istun siivousyrityksessä sermin takana odottamassa vuoroani työhaastatteluun. Henkilöstöneuvottelija on puhelimessa. Joku soittaa toisesta kaupungista, että on eksynyt matkalla työhaastatteluun. Neuvottelijanaisen ääni kiristyy. Yhteyden toisessa päässä on suomea heikosti hallitseva henkilö. Nainen tivaa ulkomaalaisen näkökulmasta vaikeita vokaaleita sisältävää osoitetta kirjain kirjaimelta kovaäänisesti tiuskien ja tilanteeseen nähden sopimattomalla äänensävyllä: ”Ei, en puhu englantia. Sinun pitää osata suomea! Jos olet menossa työhaastatteluun, sinun pitää osata sen verran suomea. A–U–L, nainen alkaa tavata osoitetta englanniksi.”¹⁰

Suomen kielitaito, ennen kaikkea kielitaidon vaatimus, tuli monta kertaa esille miesten haastatteluissa, mutta myös kentällä havainnoidessani tai ottaessani osaa siirtolaisten asemaan työelämässä liittyviin keskusteluihin. Usein tutkimusaiheestani puhuessani suomalaiset halusivat ensimmäisenä tietää, miten hyvin miehet puhuvat suomea.

Koska puhuin lähinnä englantia miesten kanssa, en osaa arvioida heidän suomen kielen taitoaan, enkä toisaalta koe sitä tarpeelliseksikaan. Minulle riittää tieto siitä, että monet pisimpään Suomessa olleet miehet puhuivat oman arviointinsa mukaan hyvin suomea, mutta heidän kielitaitonsa ei silti vaikuttanut heidän asemaansa työelämässä. Sirkku Latomaan ja hänen tutkimuskollegoidensa mukaan kielitaidon riittävyys merkitsee eri asioita riippuen siitä, tarkastellaanko kielitaitoa työntekijän osaamisena, syrjinnän välineenä vai yhteisöön kuulumisen mahdollistajana (Latomaa ym. 2013, 178). Kun kielitaito ymmärretään arkitulkintoissa ennen kaikkea resurssina ja yksilön valintana, kielitaidon riittävyyden poliittinen ulottuvuus jää helposti huomaamatta.

¹⁰ Kenttäpäiväkirja 9.11.2012

Miesten omassa arjessa eli käytännössä suhteessa työelämään, suomen osaaminen sai kahtalaisia merkityksiä. Se näyttäytyi keskusteluissa siivoustyön syrjinnän välineenä ja symbolina, mutta samalla myös kuulumisen symbolina. Kielitaidon merkitykset olivat ambivalentteja niin, että ne vaihtelivat tilanteesta ja tulkitsijasta toiseen. Kuitenkin ennen kaikkea syrjinnän ulottuvuus korostui.

Wilfred: Ihmiset sanovat, että työpaikkoja on avoinna. Mutta he sanovat, että ainoastaan kieli on ongelma, mutta se ei ole edes totta. Nyt pystyn ilmaisemaan itseäni suomeksi, minulla on hyvät perusteet suomen kielestä, mutta kun kysyn työpaikoista, he eivät vastaa, tietenkään. Vuokratyö on ainoa mitä voit saada, koska he todella tarvitsevat työntekijöitä. Suomalainen ystäväni soitti pariin paikkaan ja he antoivat minulle heti töitä [vuokratöitä]. (46, työtön)

Samuel: Valmistumisen jälkeen etsin töitä. He kysyivät kielitaidostani ja todistin sen. Jos en olisi puhunut suomea, se olisi ollut saman tien tyrmäys. Mutta joskus heillä ei silti ollut mitään tekosyytä. He sanoivat, etteivät tarvitse nyt ketään, mutta pitävät minua varalla. Näin, että he eivät olleet rehellisiä. Mitä luulet, miten tunsin silloin? Se on eräänlaista syrjintää. Huolimatta siitä, puhutko suomea, niin kauan kuin olet ulkomaalainen, he eivät halua sinua. Jos valkoinen tulee Afrikkaan, hän saa aina töitä. Täällä se on toisinpäin. (36, vakituinen työsuhde)

Kielitaito kehittyy lopulta vain käyttämällä kieltä eli osallistumalla kieliyhteisön elämään (Latomaa ym. 2013, 178). Käytännössä tällä tarkoitetaan usein nimenomaan työelämää. Suomen kielen oppimisesta ja työyhteisön tuen merkittävydestä siivoustyössä on tulossa väitöskirja Maiju Partaselta (Partanen, forthcoming) Oman tutkimukseni yksinäisiä vuoroja tekevät siivoustyöntekijät ovat kuitenkin tällöin heikoilla, sillä heidän työhönsä sisältyy vain harvoin tilaisuuksia käyttää kieltä.

Clinton: En ole saanut yhtään alani töitä. Sitä perustellaan kielellä. Mutta opiskelin englanniksi. Kun aloin etsiä töitä, tajusin, että kaikki haluaa suomea. Mietin, että mitä tämä on, miksi opettaja valehteli ja opetti minulle englantia? Mutta ehkä se on kansainvälisempää, vaikka olen kyllä nähnyt siivotessani ihmisten puhuvan toimistoissa englantia. Mutta tämä on kai pääsyy, miksi edelleen siivoan. Eikä siivoustyössä ole puhetta, olet yksin. Ja koska olet yksin, et puhu. Olet vain yksin ja siivoat, siivoat ja siivoat. (44, useita työsuhteita)

Kun puhutaan ulkomaalaisten kotoutumisesta, korostetaan usein työn merkitystä, mutta vähätellään kielen merkitystä ja muita yhteiskunnallisen osallistumisen muotoja (ks. esim. Forsander 2013, 220). Kuitenkin tutkimukseni päähenkilöiden elämässä työ pikemminkin syrjäyttää heidät yhteiskunnasta kuin saa kuulumaan siihen. Tutkimuksessani merkittävä havainto onkin, että jos kielitaitoa ei ennestään ole, siivoustyön arki voi jopa estää sen kehittymisen. Yksinäinen työ ja nurinkurinen vuorokausirytmii voi hankaloittaa myös uusien sosiaalisten kontaktien luomista. Kielen kannalta onnekkaimmassa asemassa ovatkin he, jotka ovat olleet tai ovat parisuhteessa suomalaisen kanssa tai joilla on esimerkiksi ystävyysuhteita suomalaisiin. Haastatteluissa miehet myös toivat esiin

kielen opiskelun vaikeuden. Erityisesti opiskeluvuosina miesten kalenteri oli täynnä tutkinto-ohjelman ja siivoustyön takia. Siihen on hyvin hankalaa mahdollistaa enää kieliopintoihin paneutumista.

Daniel: En opiskele enää suomen kieltä. Ensimmäisenä ja toisena vuonna meillä oli jokin kurssi, mutta siinäpä se. En ole enää menossa kouluun sen takia. Se tekee elämästä vain monimutkaisempaa. (23, opiskelija)

Aiemman tutkimuksen mukaan kielitaito on kaikesta huolimatta keskeinen yhteisöön ja yhteiskuntaan integroitumisen keino, jolla neuvotellaan kuulumisesta yhteisöihin ja luodaan identiteettejä ja mahdollistetaan tai ainakin helpotetaan pääsyä koulutukseen ja työelämään (Latomaa ym. 2013, 182–183). Miehillä oli myös kokemusta siitä, miten kielitaidon avulla voi rakentaa kuulumista työelämään, kuten myös ymmärrystä yhteiskunnasta. Esimerkiksi Wilfred iloitsi haastattelussa hetkestä kielikurssin jälkeen, jolloin hän pystyi juttelemaan työpaikkansa suomalaisten naisten kanssa. Kävi ilmi, että he pitivät miehen siivoustyylistä.

Arkipäivän kokemukset syrjinnästä vuorovaikutustilanteissa jäsentyivät miesten puheessa myös kertomuksiksi luottamuksen puutteesta ja siitä, miten luottamus oli myöhemmin pystytty saavuttamaan suomalaisten silmissä. John sanoi, että ”saadakseen suomalaisesta ystävän, hänen kanssaan täytyy hankkiutua konfliktitilanteeseen”. Hänellä oli siivouskokemus paikasta, josta hän tuntui aina saavan valituksia riippumatta siitä, mitä hän teki. Kerran hän nosti siivouksen ajaksi tuolit pöydille ja lähtiessään unohti laittaa ne takaisin. Hänen esimiehensä haukkui hänet, ja pakotti hänet kirjoittamaan anteeksipyyntökirjeen, koska yhdellä pöydällä oli ollut tärkeitä papereita. Suomeksi kirjoitettu kirje kuitenkin toimi asiakkaisiin, sillä sen myötä paikan henkilökunta oppi tuntemaan Johnin. He huomasivat, että hänen kanssaan pystyy puhumaan suomea. Sen jälkeen henkilökunta oli jopa toistuvasti kiitellyt esimestä ahkerasta siivoojasta, vaikka Johnin mukaan hän ei tehnyt mitään eri tavoin kuin aikaisemmin. Esimies oli hämillään, sillä aiemmin kukaan ei ollut kiitellyt erinomaisen hyvistä siivousjäljestä.

Työelämässä olo oli vakuuttanut suurimman osan miehistä kielitaidon kehittämisen tärkeydestä. Monen miehen toiveena olikin saada mahdollisuus kielenoppimiseen yhteiskunnan tukemana vielä usean maassaolovuoden jälkeen. Usein kuitenkin pidempään maassa ollut ei enää ole oikeutettu valtion kustantamiin kielikoulutuksiin. Oman aineistoni perusteella siirtolaisuuden ja kielen oppimisen prosessien näkökulmasta myös myöhemmin saatava kielikoulutus ja työyhteisön tuki

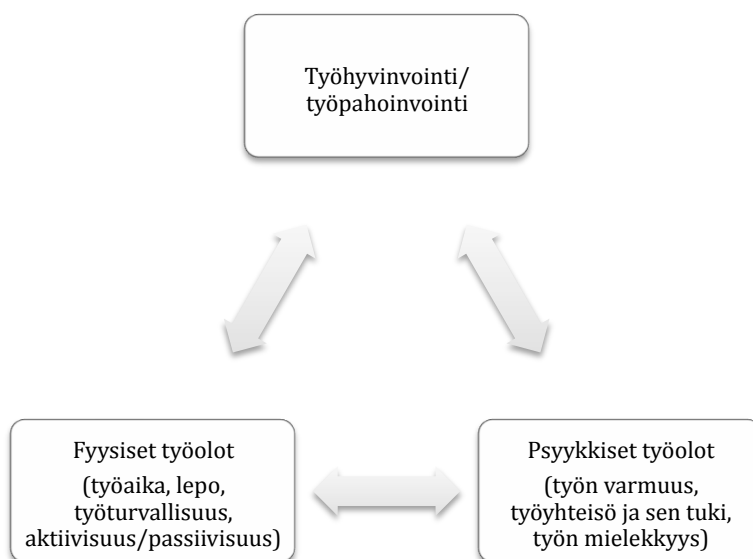
olisi kuitenkin ehdottoman tärkeää. Kuten Sirkku Latomaa on kollegoidensa kanssa suositellut, kielitaito tulisi nähdä jatkumona, ja paitsi yksilöllisenä, myös yhteisöllisenä prosessina. Jatkumo muistuttaa siitä, että jokaisen kielitaito kehittyy jatkuvasti. Siksi myös jokainen tutkimukseni mies on potentiaalinen suomen kielen hallitsija lähitulevaisuudessa, kunhan heille tarjotaan kielen oppimisen tilaisuuksia, myös työn arjessa (Latomaa ym. 2013, 183.)

Toisaalta syrjinnän näkökulmasta on mielekästä kysyä myös, voisiko kielitaitovaatimuksen ja stereotyypioiden sijaan keskittyä ihmisen potentiaaliin, todelliseen osaamiseen, työkokemukseen ja ammattitaitoon? Ilmeisesti jo joissakin siivousyrityksissä on kansainvälistymisen myötä luovuttu ehdottomasta suomen kielen vaatimuksesta (Könönen 2011, 57).

6.3 Murtuvat kehot – siivoustyö ruumiillisena kokemuksena

Tämän luvun analyysiosuus tarkastelee siivoustyön prekaarisuutta ja eriarvoisia käytäntöjä ilmiöinä, jotka tulevat miesten elämässä todeksi kokevien kehojen kautta aistimuksina, kuten kipuna, väsymyksenä ja muina kehon reaktioina. Työhyvinvoinnista ja siirtolaisuudesta kirjoittaneiden Maili Malin ja Merja Aniksen mukaan työssäkäynnin nähdään yleisesti edistävän hyvinvointia, mutta liian suuri työmäärä, työstressi ja vaikeat työtehtävät päinvastoin heikentävät terveyttä (Malin & Anis 2013, 147).

Kuvio 1. Työhyvinvoinnin/työpahoinvoinnin kehä.

Erittelin analyysia tehdessäni tämän luvun teemat työn fyysisiin ja psyykkisiin seurauksiin, mutta tekstissä niitä oli vaikea erottaa toisistaan. Siksi näen pikemminkin työhyvinvoinnin kehänä, jota seuraava kuvio (ks. Kuvio 1) kuvaa. Aineistossa on merkittävää, että huolimatta miesten myönteisestä asenteesta siivoustyön fyysisyyttä kohtaan, siivoustyön epävarmuus, epäsäännöllisyys, pidempiaikainen kuormittavuus ja eriarvoinen kohtelu työelämässä kumuloituvat työpahoinvoinniksi.

Alussa haastatteluaineistossa siivoustyön ruumiillisuus sai ennen kaikkea positiivisia merkityksiä. Useimmat miehet kokivat työn fyysisyyden hyvänä asiana ja viittasivat sen tuomaan hyvään oloon, koska he ymmärsivät, että toimeliaisuus ja aktiivisuus päivän aikana ylläpitävät omaa hyvinvointia.

M: Mitä työ merkitsee sinulle?

Wilfred: Se on tärkeää. Se pitää sinut terveenä. Tarvitset rahaa, jotta saat tuloja. Eivätkä ne ole vain tuloja, vaan tarvitset rahaa selviytymiseen. Työ tekee myös aktiiviseksi. Tapaat toisia ihmisiä, etkä ole vain kotona. Pelkkä kotona oleminen ei ole elämää. Se olisi vaikeaa. Mitä sinulle tapahtuisi? Voit saada terveysongelmia tai aloittaa juomisen. Terveys on tärkeä. (46, työtön)

Julius: Minulla on aina positiivinen asenne siihen, mitä teen. Voit katsoa siivoustyötä vaikka treenaamisen näkökulmasta. Se on vain yksi tapa treenata. Minulle sopi tehdä töitä myös postinjakajana hetken, vaikka kävelinkin paljon. Aina jos olen ollut lomalla, löydän itseni vain kotoa syömästä. Istut kotona, etkä tee mitään. Se on todella tylsää. Työ saa sinut tekemään asioita, eikä vain jätä sinua istumaan kotiin tietokoneella. (27, useita työsuhteita)

Positiivisesta suhtautumisesta huolimatta minulle kerrottiin myös osittain vitsaillen anekdoottia pääkaupunkiseudulla työskentelevästä miehestä, joka oli siivonnut niin pitkään ja paljon, ettei hän enää pystynyt käyttämään älypuhelinta, koska hänen kämmenensä ja sormenpäänsä olivat kovettuneet moppaamisesta. Samalla haastateltavani, yli kymmenen vuotta siivonnut mies esitteli minulle omia pahasti hiertyneitä kämmeniään. Tunsin työn ruumiillisuuden haittapuolen myös itse, kun kenttätöiden aikana auttaessani yhtä miehistä yökerhon vessojen siivoamisessa voimakas pesuaine sai minut aivastelemaan.

Siivoustyö on monien muiden matalapalkka-alan töiden tapaan ennen kaikkea ruumiillista, fyysistä työtä, joka pidempään jatkuessaan jättää myös jälkensä kehoon. Vaikka se yleisesti nähdään ”helpompana” työnä kuin esimerkiksi tehdastyöt, todellisuudessa se on yksi tapaturmaaltteimmista ja kuormittavimmista ammateista nykyajan työmarkkinoilla (Herod & Aguiar 2006, 426; Søgård ym. 2006). Myös Suomen työsuojeluhallinnon tilastojen mukaan siivoustyöntekijät

altistuvat työssään monenlaisille ammattitaudeille, kuten allergisiin ihottumiin ja ihotauteihin voimakkaiden kemikaalien takia, kuten myös hengitystieallergioihin ja asbestisairauksiin (Työsuojeluhallinto 2010).

En puhunut juurikaan käytännön työterveydestä miesten kanssa, koska kysymyksiin työn vaikeudesta sain useimmiten vähättelevän vastauksen, että siivoustyö on aika helppoa. Kuitenkin omiin havaintoihini perustuen ja koska aiemmissa tutkimuksissa on korostettu siivoustyön työkykyä alentavia terveysvaikutuksia, tulkitsen, että omassa aineistossani saattavat vaikuttaa sekä miehiin kohdistuvat maskuliinisuutta korostavat rooliodotukset että ilmiö nimeltään ‘epidemiologinen paradoksi’. Epidemiologisen paradoksin teorian mukaan ihminen vertaa yleensä asemaansa lähiyhteisöönsä ja sen odotuksiin, eli miehet vertaavat asemaansa toisiin afrikkalaisiin ja sukulaisiinsa Euroopassa ja kotimaassaan. Vertailukohde voi selittää sitä, että siirtolaisena niukatkin elinolot voidaan kokea tyydyttäviksi. (Malin & Anis 2013, 150–151.) Tähän viittaavat myös miesten puheenvuorot.

Samuel: Siivoustyö.. En näe siinä mitään vaikeaa. Omassa maassani työskentelemme rankoissa töissä, kuten maatalan töissä, joissa hikoilet koko päivän. Siivous on helppoa. Ensinnäkin sinulla on laitteet ja koneet, joten sinun ei tarvitse juurikaan kamppailla, kunhan siivoat lattian. Sitä paitsi kun siivoat asiakkaalle, hän ei halua tietää, mitä teit, kunhan paikka on puhdas.

Huomasin kentällä, että siivotessaan osa miehistä ei käyttänyt suojakäsineitä tai toisinaan edes työvaatteita. Joillakin työnantajilla ilmeisesti suojavaarustuksen hankkiminen on työntekijän omalla vastuulla. Tätä voi selittää myös se, että miehet perehdyttävät työhön toinen toisiaan. Kuten Samuel sanoo, keskeisin asia on miesten näkökulmasta työn arjessa työturvallisuuden sijaan ennen kaikkea siivoustyön lopputulos.

Työturvallisuus olisi kuitenkin erityisen tärkeää ainakin niiden työntekijöiden kohdalla, jotka työskentelevät kymmeniä tunteja päivässä vuosikausia. Tarvetta lisäselvitykseen olisi myös sen takia, että ulkomaalaisten työntekijöiden työturvallisuudesta, työterveyshuollosta, työssä jaksamisesta ja työoloista on toistaiseksi hyvin vähän tutkimustietoa, vaikka esimerkiksi huonojen työolojen voidaan nähdä tuottavan ihmisen elämään merkittävän hyvinvointivajeen (Työterveyslaitos 2010; Malin & Anis 2013, 147–148). Erityisen haavoittuvaisessa asemassa työsuojelun näkökulmasta ovat henkilöt, jotka työskentelevät ilman virallisia työsopimuksia. Selvää on, että myös useamman työpaikan ketjuttaminen yhdelle ihmiselle lisää työn kuormittavuutta.

Työhyvinvointi tai pahoinvointi on lisäksi työturvallisuutta laajempi asia. Haastatteluaineiston perusteella itse työtä raskaammaksi miehet kokivat työn epävarmuuden sekä yksinäisyyden ja toimeettomuuden erityisesti niinä aikoina, jolloin työtä tai työtunteja ei ollut. Myös kulttuurierot ja sopeutuminen Suomeen veivät aikaa.

Julius: Alussa talvi ja kylmyys olivat minulle suuri haaste, erityisesti, koska silloin ei juuri tullut mentyä ulos. Ainut ystäväni oli tietokone. Istuin koneella ja odotin, että joku tulisi chattiin. Se oli ylivoimaisen vaikeaa. Maa, josta tulen – siellä et tarvitse internettä voidaksesi jutella jonkun kanssa, ihmiset ovat valmiita juttelemaan. Oli haastavaa istua sisällä tietokoneen äärellä pitkiä aikoja ja yrittää etsiä joku. Mutta jotenkin totuin siihen. (27, useita työsuhteita)

Miehet olivat taloudellisen toimeentulonsa takia sidottuina työtehtäviinsä tiukasti. Vaikka varsinaisista haastatteluaineistosta pahoinvointi ei kovin vahvasti tullut esille puheenvuoroina, monista miehistä silti näkyi, että he olivat monin tavoin väsyneitä, ahdistuneita ja turhautuneita tilanteeseensa. Pystyin näkemään väsymyksen työhön parhaiten niiden miesten kohdalla, joihin tutustuin paremmin ja joihin pystyin luomaan luottamuksellisemmat välit ja kysymään kuulumisia useammin. Tämä puolustaa myös etnografisten menetelmien tarpeellisuutta työhyvinvoinnin tutkimuksessa. Kuulumisten kyselynä tilanne tuntui toisinaan vaivaannuttavalta myös minulle, koska tiesin, että miesten elämässä ei ollut tapahtunut mitään muutosta sitten viime näkemän ja minä tutkimusaiheeni kanssa olin mahdollisesti muistutus siitä.

Vaikka työtä ei pidetty sinänsä vaikeana, moni tutkimuksen päähenkilö kuvasi työtilannettaan kertomalla olevansa väsynyt. Huomattavaa oli, että useimmilla haastateltavillani ei ollut mahdollisuutta vuosilomiin, koska he työskentelivät osa-aikaisissa työsuhteissa. Vuokratyössä miehet eivät voineet suunnitella arkea seuraavaa viikkoa tai joskus seuraavaa päivää pidemmälle. Moni selitti väsymisen myös olevan juuri työn epävarmuudesta johtuvaa henkistä väsymistä, sillä vaikka työ oli ruumiillista, miehet eivät halunneet tuoda esille, etteivätkö he olisi jaksaneet fyysisesti siivota. Kaikesta huolimatta he jaksoivat vitsailla niistä kerroista, joilloin he olivat kaikkein väsyneimpiä. Ei ollutkaan harvinaista, että työtunteja keräävät miehet päätyivät tilanteeseen, jossa vuorokauteen jäi vain pari tuntia aikaa nukkua ennen seuraavaa siivouskohdetta. Monta kertaa kuulin myös lauseen, ”olen väsynyt heräämään viideltä”. Paitsi itse siivoustyö aamuöisin työvuoroinen, erityisesti elämän kaikinpuolinen epävarmuus ja epäsäännöllisyys teki työstä erityisen raskasta.

Emmanuel: Työ on helppoa, kun se on jotain mitä haluat tehdä. Se on vaikeaa, kun se on pakko. (37, useita työsuhteita)

On huomionarvoista, että erityisesti syrjivä kohtelu voi aiheuttaa stressiä sen kohteena olevalle ihmiselle ja vaikuttaa psyykkiseen hyvinvointiin esimerkiksi alentamalla omanarvontuntoa (Malin & Anis 2013, 152). Antropologi Laura Huttunen onkin kuvaillut ruumista ”pisteeksi, jossa julkinen tila ja sen symbolinen järjestys kohdataan” (Huttunen 2002, 336). Käytännössä siten esimerkiksi siivoustyössä miehet tunsivat ennen kaikkea kehoissaan, jos he eivät olleet tervetulleita jonnekin. Lisäksi miesten kokema hyväksikäyttö siivoustyöntekijänä tuskin oli omiaan lisäämään heidän työhyvinvointiaan. Kevin koki, että työnantaja halusi teettää enemmän töitä juuri afrikkalaisilla antamalla lyhyempiä työaikoja siivouskohteisiin. Hänen mukaansa sellainen työ sairastuttaa miehet, koska he joutuvat pakottamaan ruumiinsa töihin.

Kevin: Jos stressaat itseäsi, pystyt siihen, mutta kauanko kehosi kestää sellaista, joka päivä? Jos suomalainen henkilö tekisi samoja töitä, hänelle annettaisiin kaksi tuntia, koska he välittävät omista ihmisistään. He eivät halua heidän murtuvan. Mutta koska olet ulkomaalainen, he haluavat käyttää sinua orjana, en pelkää sanoa sitä kenelle tahansa. Vaikka meille maksetaan minimipalkkaa, teemme enemmän töitä. Yhdessä tunnissa teemme kahden tunnin työt. Siksi useimmat siivoojat ovat aina kipeinä, he työskentelevät liian paljon ja liian rankasti. (43, useita työsuhteita) #R

Työssä jaksaminen tai ennen kaikkea sen puute tuli kentällä ja haastatteluissa esille ennen kaikkea ”rivien välissä” hiljaisuutena, syvinä huokauksina ja sanattomuutena.

M: Miltä sinusta tuntuu siivota?

Daniel: Niin, miltä minusta tuntuu [pitkä hiljaisuus]. Se ei ole paha, mutta se ei ole mitä haluan tehdä. Sama työ joka päivä. Minulla on liikaa aikaa ajatella. Mutta no, tämä on Suomi, ihmiset ovat yksin ja yksinäisiä. Aluksi se oli hirveää, mutta enää en välitä, se on rutiini. En muista milloin menin baariin viimeksi, katson vain elokuvia kotona. Olen kovin tylsä nykyään, koska olen niin väsynyt töiden takia. (23, opiskelija)

Ennen kaikkea työtuntien vähäisyys ja yksinäisyys tuntui ajavan osaa miehiä epäterveelliseen elämään, kuten tietokonepelien maailmaan tai yöelämään etsimään seuraa. Erityisesti parin vanhemman perheettömän miehen mukaan työttömyys on kaikkein suurin riski. Jos työtunteja ei ole, heidän tuli lähdettyä herkemmin urheilu- ja karaokebaareihin tai kesäisin terassille.

Huomasin kentällä miesten kanssa siivotessani ja keskustellessani, että ylipäättään stressaava, epäsäännöllinen ja kiireinen työ tuntui altistavan herkästi epäterveellisiin ruokatottumuksiin, alkoholinkulutukseen ja tupakointiin. Energiajuomien ja kolmioleipien hotkiminen seisaaltaan

kahden eri työkeikan välillä muuttui normaaliksi käytännöksi hektisessä arjessa. Tietenkin elintottumukset ovat jossain määrin myös yksilön omia valintoja, mutta työoloihin liittyessä myös keskeinen yhteiskunnallinen ja työhyvinvointia koskettava kysymys.

Tässä luvussa olen käsitellyt laajasti siivoustyön käytännöissä viime vuosina tapahtuneiden rakennemuutosten, kuten vuokratyön lisääntymisen, seurauksia työn arkeen. Lisäksi olen tarkastellut rodullistaviin luokitukseen perustuvaa syrjintää tutkimuksen päähenkilöiden työn arjessa. Työn prekarisaatio ja siivoustyön olosuhteet yhdistyessään syrjintään työelämässä tuottavat tutkimukseni afrikkalaisten elämään perinpohjaisen epävarmuuden, eriarvoisuuden ja ulkopuolisuuden olotilan ja voimistavat siten välitilassa olemisen kokemusta. Vaikka miehet kokevat fyysisen työn pääasiassa terveyttä tuottavana, kuitenkin siivoustyön syrjivillä käytännöillä, epävarmuudella ja selviytymistaistelulla on myös voimakkaita seurauksia työhyvinvointiin. Miesten kehot oireilevat niin fyysisesti kuin psyykkisesti niin, että on syytä puhua työhyvinvoinnin sijaan työpahoinvoinnista.

7 KUNNIALLISTA TYÖTÄ

Samuel: Olen tavannut afrikkalaisia, joilla on tohtorintutkinto, eikä heillä ole töitä. Heistä tuntuu, että he eivät voi tehdä siivoustyötä. ”Ei, en voi tehdä tätä, koska olen laittanut niin paljon koulutukseen, tämä on kunniaani vastaan.” (36, vakituinen työ)

Tässä luvussa käyn läpi niitä keinoja, joita miehillä on vastustaa siivoustyön stigmaa huonompana pidettynä ja usein myös naisille kuuluvaksi nähtynä työnä. Siivoustyön muuntaminen hyväksyttäväksi vaatii miehiltä paljon prosessoimista, ennen kaikkea siksi, että Afrikassa siivoustyöllä on jopa suurempi stigma kuin Suomessa.

Sosiologi Randy Hodsonin (2001) mukaan kunniallinen työ on tärkeä osa ihmiselämää. Kunniallisuus voi syntyä työn tarjoaman itsenäisyyden, merkityksellisyyden tunteen tai esimerkiksi palkitsevuuden kautta. Jopa työssä, jossa hyväksikäyttö on yleistä ja työn ympäristö ja ilmapiiri ihmisarvoa kunnioittamaton, työntekijöillä on yleensä moninaisia keinoja tehdä työstään merkityksellistä ja kunniallista. Hodsonin mukaan on tyypillistä, että työntekijät vastustavat hyväksikäyttöä, korostavat työssä suoriutumistaan, luovat solidaarisuutta muiden työntekijöiden kesken ja toisaalta omia merkitysjärjestelmiään, joihin suhteessa he merkityksellistävät työtä. (Hodson 2001, 3.) Myös omassa aineistossani näkyy afrikkalaisten miesten moninaiset keinot tehdä siivoustyöstä merkityksellistä.

Olen analysoinut aineistostani niitä osia, jotka kuvaavat, minkälaisia keinoja miehillä on tuottaa itselleen kunniallinen status siivoustyössä. Tämän luvun analyysin apuna olen teemoittelun rinnalla käyttänyt myös diskurssianalyysiin yhdistettyä sisällönanalyysia. Olen etsinyt aineistosta vastapuheen muotoja ja niitä diskursseja, jotka kiinnittyvät miesten puheeseen afrikkalaisuudesta, mieheydestä ja siivoustyön arvosta.

Luku jakautuu kolmeen osaan. Ensin kuvaan miesten keskinäistä solidaarisuutta, sitten vastapuheen muotoja ja viimeiseksi niitä tapoja, joilla miehet ovat päätyneet muuntamaan siivoustyöstä ammattitaitonsa kohdetta.

7.1 Kommunitas – afrikkalaiset siivoojat ja veljeys

John: Suurin osa tuntemistani ihmisistä ovat afrikkalaisia ja he siivoavat täällä. (26, opiskelija)

Vaikka tutkimukseeni valikoitui lopulta 10 afrikkalaista miestä, kenttätöön aikana sain myös kuulla monista muista siivoustyötä tekevistä afrikkalaisista ja muista ulkomaalaisista. Vaikka siivous itsessään on yksinäistä työtä ja miehet useimmiten työskentelivät yksin, he kuitenkin suhteuttivat omia kokemuksiaan ennen kaikkea jaettuun afrikkalaisten kokemukseen suomalaisesta työelämästä. Yhteinen kokemus ja solidaarisuus myös toimi työn kunniallisuuden rakennuskeinona.

Mitä enemmän vietin aikaa tutkimukseni päähenkilöiden kanssa, sitä enemmän opin hahmottamaan kaupunkien siivouskenttää, joka näyttäytyi työn yksinäisyydestä huolimatta hyvin sosiaaliselta. Kohtasin paljon miehiä, jotka tiesivät tarkkaan, kuka heidän tutuistaan siivoaa missäkin kohteessa ja minkälainen juuri sen kohteen siivousurakka on. Useimmiten tällaiset siivouskohteet olivat esimerkiksi yökerhoja tai muita aamuyön kohteita. Siivoustyön kentän ympärille rakentui ihmissuhdeverkostoja, jotka palvelivat erityisesti työllistämistilanteissa ja kaverin vuorojen tuuraamisessa sairastumisen tai ulkomaanmatkan aikana. Kyseessä ei ollut kuitenkaan perinteinen työyhteisö, sillä miehet eivät useimmiten työskennelleet samassa työpaikassa. Suuri osa heistä työskenteli firmoissa, joissa esimiehet ja työkaverit olivat suomalaissyntyisiä.

Hyödynnän analyysini tässä vaiheessa Victor Turnerin antropologiaan syvästi vaikuttanutta kommunitaksen käsitettä, joka liittyy aiemmin esiteltyyn välitilan (eng. liminality) käsitteeseen (ks. luku 3.1). Turnerin mukaan kommunitas on sosiaalisuuden muoto, jolla ei ole vakiintuneen yhteiskunnan rooli- ja statusrakenteita, eli se on eräänlainen vastakohta rakenteelle, niin sanottu anti-rakenne. Välitilassa olevia ihmisiä yhdistää usein vahva tunne ”toveruudesta ja tasa-arvoisuudesta”. Turner puhuu nimenomaan kommunitaksesta, koska hän haluaa erottaa sen ”normaalielämän” tunnustetusta yhteisöstä, kuten vaikkapa perheestä. (Turner 2007 [1969], 108-109).

Myöhemmässä teoksessaan *Dramas, fields and metaphors* (1974) Turner on kuvannut kommunitaksen yhdistämiä ihmisiä myös ulkopuolisuuden ja alempiarvoisuuden käsitteillä. Näin Turnerin näkemys välitilasta tulee lähelle ajatusta yhteiskunnan marginaalissa olevista ihmisistä, joiden keskuudessa kommunitas voi myös esiintyä. Turnerin mukaan välitilassa ja sosiaalisen siirtymän tiloissa olevat ihmiset kuitenkin mieltävät – toisin kuin pysyvämmiin marginaalissa olevat

ihmiset – että heidän tilansa on vain väliaikainen. He uskovat siihen, että he todella nousisivat uuteen, korkeampaan statukseen epävarmuuden olotilasta. Tämän takia välitilassa oleminen voi olla osin myös vapaaehtoista tai omavalintaista. (Turner 1974, 231–233.)

Tulkitsen haastatteluaineistoni ja erityisesti kenttähavaintojeni perusteella, että siirtolaisena olevat afrikkalaiset muodostavat tällaisen kommunitaksen. Vaikka siivoustyö on yksinäistä, työn ympärille rakentuu ihmissuhdeverkostoja ja hyvä veli -henkeä yli Afrikan, ja joskus myös muiden maiden, kansallisuusrajojen. Vietin kentällä ollessani aikaa esimerkiksi kuppiloissa, joissa afrikkalaisia kokoontui viettämään vapaa-aikaansa. Useimpia paikalla olevia afrikkalaisia yhdisti se, että he jäivät työelämän rakenteiden väliin ja erityisesti korkeakoulutetut jakoivat kokemuksen oman asemansa alenemisesta. Yhdistävä tekijä ei siten ollut aina pelkästään siivoustyö, vaan pikemmin välitilassa oleminen eli kokonaisvaltaisemmin siirtolaisuus, työelämän syrjimiskokemukset ja selviäminen uudessa maassa.

Afrikkalaisuus oli aineistossani kategoria, jonka merkitykset vaihtelivat kontekstista ja tilanteesta toiseen. Veljeyden muodot, kuten avun pyytäminen, tuntui olevan todennäköisempää samasta maasta olevien miesten välillä, mutta aineistossani oli vain viitteitä tästä. Lisäksi puheissaan miehet saattoivat jakaa vitsin omaisesti kantaluppilansa itä- ja länsi-Afrikkaan, ja pitää toista puolta jotenkin fiksumpana ja kulttuurisesti värikkäämpänä. Toisaalta tutkimukseeni osallistuvien monipuolisten taustojen takia ja seuraamani kohtaamisten perusteella uskallan väittää, että usein afrikkalaisuus merkitsi veljeyttä kaikkien afrikkalaisten kesken.

Turnerin mukaan keskeistä on, että kommunitaksessa ihmiset eivät kohtaa toisiaan rooliensa kautta, vaan ihmisinä, jotka jakavat saman ihmisyyden (mt. 269). Yhteisessä statusten puuttumisen siirtymätilassa on tyypillistä, että yhteiskunnan tavalliset institutionalisoitujen suhteiden normit eli säännöt eivät päde, joten siksi veljeyskin voi paremmin kukoistaa (Turner 2007 [1969], 147). Kommunitaksessa on siis monin tavoin kyse eräänlaisesta poikkeustilasta.

Kommunitaksen tarkempi tarkastelu paljastaa ennen kaikkea niitä keinoja, joita tutkimukseni päähenkilöillä on pärjätä työelämän syrjiviä rakenteita ja työn olosuhteita vastaan. Sosiaaliset ja transnationaaliset verkostot ovat juuri niitä voimavaroja, joiden avulla miehet haastavat arkipäivänsä rajoituksia. Turkkilaisia yrittäjiä Suomessa tutkineen Östen Wahlbeckin mukaan

sosiaalinen pääoma onkin usein ainoa pääoman muoto, jota vähemmistö voi ja osaa hyödyntää jopa valtaväestöä tehokkaammin ja monipuolisemmin (Wahlbeck 2005, 49). Myös yleisemmin työelämän tutkimuksessa yhteinen etninen tausta on ymmärretty 'lojaaliuden sidoksena', joka luo solidaarisuutta ja auttaa verkostojen rakentamisessa (Forsander 2013, 234). Myös tutkimukseni afrikkalaisille samaa työtä tekevät ja syrjintää kokeneet kollegat tarjoavat parhaimmillaan sosiaalista tukea, solidaarisuutta ja suojan työn stigmaa vastaan (vrt. Hodson 2001, 19).

Sain kentällä todistaa hetkiä, kun miehet kävivät kauppaa työvuoroista. Vaikutti siltä, että usein se, jolla oli jo vakinaisempi työpaikka ja sosiaalista pääomaa työmarkkinoilla, hankki itselleen jopa päällekkäisiä työvuoroja ja jakoi niitä muille, joiden ei muuten ollut mahdollista saada töitä afrikkalaisiin kohdistuvan luottamuspulan takia. Havaintoni mukaan tämä päti ennen kaikkea afrikkalaisten omiin yrityksiin. Työnantajasta riippumatta työsuojelun ja työhön liittyvien oikeuksien turvaamisen kannalta tällaiset työsuhteet olivat varmasti ongelmallisia, enkä oman aineistoni perusteella pysty ottamaan kantaa ilmiön yleisyyteen. Selvää on kuitenkin, että miehet toimivat veljellisesti toisia afrikkalaisia kohtaan.

Esimerkiksi Emmanuel kutsui itseään leikkimielisesti siivousdiileriksi. Hän sanoi auttavansa muita afrikkalaisia löytämään töitä.

Emmanuel: Koska tunnen siivouskentän vuosien kokemuksella niin hyvin, yritän auttaa parhaimpani mukaan, mutta aina en pysty. Suomeen tuleminen on vaikeaa monelle. Muistan yhdenkin afrikkalaisen naisen, joka tuli tänne ja sai asunnon, mutta hänellä ei ollut rahaa maksaa vuokraa. Hän rukoili minulta ja kavereiltaan rahaa lainaksi, mutta minä komensin hänet siivoustyöhön. Se on ainut keino elää täällä. (37, useita työsuhteita)

Välitilan väliaikaisen luonteen mukaisesti komunitas muuttuu koko ajan. Tutkimukseni miehet tunsivat muita afrikkalaisia, jotka olivat irrottautuneet välitilasta tai siirtymäriitin näkökulmasta suorittaneet "rituaalin" tai siirtymän loppuun.

Clinton: Suurin osa ystäväistäni on lähtenyt takaisin kotimaihinsa tai sitten on niitä, jotka ovat onnistuneet saamaan erilaista työtä. Tai jotkut ovat muuttaneet kaupunkia. Siivoustyö on todella väliaikaista. Voit tehdä siitä pysyvää, mutta ihmiset näkevät sen väliaikaisena. (44, useita työsuhteita)

Vaikka olen vakuuttunut komunitasen olemassaolosta, on selvää, että kaikki eivät kuulu siihen tai edes jaa ajatusta veljeydestä. Yhteinen etnisyys ei aina tuota vain yhteisöllisyyden tunnetta, vaan joskus myös päinvastaisia tunteita. Kuitenkin ihmiset ovat yksilöitä omine elämänhistorioineen

ja aina löytyy myös heitä, jotka esimerkiksi hyödyntävät toisten haavoittuvaisuutta. Wilfred oli ainoa, joka piti muita afrikkalaisia erityisen epäluotettavina. Hän oli rakentanut verkostoja pikemminkin suomalaisten kanssa.

Wilfred: Afrikkalaisten tunteminen Suomessa ei ole auttanut minua. En ole koskaan saanut apua toisilta afrikkalaisilta tai ulkomaalaisilta, ainoastaan suomalaisilta. En pidä esimerkiksi afrikkalaisia siivousyrityksiä luotettavina. En riskeeraa itseäni, koska olen kuullut, että he eivät maksa palkkaa tai maksavat kenties myöhässä. Se on sellaista hyväksikäyttämistä, josta en pidä. Toisaalta voi olla, että en vain ole kovin hyvä luomaan verkostoja, se ei sovi persoonallisuuteeni. Minulla on kyllä hyviä ystäviä, mutta afrikkalaiset – en pidä heistä. (46, työtön)

Kommunitaksesta puhumisen vaara onkin etnisyyden korostaminen. Uskon, että siivoustyössä kommunitas voi syntyä myös eri siirtolaisryhmien kesken, jos he jakavat samanlaisen ajatuksen siivoustyön väliaikaisuudesta. Tämä luku on osoittanut, että tutkimukseni miehiä yhdistää kommunitakseksi ennen kaikkea samanlainen elämäntilanne siirtolaisena, työelämän vaikeudet ja erilaisuuden ja ulkopuolisuuden kokemus heidän asuinpaikkansa yhteiskunnassa. Samalla solidaarisuus tarjoaa myös eräänlaisen suojakilven siivoustyön stigmaa vastaan, kuten seuraavissa luvuissa osoitan.

7.2 Miehen työ – siivoustyö maskuliinisena käytäntönä

Tässä luvussa erittelen niitä sosiaalisia merkitysjärjestelmiä, joihin suhteessa miehet merkityksellistävät siivoustyötä. Kuten sanottua, afrikkalaiset miehet merkityksellistävät asemaansa siivoustyössä ennen kaikkea suhteessa siirtolaisuuden poikkeustilaan, mutta myös maskuliinisuuteen. Kun puhun siivoustyöstä maskuliinisena käytäntönä, viittaa Cristine Williamsin (1993) ajatukseen siitä, että työ on aina sukupuolittunutta tekijänsä mukaan. Kun työntekijä muuttuu, usein myös itse työ muuttuu. Miehet myös tarvitsevat erilaisia strategioita erityisesti säilyttääkseen maskuliinisuutensa naisvaltaisella alalla. (Williams 1993, 4–6.) Lisäksi miehet ovat työntekijöinä eri asemassa miehinä ja isinä kuin he olisivat naisina ja äiteinä.

Afrikassa siivoustyöhön yhdistetty leima on jopa kielteisempi kuin Suomessa. Afrikassa siirtolaiseksi lähteneihin miehiin kohdistuu odotuksia, että he palaavat takaisin varakkaina isoina pomoina tai vähintään siististä toimistotyöstä. Siksi siivoustyöhön päätyminen uhkaa miesten kunniaa.

Clinton: Jotkut häpeävät sitä, että he tekevät siivoustyötä. He eivät kerro sitä perheilleen. He eivät valehtele, vaan jättävät kertomatta, mitä oikeastaan tekevät. He sanovat tekevänsä

useampia töitä samaan aikaan. Häpeä tulee siitä, että olet valmistunut koulusta, mutta et tee työtä, mitä sinun odotetaan tekevän. (44, useita työsuhteita)

Samuel: Useimmat ihmiset eivät halua kertoa, mitä he tekevät ulkomailla. Jos menet Amerikkaan, teet näitä siivoustyön kaltaisia hanttihommia [odd jobs], mutta silti tienaat hyvin. Se tarkoittaa mitä tahansa töitä, joita onnistut saamaan, ja joka ei vastaa ammattiasi. (36, vakituinen työsuhte)

Miesten mukaan siivoustyö Afrikassa on yhteiskunnan hierarkian alin työ. Kun Julius oli nuori ja häntä ja hänen veljiään laiskotti mennä kouluun, hänen vanhempansa yrittivät opettaa eräänlaisen yhteiskunnallisen mallitarinan avulla, että opiskelu kannattaa. He osoittivat erityisesti siivoojia ja sanoivat: ”Katsokaa! Jos ette mene kouluun, teille käy niin kuin noille ihmisparoilta – teistä tulee yhteiskunnan pohjasakkaa, eikä teillä ole tulevaisuutta. Ette saa töitä, jos ette opiskele.”

Julius: Ollakseni rehellinen, jos menisin takaisin kotiin, en ikinä tekisi tätä siellä. Siellä et saa toimistotyötä vain silloin, jos et ikinä mennyt kouluun. Täällä se on erilaista. Siivoojana täällä saan parempaa palkkaa kuin ammattilaisena omassa maassani. (27, useita työsuhteita)

Wilfred: Täällä siivoustyö ei ole ongelma, mutta maassani se on suuri pettymys, työ jota kouluttamattomat ihmiset, ei vain naiset, vaan myös miehet tekevät. Täällä sillä ei ole väliä, jopa lääkärit siivoavat. Se on erilaista. Minulla oli vanha afrikkalainen mentaliteetti ennen ja silloin siivoustyön tekeminen häiritsi minua. Mutta sitten ymmärsin, että täällä se on selviytymiskeino. (46, työtön)

Kirsi Juhilan mukaan vastapuheeksi määritellään sellainen, usein sanallisessa muodossa oleva toiminta tai arkinen käytäntö, joilla vastustetaan ja kyseenalaistetaan kulttuurisesti vakiintuneita kategorioita, jotka uhkaavat omaa, leimattua minuutta (Juhila 2004, 29). Tutkimukseni miesten puheista voi tunnistaa useita vastapuheen muotoja, kuten esimerkiksi eron tekeminen suhteessa siivoustyöhön Afrikassa ja Suomessa. Lisäksi osa miehistä korostaa kokevansa luokkaerot Suomessa pienemmiksi kuin Afrikassa. Tällaista määrittelyä ja omilla ehdoilla tuotettua erottelua Juhila kutsuu analyttisesti eron politiikaksi (mt. 29).

John: Kukaan ei ole kiinnostunut siitä, mitä teet, toisin kuin Afrikassa, jossa siivoustyö on tosi alhainen työ. Täällä ei ole helppo nähdä, kuka kuuluu mihinkin luokkaan. Ehkä jos menet jonkun kotiin. Täällä vain sinä itse välität. Mutta otan sen sillä tavalla, että minun täytyy. En halua kysyä isältäni rahaa. Ja koska en kysy, tilanne on itseään selittävä. Jos siivoustyö täällä olisi niin alhaista, minun pitäisi pyytää jatkuvasti rahaa. (26, opiskelija)

Eräänlaista eron politiikkaa on myös se, että miehet puhuvat vastaan sitä stereotypiaa tai kauhukuvaa, jossa siirtolainen päätyy kerjäämään tai muuten hyödyntämään yhteiskunnan tai esimerkiksi perheensä varoja. Miehet kokevat, että se, että heidät nähtäisiin kerjäämässä eli käytännössä riippuvaisina toisten avusta, on heidän kunniaansa vastaan.

Kevin: Tuntuu, että ulkomaalaista pidetään kustannuksena. Mutta minä en ole kustannus! Ehkä se on järjestelmä, joka heillä on täällä. Järjestelmä tekee eurooppalaisista laiskoja, niin, että he ajattelevat, että siivous, kaikki hanttihommat [odd jobs] ei ole heitä varten. (43, useita työsuhteita) #R

Wilfredin mukaan tärkeää on myös muistaa juurensa Afrikassa, jotta ei alkaisi vaatia liikaa.

Wilfred: Siivous on kuin maanviljelyä, johon totuin kotona. Siinä ei ole mitään vikaa, koska se antaa sinulle ruokaa. Se on samankaltaista työtä. Minulle se on helppoa, koska minulla on nöyrä alku. Olen nöyrä mies. Et löydä minua ylpeilemästä. Tässä on huoneeni: minulla on tietokoneeni, huoneeni ja blogini, jonne kirjoitan jotain politiikasta. Tällainen minä olen. (46, työtön)

Miesten siivoustyön stigmaan liittyvistä haastatteluosioista näkyy, että stigmaa vastustetaan ennen kaikkea itsenäisyyden ja omavaraisuuden korostamisella. Työ on kunniallista niin kauan kuin sillä pystyy elättämään itsensä.

Julius: En sano, että raha on motivaattorini. Mutta jos haluat edetä, tarvitset rahaa. Menet opiskelemaan, sitten perustat perheen. Se vaatii rahaa. Minulla oli kotona työ, jossa en ollut tyytyväinen palkkaan. Täällä Euroopassa olen oppinut, että jokainen työ on työ. Päivän lopussa haluat vain, että pystyt tuomaan leivän pöytään ja sinun ei tarvitse pyytää rahaa. (27, useita työsuhteita)

Aineiston perusteella miesten rooli kunniallisina työntekijöinä liittyy myös ennen kaikkea itsenäisyyteen aikuisena, itsestään ja tarvittaessa perheestään huolehtivina miehinä ja isinä. Esimerkiksi sekä Richard että Kevin uskovat, että vaikka siivoustyö riistäisi ja alistaisi heitä, he säilyttävät kunniallisuutensa, koska tekevät työnsä perheensä takia.

Richard: Tulin tänne vaimoni takia. Meillä ei ollut lapsia. Mutta nykyään tilanne on erilainen. Lasteni edun takia en välitä, mitä minä teen. Se ei tarkoita, että olisin tyytyväinen työhöni. Mutta lasteni pitää kasvaa normaalisti, niin että perheessä on isä läsnä. Koska vaimoni ja lapseni haluavat olla täällä – minulla ei ole vaihtoehtoa. Joten minä uhraan paljon heidän vuokseen. Niin kauan kuin he ovat onnellisia, minäkin olen. (43, useita työsuhteita) #R

Jos miehillä ei ole omaa perhettä, tärkeintä on, että hän elättää vähintään itsensä.

Julius: Sanon vain tämän. Henkilö minun maassani on aikuinen, kun hän täyttää 18 vuotta. Joten aikalailla päätän ja määrittelen, mitä minä haluan tehdä. Hei, se on minun elämäni, päätän, miten sen elän. Päätän mitä päätän tehdä. He [perheeni] olisivat huolissaan, jos olisin onneton. Mutta olen okei. Onko kaikki ok, äiti kysyy. Sanon, että kaikki on ok. (27, useita työsuhteita)

Hernan Ramirez on tutkinut meksikolaisia miespuutarhureita Amerikassa ja heidän neuvotteluista maskuliinisuudestaan. Hän näki siirtolaisuuden itsessään olevan keskeinen osa miehenä olemista jo taloudellisten odotusten täyttämisen kautta. Lisäksi Ramirezin mukaan työn likaisuus ja vaara olivat kytköksissä käsityksiin siitä, mitä merkitsee olla kunniallinen mies: teet mitä vaatii ollaksesi kunniallinen mies kotimaasi yhteisön silmissä. Miehet myös vitsailivat keskenään vahvistaakseen keskinäistä solidaarisuuttaan ja maskuliinisuuttaan muuten naisvaltaisessa työssä. (Ramirez 2011, 112.)

Tein omasta aineistostani vastaavanlaisia havaintoja siitä, miten esimerkiksi yhteisellä huumorilla voi paitsi luoda solidaarisuutta, myös vahvistaa maskuliinisuuttaan. Viettäessäni iltaa afrikkalaisten kanssa karaokebaarissa, miehet ajautuivat vitsailemaan siivoustyöstä: ”Tiedätkö miten kutsumme siivoustyötä leikillämme?”, Clinton kysyi minulta iloisesti virnuillen. ”Se on jääkiekkoa. Tiedätkö, kun siivoamme, pelaamme oikeastaan jääkiekkoa,” Clinton sanoi ja näytti kehollaan, miten luuttu liikkuu samalla tavalla kuin jääkiekkomaila. Clintonin laitoskeittiössä työskentelevä ystävä jatkoi vierestä: ”Ja entä sitten, tiedätkö, miten kutsumme tiskaamista? Se on deejinä oloa, tiedätkö, lautaset ovat levyjäsi, joita soitat. Joten olemme siis oikeastaan deejieitä ja jääkiekkoilijoita..”

Tässä luvussa olen käsitellyt miesten keinoja muuntaa siivoustyöstä kunniallista sukupuoleen liittyviä kategorioita hyödyntäen. Seuraavaksi kuvaan, miten miehet lisäävät työn kunniallisuutta ennen kaikkea ammattitaidon avulla.

7.3 Siivoustyö ammattitaitona

Kuten missä tahansa muussakin työssä, myös siivoojan ammatti sisältää omat vaatimuksensa. Alan työtehtävissä tarvitaan itsenäistä työtettä, vastuullisuutta ja palveluhenkeä, joten työ ei sovi kaikille eivätkä kaikki suoriudu siitä samalla tavalla. Myös tutkimukseni aikana tapasin afrikkalaisia miehiä, jotka eivät olisi mistään hinnasta tehneet siivoustyötä.

Vaikka monen tutkimukseni miehen henkilökohtainen suhde siivoustyöhön oli hyvin ristiriitainen, suurin osa suhtautui kuitenkin työnsä tekemiseen huolella ja sen tuloksiin ylpeydellä. Vaikka heillä ei ole puhdistustyöntekijän ammattikoulutusta, heillä on työkokemukseen perustuvaa ja nimenomaan vuosien aikana työn arjessa opittua ammattitaitoa. Tässä luvussa erittelen työn

kunniallisuuteen liittyviä siivoustyön merkityksiä, jotka tulevat esille miesten tavoissa puhua työssä suoriutumisesta ja työn palkitsevuudesta.

7.3.1 Oma kädenjälki ja tunnustuksen tarve

“Soita minulle illalla uudestaan, niin katsotaan missä siivoan silloin. Saat nähdä, miten siivotaan tehokkaasti ja nopeasti. Puhut nimittäin parhaimman siivoajan kanssa!”, Emmanuel ilmoitti ylpeästi puhelimesta ennen tapaamistamme.

Yli 10 vuotta Suomessa ollut Emmanuel kertoi siivonneensa vuosia kaupungin likaisimpia yökerhoja. Ne ovat pahamaineisia kohteita, joissa siivoajat vaihtuvat usein viikottain. Hän kuitenkin korosti olevansa itse hyvä, sillä hän tietää tekniikan, tuntee standardin ja omaa rutiinin. Hän on myös opettanut monia ystäviään ja tuttaviaan siivoamaan. Hän opetti myös minua tiedostamaan tarkkaan asiakkaan toiveet. Kun tietää, mitä asiakas haluaa, pystyy keskittymään tärkeimpään ja minimoimaan turhan työn. Emmanuelin mukaan siivoojana nopeudessa ei ole kyse siitä, että tekisi työnsä huonosti, vaan tehokkaasti. Niin ehtii useampaan paikkaan ja parhaimmassa tapauksessa pystyy myös korottamaan palkkaansa. Hänen mukaansa suomalaiset seuraavat liian tarkkaan käsikirjoitusta, eivätkä osaa käyttää hyväkseen esimerkiksi siivoustyön odotustilanteita, kuten lattian kuivumista. Silloin voi vaikka siivota samalla toisaalla olevan kohteen.¹¹

Kenttätöön aikana vakuutuin monta kertaa miesten työn ammattitaidosta, erityisesti niiden, joiden työtä seurasin. He tiesivät tarkkaan, mitä tekevät. He olivat järjestelmällisiä ja huolellisia, mutta samalla tehokkaita. Suurin osa teki työnsä itsenäisesti ja yksin. Työ oli myös vastuullista, sillä monilla miehillä oli siivouskohteiden avaimet käytössään ja he työskentelivät noissa paikoissa säännöllisesti.

Miesten puheessa ja siivoustyön käytännöissä muuten naisvaltainen työ muuttui työksi, johon tarvittiin miehisiä otteita. Esimerkiksi yrittäjä Paul puhui ylpeydellä siivouksen tekniikan tuntemisesta.

Paul: Vaikka siivous on jotain, mitä kuka tahansa voi tehdä, mutta kuitenkin tärkeintä on tekniikka. Siivota voi monella tavalla. Yhtä ikkunaa voi pestä neljä tuntia, mutta sen voi yhtä

¹¹ Kenttäpäiväkirja 16.10.2013

hyvin pestä tehokkaasti viidessä minuutissa, jos tietää, miten. Asiakkaalle tärkeintä on, että paikka on siisti ja työntekijään voi luottaa. (yrittäjä)

Clinton korosti sitä, miten työstä tulee kokemuksen ja osaamisen myötä osa ihmistä itseään. Työn avulla alkaa katsoa maailmaa aina hieman eri tavalla.

Clinton: Luulen, että pidän siivoamisesta. En tiedä. Kyllä, pidän siitä. Se herkistää minut huomaamaan, onko jokin paikka puhdas vai ei. Jos kävelet vaikka hotellissa, katsot sitä paljon huolellisemmin. Se on kuin omani, koska olen siivonut siellä. (44, useita työsuhteita)

Monilla muilla oli vastaavanlaisia ajatuksia siitä, miten siisteyden perusteella alkaa arvioida myös muita ihmisiä ja erityisesti heidän tapojaan välittää tai olla välittämättä ympäristöstä ja luonnosta. Riippumatta työn leimasta, tutkimukseni miehet sanoivat tekevänsä työnsä mahdollisimman hyvin niin, että voivat olla ylpeitä työnsä tuloksista. Moni myös muistutti siivoustyön yhteiskunnallisesta merkittävydestä.

John: Yritän nähdä positiivisen puolen. Ihmiset katsovat, että jaa, olet vain siivooja. Mutta minä uskon, että siivous on todella tärkeää. Ilman siivoojia elämänlaatu kärsii... Ajattelen, että siitä hetkestä kun sinut on hyväksytty tekemään jotain työtä, se on sinun vastuusi ja sinun on tehtävä se kaikilla mahdollisilla kyvyilläsi. Sillä ei ole väliä, onko se siivousta tai autolla ajamista tai mitä tahansa. (26, opiskelija)

Pärjätäkseen siivoojina erityisesti vuoratyössä, miesten on opittava myös moninaisia työelämätaitoja, joissa myös korkeakouluopinnot voivat olla hyödyksi. Tässä mielessä jonkunlaista ammattitaitoa vaatii erityisesti vuokratyöntekijänä sekin, että hallitsee valtion verotusjärjestelmää ja osaa seurata tarkkaan omia tulojaan. Moni haastateltavastani on kokenut tuloveron kantapään kautta.

Samuel: Tiedän tyyppejä, jotka kärsivät suuresti siitä, että he eivät ikinä tarkasta tulojansa vuoden lopussa. Kerran jouduin itse maksamaan takaisin tuhat euroa, voitko kuvitella. Ja kerran maksoin takaisin 2000 ja toisella kertaa 800. Sen jälkeen aloin seurata tarkasti rahojani. Nykyään he maksavat takaisin minulle. Tein nuo virheet, kun opiskelin ja minulla oli kolme työpaikkaa, enkä tiennyt sivutuloverokortista. Minusta tuntui, että tuhlasin energiaani. (36, vakituinen työsuhde)

Haastatteluissa tuli monta kertaa esille se, kuinka tärkeää miehille olisi saada tunnustusta siitä, että he ovat korkeasti koulutettuja ja toisaalta siitä, että he tekevät työnsä hyvin. He eivät halunneet puhua siivoustyöstä rajoitetusti heidän ammattitaitonaan, koska se usein rajasi ulkopuolelle sen, että heidän todellinen osaamisensa ja pätevyytensä oli kuitenkin eri alalta. Esimerkiksi Daniel kommentoi, ettei tiedä, mitä tarkoittaa olla siivoustyön ammattilainen, vaikka hän onkin nopea työssään. Samuel oli ärsyyntynyt siitä, että hänen työnsä tunnisteessa, eli nimikyltissä, luki vain

hänen nimensä ja siivooja, eikä mitään viittausta koulutukseen. Samoin ammattiliitossa hänen nimikkeensä oli ”vain” siivooja.

Samuel: Meistä tulee ärtyneitä näistä asioista. Myös pankissa joudun kirjoittamaan ammatikseni siivooja, vain siivooja, en pidä siitä. He eivät välitä opinnoistasi. --- He [työnantajat] voisivat edes maksaa sinulle 12 euroa tunnustaakseen opintosi. Pahinta on, että päivän päätteeksi he jopa nauravat sinulle, menit kouluun, mutta tienaat saman kuin minä! Tietenkään se ei tunnu hyvältä. (36, vakituinen työsuhde)

Kaikki mahdollinen tunnustus olisi erityisen tärkeää siksi, että yleensä juuri työelämässä saadaan ja kerätään arvostusta välittävää tukea, kuten kannustusta ja positiivista palautetta (vrt. Malin & Anis 2013, 153). Työpaikkansa menettänyt ja huonosti kohdeltu Wilfred oli erityisen tiukkasanainen tunnustuksen puutteesta ja koska oli kokenut epäasiallista kohtelua yhdeltä esimieheltään.

Wilfred: Edellinen pomoni oli suomalainen nainen, joka ei puhunut yhtään englantia, mutta hän oli todella mukava ja kunnioitti aina työtäni. Mutta uusi pomo oli ilkeä minulle. Hän sanoi minulle todella ikäviä ja epäkohteliaita asioita. Ehkä en ymmärtänyt suomalaista tapaa, mutta hän sanoi esimerkiksi aina, että sinun täytyy tai sinun on tehtävä jotain. Erityisesti jos joku sanoo niin, vaikka minun ei oikeastaan täydy tehdä mitään. Hän oli todella epäkohtelias. Mutta minua ei voi nöyryyttää sillä tavalla. Ennen kuin menetän kunniallisuuteni [dignity], mieluummin vaikka kuolen tänään. Hän vain komenteli. Jos joku on todella mukava minulle, voin työskennellä vaikka 24 tuntia ja jaksaa silti. Jos joku kohtelee minua huonosti, pysähdyn ja taistelen oikeuksistani. (46, työtön)

Miesten saaman palautteen tasosta kertoo se, että moni miehistä sanoi olevansa tyytyväinen silloin, kun valituksia ei tule. Kuten aiemmin luvussa kuusi kävi ilmi, ilmeisesti afrikkalaisille annetaan myös huonoa palautetta ilman varsinaista syytä. Esimerkiksi Danielin mukaan valituksia tulee usein turhasta ja niin, ettei hän lopulta edes tiedä, mitä hän teki väärin. Wilfred muistutti myös siitä, miten tärkeää työnantajan on muistaa kirjoittaa hyvä palaute viimeistään työtodistukseen. Wilfredin tapauksessa tosin on mahdollista, että työttömänä ja erityisesti huonosti kohdelluksi tulemisen jälkeen miehellä oli ehkä jopa muita suurempi tarve saada tunnustusta seuraavasta työpaikasta.

Wilfred: Minulle on tärkeää, että he kirjoittavat, että tämä henkilö on aina ajoissa, hän on hyvin sosiaalinen, hän työskentelee ahkerasti, hän on luotettava, joustava. Sellaisia asioita. Minulla on sellainen todistus ja toivon, että se riittää uudelle yhtiölle. (työtön, 46)

7.3.2 Yrittäjyys sosiaalisen arvostuksen välineenä

En käsittele analyysissäni yrittäjyyttä kovin syvällisesti, koska haastateltavistani vain kolme ihmistä oli ylipäänsä ollut yrittäjinä. Kuitenkin koska yrittäjyyden teema toistui myös muiden haastatteluissa, koen tarpeelliseksi käsitellä sitä tässä erillisessä alaluvussa.

Vuosien työkokemuksen takia monista tutkimukseni miehistä oli kasvanut siivoustyön ja alan pelisäännöt tuntevia ammattilaisia. Alan yrittäjyys kiinnosti monia, koska se näyttäytyi monelle ainoana vaihtoehtona parantaa asemaansa Suomen työmarkkinoilla. Moni koki työsuhteessa olemisen kahlitsevana ja yrittäjyyden tarjoavan siihen verrattuna paremman suojan huonoja työoloja ja erityisesti työnantajien syrjintää vastaan. Yrittäjällä on toisaalta myös omat vaikeutensa, enkä tässä tutkimuksessa pysty siltä osin käsittelemään aihetta kovin kattavasti.

Lähes kaikki haastateltavani olivat jossain vaiheessa miettineet oman yrityksen perustamista, suurin osa siivousalalta. Kaksi, Clinton ja Samuel, olivat kokeilleet yrittäjän uraa siinä kuitenkin kunnolla onnistumatta. Paulilla, joka oli edelleen haastattelun aikana yrittäjä, oli hyviä kokemuksia siivousyrityksen pitämisestä. Varsinaisen haastatteluaineiston lisäksi kävin kentällä myös pari keskustelua pitkään alalla olleiden yrittäjien kanssa. Tämän alaluvun tulokset pohjautuvat myös muistiinpanoihini ja kenttäpäiväaineistooni näistä tapaamisista.

Oman yrityksen eduksi koettiin ennen kaikkea itsenäisyys ja toisaalta se, että yrittäjänä on vapaampi käyttämään ammattitaitoaan ja osaamistaan. Osa haaveili yrittäjänä pystyvänsä muuttamaan siivoustyön syrjiviä käytäntöjä, esimerkiksi alan työntekijöiden kohtelua.

John: Siivousala on hyvä bisnes, vaikka suomalaiset eivät usko niin. Joskus tulevaisuudessa voisin aloittaa oman siivousyrityksen. Koska olen siivonnut, ymmärrän paljon siivoustyöstä. Se on oppimisprosessi. Se on ennen kaikkea asiakaspalvelutyötä. Moni työnantaja – he eivät kunnolla kuuntele työntekijöitään. Ihmiset keksivät syitä olla pois töistä, koska he ovat niin kyllästyneitä työhönsä. Mutta sinun on yrittäjänä tiedettävä, miten pitää huolta työntekijöistäsi. (26, opiskelija)

Suurin osa uskoi, että yrittäjänä on paremmat mahdollisuudet parantaa omaa toimeentuloaan. Samalla he olivat kuitenkin hyvin tietoisia alan kilpailusta. Yrittäjänä on pystyttävä paitsi tarjoamaan kilpailukykyinen hinta-laatusuhde, myös toteuttamaan työ niin nopeasti, että jää itse voitolle verojen ja vakuutuksien jälkeen.

Clinton: Oma yritys on parempi kuin työsuhte, koska silloin voit määritellä oman palkkasi. Myös aikataulusi on joustavampi. Nämä ovat keskeisimmät asiat. Yrityksen johtaminen, hallinnointi sekä markkinointi ovat haasteita. Jos vasta aloitat, et tunne ketään. (44, useita työsuhteita)

Paulin tapauksessa keskeinen syy oman yrityksen perustamiseksi oli oman yhteisön auttaminen työllistymään.

Paul: Aloin ajatella, että eihän tämä siivoustyö ole niin vaikeaa. Silti oli ihmisiä, joiden oli vaikea saada edes siivoustyötä. Halusin tarjota heille työpaikan. Suurin osa siivoustyöstä oli aiemmin isojen yhtiöiden tekemää ja suurimmalla osalla ulkomaalaisista oli todellisia ongelmia saada töitä. He eivät tienneet, miten selviytyä. Aluksi aloitin vain osa-aikaisen siivoustyöyrityksen, toiminimen kanssa. Joka tapauksessa aloitin sen auttaakseni ystäviäni, koska tiesin, miten vaikeaa minun itseni oli saada töitä. Se meni hyvin. Meillä oli joitakin ravintoloita, muutamia marketteja, sitten aloimme tehdä myös kotisiivouksia. Nykyään en enää tee juurikaan siivouksia, minulla on toinen yritykseni. (yrittäjä)

Yrittäjyys oli opettanut miehiä ymmärtämään myös työnantajan näkökulmaa siinä, että yrittäjänä hyviä ja luotettavia työntekijöitä voi olla vaikea löytää ja että asioilla on aina kaksi puolta. Yrittäjänä itsenäisyys, mutta myös vastuu kasvaa. Aina esimerkiksi kaverin palkkaaminen ei ole työn lopputuloksen näkökulmasta hyvä ratkaisu, koska ihmisten siisteyskäsitteet vaihtelevat. Miehillä oli kokemuksia siitä, että he joutuivat itse toimimaan siisteyspoliiseina. Joskus heidän oli mentävä kohteeseen paikalle itse ja tehtävä työt uudestaan, ettei hän menetä asiakasta. Yrittäjän todellisuutta on myös, että siivouskohteiden avaimia hukkuu ja moni työntekijä jättää tulematta työpaikalle.

Kuten Tuula Joronen (2005) on huomannut, moni maahanmuuttajayritys kaatuu jo ensimmäisenä toimintavuotenaan. Afrikkalaisten yrityksen aloittamista vaivaa erityisesti hankalaluus luoda asiakassuhteita. Kuten aiemmin siivoustyön syrjintää käsittelevässä luvussa kävi ilmi, afrikkalaisten on tehtävä usein enemmän töitä luottamuksen eteen.

Tässä luvussa olen käsitellyt niitä keinoja, joita afrikkalaisilla miehillä on vastustaa siivoustyön stigmaa ja luoda siivoustyöstä kunniallista miehen työtä. Keskeisimmät keinot ovat miesten keskeinen solidaarisuus, vastapuheella eron tekeminen siirtolaisena tehdyn työn ja ”normaalitilan” välillä, huumori, ammattitaito ja yrittäjyys. Lisäksi miehet korostavat monella tavoin rooliaan itsenäisenä, vastuuntuntoisena aikuisena ja perheen elättäjänä.

8 GLOBAALI MAHDOLLISUUKSIEN HORISONTTI

Julius: Jonain päivänä koulutukseni maksaa itsensä minulle takaisin. (27, useita työsuhteita)

Elämänhistorioita katsotaan aina paitsi taaksepäin, niitä rakennetaan myös tästä hetkestä eteenpäin, tulevaan. Tässä viimeisessä tulosluvussa palaan elämänkulkujen ja narratiivien pariin ja keskityn tarkemmin siihen, miten miehet näkevät tulevaisuutensa.

Ensin käsittelen sisällönanalyysillä niitä merkityksiä, joita siivoustyö saa pidempiaikaisten elämänprojekteiksi nimeämieni suunnitelmien mahdollistajana. Luvun toisessa osassa erittelen aineistostani löytyvistä tulevaisuuteen suuntautuneista narratiiveista vaihtoehtoisia tulevaisuuden suunnitelmia ja haaveita. Haastatteluaineistossa ne kietoutuivat transnationaaleihin kysymyksiin paluusta kotimaahan sekä elämästä ”täällä”, Suomessa ja ”siellä”, Afrikassa.

8.1 Siivoustyö elämänprojektien mahdollistajana

Aineistossani siivoustyö mahdollistaa ja on mahdollistanut miehille paitsi toimeentulon korkeakouluopintojen ajan, myös osalle erilaisia elämänprojekteja kotimaassa. Elämänprojektilla tarkoitan yksilöllisen elämänkulun merkittäviä osaa, jonka avulla afrikkalaiset pystyvät toteuttamaan omia elämäntavoitteitaan siitä huolimatta, että siivoustyö on ikään kuin suistanut heidät suunnitellulta elämänpolulta. Yhdellä ihmisellä voi siten olla monia erilaisia elämänprojekteja elämänsä aikana.

Tässä luvussa käsitellyt elämänprojektit olivat haastatteluhetkellä käynnissä olevia konkreettisia projekteja. Osa tutkimukseni afrikkalaisista rakensivat elämänsä tai ainakin transnationaaleja suhteita Afrikkaan tulevaisuuden voimavaraksi. Kolmella miehistä oli parhaillaankin kotimaassaan yritys tai projekti käynnissä, jota rahoitettiin siivoustyöllä. Nämä projektit myös selittivät miesten motivaatiota kerätä työtunteja ja moninkertaistaa tulonsa tekemällä ympärivuorokautisesti töitä.

Samuel: Siivoojan palkka ei riitä, sillä kokopäivätyössä saat verojen jälkeen 1300 euroa. Raha menee jo asumiseen ja syömiseen. Sinulle ei jää mitään, et voi säästää. Siksi olemme motivoituneita tekemään enemmän – jos teen nämä ja nämä – voin tukea perhettäni tai minulla voi olla muita projekteja. Jos en saa tunteja lisää yhtiöstä, jossa työskentelen, minun pitää hankkia toinen työ toisesta yrityksestä. (36, vakituinen työsuhde)

Käytännössä muun kuin oman elämän rahoittaminen ja ylipäättään rahan säästäminen oli kuitenkin mahdollista vain osalle miehistä eli käytännössä niille, jotka pystyivät työskentelemään useassa työpaikassa tai muuten saamaan ylimääräisiä tunteja täyden työpäivän päälle. Elämänprojekteja ei ollut vielä myöskään Johnilla tai Danielilla, koska opiskelijoina he eivät pystyneet työskentelemään enempää kuin 25 tuntia viikossa.

Samuel: Ihmiset kysyvät, miten voi olla, etten aja hienoa autoa. Mutta säästän rahat, jotka tienaan. Joskus työskentelen lauantaisin aamukuudesta iltakymmeneen ja sitten samalla tavalla myös sunnuntaina. Et juuri nuku, menet vain kotiin, syöt, käyt suihkussa, katsot vähän uutisia ja menet takaisin töihin. (36, vakituinen työsuhte)

Julius: Jos en työskentele, en voi täyttää elämäntavoitteitani – siksi työnteko on myös keino saavuttaa tavoitteita. En halua olla 60-vuotias ja tehdä töitä. Haluan, että minulla on oma yritys ja voin istua maatilallani ja raha tulee luokseni, koska olen tehnyt niin paljon töitä aiemmin. (27, useampi työpaikka)

Niillä, joilla projekteja oli, niiden ylläpitäminen ja varsinkin alkuunpaneminen vaati kuitenkin rankkaa työntekoa. Miehet kritisoivat Suomen järjestelmää, jonka verotus rankaisee, jos työskentelee useammassa kuin yhdessä työpaikassa. He vertasivat sitä ennen kaikkea Amerikkaan, jossa siirtolaiset saavat työskennellä rajattomasti.

Miesten elämänprojektit liittyivät pääasiassa yrittäjyyteen ja tulevaisuuden omavaraisuuden varmistamiseen. Sijoituksen kohde oli monilla vanhemmilta saatu perintömaa. Moni mies painotti, että maan omistaminen Afrikassa on kuin omistaisi aarteen.

Esimerkiksi Wilfredillä oli käynnissä yhteistyöprojekti kotimaahansa suomalaisen miehen kanssa. He olivat hankkineet logistiikkaan tarvittavaa kalustoa ja kuljettaneet sen hänen kotimaahansa. Hän ei itse halunnut olla ajamassa, vaan yrittäjä, joka saa rahat ja käyttää niitä sitten ryhtyäkseen maanviljelijäksi vanhempiensa perintömailla.

Yksi miehistä oli rakennuttamassa kotimaahansa länsimaalaisin standardein taloa, jota hän suunnitteli vuokraavansa länsimaalaisille. Hän laittoi siihen joka kuukausi noin tuhat euroa. Hän ei kertonut asiasta ensin mielellään, koska hän uskoi, etteivät suomalaiset pidä ajatuksesta, että hän työskentelee maassa, mutta vie rahat muualle. Mutta kun talo on valmis, se auttaa häntä tulemaan toimeen ja hän voi vihdoinkin levätä siivoustyöstä.

Samuel: Jos teet tarkempaa analyysia ulkomaalaisista, jotka siivoavat, huomaat, että erityisesti afrikkalaiset, suurin osa meistä ei investoi tähän maahan. Jos haluat ostaa talon Suomesta siivousalan palkoilla, et saa sitä ikinä. Mutta jos onnistut säästämään kuukaudessa pari sataa euroa ja rakennat sillä talon tai ehkä ostat maata Afrikasta, sanotaan vaikka viiden vuoden aikana, olet tehnyt ihmeitä. Tietenkään kaikkien afrikkalaisten kotimaa ei ole yhtä turvallinen, joten jotkut haluavat pysyä täällä. Mutta me jotka pystymme, investoimme. (36, vakituinen työsuhde)

Samuel itse rakensi koulua kotimaahansa ja vieraili siellä tasaisin väliajoin. Siellä opiskeli jo 80 lasta. Myös John halusi tulevaisuudessa vaikuttaa oman maansa kehittymiseen. Huomattavaa onkin, että miesten sijoitukset voivat mahdollistaa kehitystä, kuten koulutusta, palveluja, työpaikkoja ja osaamisen kasvua, myös kehitysyhteistyötä heidän omassa maassaan. On mahdollista, että projektien parissa miehet myös saavat mahdollisuuden käyttää laajemmin osaamistaan ja koulutustaan, ja sitä kautta saada myös arvostusta. Esimerkiksi antropologi Perpetual Crensilin tutkimuksessa monet Suomessa elävät ghanalaiset näkivät itsensä eräänlaisina pelastajina, koska he kokivat, että heidän rahalahetyksensä Afrikkaan tukivat läheisiä merkittävästi (Crensil 2012, 33). Tutkimukseni miehillä oli samansuuntaisia ajatuksia.

Samuel: Kun ajattelen taustaani ja sitä, mistä tulen ja mitä minulla on nyt – minulla ei ollut sitä ennen. Siksi mielestäni on parempi jakaa kaikki veljiesi ja siskojesi kanssa – ehkä jopa oman maan ihmisesi kanssa – siksi minulla on tämä projekti. Afrikka ei kehity ikinä, jos me itse emme kehitä sitä. Nyt muutos on kiinni vain meistä, jotka lähdimme. (36, vakituinen työsuhde)

8.2 Tulevaisuuden rinnakointia – opiskelemaan, takaisin Afrikkaan vai yrittäjäksi?

Tässä tutkimuksen viimeisessä osassa käsittelen afrikkalaisten miesten elämänsuunnitelmia, joista osa tuli jo elämänprojektien muodossa esille. Kaikki tutkimukseni miehet haluavat jonkun muutokseen työtilanteeseensa eli lopulta miesten omasta näkökulmasta siivoustyö haluttiin mieltää väliaikaiseksi, vaikka työ alalla olisi kestänyt jo kymmenen vuotta.

Käytän tässä luvussa hyväkseni sosiologi Matti Hyvärisen käännöstä 'rinnakointi' kirjallisuuden tutkija Gary Saul Morsonin (1994) käsitteestä '*side-shadowing*'. Rinnakointi viittaa kertomuksen keskeiseen tehtävään luoda rinnakkaisia mahdollisuuksia tapahtumista ja kertojan tapaan pohtia elämänsä vaihtoehtoisia reittejä. (Hyvärinen 2007, 133) Hyvärinen ilmeisesti viittaa enemmän menneisyyden tapahtumien jälkikäteen tapahtuvaan ”jossitteluun”, mutta itse käytän käsitettä nimenomaan tulevaisuuden tarinallistamiseen.

Käytännössä oma aineistoni on täynnä erityisesti tulevaisuuteen suuntautuneita rinnakkaisia kertomusvaihtoehtoja. En väitä, etteikö rinnakointi olisi tyypillistä kaikille kertojille, mutta erityisesti tutkimukseni päähenkilöiden kertomusten rakentamisessa korostui epävarmuus ja siten myös rinnakointi. Erityisesti kun tapasin joitakin haastateltavia useita kertoja, huomasin, että heidän tulevaisuuden suunnitelmansa saattoivat muuttua rajusti tapaamisten välillä tai jopa yhden puheenvuoron sisällä. Siivoustyössä siirtolaisena koetut pettymykset ja työelämän epävarmuus ovat tulkintani mukaan muokanneet uusiksi miesten unelmia niin, että heidän on pakko arvioida elämänsuunnitelmiaan jatkuvasti uudelleen.

Esimerkiksi haastatteluhetkellä Samuel haaveili tosissaan yrittäjyydestä Suomessa, koulun johtajana olemisesta Afrikassa ja toisaalta jatko-opinnoista markkinoinnin parissa.

Samuel: En ole enää nuori poika, minun on mietittävä myös elämää. Jos vain jatkat taistelua unelmistasi sanoen, että tämä on minun unelmani, jossain vaiheessa löydät pettymyksiä ja sinusta tuntuu, että tuhlaat aikaasi. Sinun on ajateltava laajemmin [diversify your mind]. Paras on miettiä, mitä aiot elämässäsi. Mutta Suomessa he eivät ole kiinnostuneita sinusta opiskelujen jälkeen. Jos avaan oman siivousyrityksen, tietenkin, voin tehdä enemmän rahaa, ja se ei välttämättä tarkoita, että minun pitäisi kuluttaa se täällä. Minulla on projektini kaukana kotona. Voin investoida sinne. Elämäni on täällä, juuri nyt se on kahtaalle jakaantunut, yksi osa elämäni on täällä ja sitten minulla on elämäni takaisin siellä. Täällä oleminen tarkoittaa, että sinun on syötävä, sinun on selviydyttävä, sinun on matkustettava ja tehtävä kovasti töitä. [make some coins]. Ja minulla on perhe täällä, suomalainen vaimoni. Olen ajatellut myös, että voisin opiskella lisää. Kun valmistuisin, voisin olla projektini päällikkö Afrikassa ja minulla olisi jo tarina kerrottavaksi. (36, vakituinen työsuhde)

On mielenkiintoista, että Samuel viittaa oman tarinansa luomiseen aivan kuin hänellä tästä hetkestä katsottuna ei olisi tarpeeksi ”arvokasta” tarinaa kerrottavaksi.

Juliuksen tapauksessa tulevaisuuden rinnakointi näkyi vielä selkeämmin. Hän unelmoi olevansa joku päivä opettajana akateemisessa oppilaitoksessa ja samalla tekemässä omaa tutkimustaan. Hän haluaisi päästä Euroopan sisällä tekemään väitöskirjaa jonnekin ja tulla tohtoriksi. Hän koki, että se voisi olla nyt helpompaa, koska hän on jo Euroopassa. Samaan aikaan hän kuitenkin piti rinnalla toista, hänen mukaansa todennäköisemmältä tuntuvaa vaihtoehtoa maanviljelystä, jota hän kutsui suunnitelma b:ksi.

Julius: Idealistisesti meidän ajatellaan tekevän paljon maanviljelyä maamme takia. Talous oli aiemmin tosi vahva juuri siihen. Jos nyt katson itseäni erillään ammatillisesta urasta ja työstä. Näen itseni tekemässä maanviljelyä, paljon maataloutta, kuten viljan viljelyä ja muuta. Ehkä vähän isommassa mittakaavassa. Ja tulevaisuudessa, väitöskirja ja sillä tavalla. Minulla on

paljon isoja unelmia. Mutta koska en voi nyt tehdä sitä, sanoisin, että haluan mennä maatalouden pariin... (27, useita työsuhteita)

Julius oli poikkeus joukosta, koska hän ei ollut täysin hylännyt oman alan töistä haaveilua, toisin kuin suurin osa muista. Esimerkiksi 46-vuotias Wilfred oli luopunut akateemisen uran jatkamishaaveista sen jälkeen, kun hän menetti siivoustyöpaikkansa.

Wilfred: Voin tehdä näitä yksinkertaisia töitä ja sitten perustaa oman maatilan. En halua enää tulla työllistetyksi omalle uralleni. --- Mutta uskon, että jokaiseen haastavaan tilanteeseen on aina jokin palkinto. Kun menetin työni, menin opiskelemaan suomea. En oikeastaan välitä, mitä tapahtuu tulevaisuudessa, olen todella optimistinen elämässäni. Se on periaate, josta en luovu. Ehkä huomenna olen jo eri asemassa ja tilanteessa. (46, työtön)

Vakituista työtä suurempi haave Wilfredillä oli, että hän saisi Suomeen kansalaisuuteen perustuvan pysyvän oleskeluluvan ja olisi sitten vapaa matkustamaan. Hänen haaveensa oli säilyttää kaksoiskansalaisuus. Hän ei halunnut rikkoa siteitään kotimaahansa, koska siellä on kuitenkin hänen lapsensa ja perheensä sekä hänen vanhempiensa maat, jotka hän perii. Juuri tunneside maanomistamiseen Afrikassa tuntui vetävän monia miehiä puoleensa.

Myös kaksoinkansalaisuus tuli esille monen puheesta. Samuelilla, jolla jo oli Suomen kansalaisuus, oli vapaus liikkua ja myös asua kahden maan välillä. Kaksoiskansalaisuuden mahdollisuus riippuu miesten tapauksessa erityisesti heidän kotimaidensa suhtautumisesta, koska Suomi on omalta osaltaan sallinut kaksoiskansalaisuuden vuodesta 2003. Joissakin Afrikan maissa kaksoiskansalaisuuksia on alettu hyväksyä viime vuosina ja aloitteita siihen suuntaan on tehty, mutta silti oman maansa kansalaisuuden säilyttämistä pitää erikseen hakea.

20 vuotta Suomessa ollut 43-vuotias Kevin oli lopun kyllästynyt tilanteeseensa. Hän pystyi sijoittamaan tulevaisuutensa vain epämääräisesti Afrikkaan sanomalla: ”Työskentelen vähän lisää täällä ja menen sitten Afrikkaan. Täällä ei ole tulevaisuutta.” Toisaalta henkilötietolomakkeeseen tulevaisuuden suunnitelmien kohdalle hän oli kirjoittanut myös rinnakkaiseksi vaihtoehdoksi, että voisi opiskella lisää Suomessa.

Transnationalismia turkkilaisten, virolaisten ja intialaisten siirtolaisten näkökulmasta tutkineiden Pirkko Pitkäsen, Ahmet Icduygun ja Deniz Sertin mukaan transnationaali siirtolaisuus on usein asteittain etenevää (eng. gradual), eikä ajatus siirtolaisuuden väliaikaisuudesta välttämättä tarkoita lähtöä maasta. Ylipäättään puhe ”paluusta” vääristää todellisuutta, sillä harvoin ihminen voi palata

siihen elämäntilanteeseen tai aina edes konkreettiseen paikkaan, mistä hän alun perin lähti. Usein esimerkiksi opiskelijat päätyvät työskentelemään kohdemaassa tai perustamaan perheen, vaikka se ei olisi ollut alun perin heidän elämänsuunnitelmansa tai henkilökohtainen projektinsa. Kun elämä on ollut monta vuotta uudessa maassa, ihmiset alkavat omaksua kulttuuria ja sosiaalista ympäristöä, eikä vuosien poissaolon jälkeen olekaan enää yksinkertaista mennä takaisin. (Pitkänen, Icduygu & Sert 2012, 208–209.) Tällaisessa sosiaalisessa juurtumisessa (vrt. Piore 1979) työ on yleensä keskeisellä sijalla. Tutkimuksessani miehet kuitenkin yrittivät edelleen etsiä juurtumisen kohteita selvästi muualta kuin siivoustyöstä, vaikka välillä joillekin myös siivoustyön yrittäjäyys näyttäytyi vaihtoehtona.

Uuteen suureen elämänmuutokseen, kuten esimerkiksi työnhakuun ja opiskelupaikan etsimiseen tarvitaan kuitenkin aikaa, motivaatiota, voimia ja paneutumista. On merkittävää, että siivoustyön arki itsessään voi olla niin uuvuttavaa, että se vie miehiltä energian esimerkiksi muiden töiden hakemiseen. Vaihtoehdot siivoustyölle voivat näyttäytyä myös siivoustyöhön jäämistä suurempina riskeinä. Tällainen tilanne on esimerkiksi Clintonilla, joka yrittää pysyä positiivisena siitä, että hänellä ylipäättään on töitä.

M: Ja... Mitä nyt – aiotko jatkaa siivousta?

Clinton: Joo, se ei ole huono – jos sinulla on tunteja. Mutta toisaalta jos työskentelet vaikka kahdeksan tuntia päivässä, tulet laiskaksi etsimään muita töitä. Se on myös rankkaa. Se on vaikeaa.. mutta joskus vain saavut siihen pisteeseen, että sanot okei, pidän kiinni siitä, mitä minulla jo on. Mutta en minä silti Suomeen halua jäädä. (44, useita työsuhteita)

Ihminen ei aina pysty inhimillisistä syistä olemaan niin joustava kuin työelämä vaatisi. Miesten valintoihin vaikuttavat monenlaiset heidän omista toiveistaan riippumattomat tekijät, kuten esimerkiksi puolison toiveet ja työllisyystilanne, sosiaaliset verkostot, itsen tai perheenjäsenen mahdollinen sairastuminen ja niin edelleen.

Tällaisesta tilanteesta on esimerkkinä Richard, joka tuli Suomeen nimenomaan perheensä takia ja aikoo myös heidän takiaan jäädä. Hän kutsuu sitä uhrautumiseksi. Haastateltavista myös pari nuorempaa miestä sanoi, että he pyrkivät pitämään viikonloppuja vapaana, omistettuna tyttöystävälleen. Myös Emmanuelin elämänsuunnitelmiin juuri puoliso oli vaikuttanut ratkaisevasti. Hän teki korkeakoulututkintonsa työharjoittelun Englannissa, jossa hänestä pidettiin valtavasti ja jossa hänelle tarjottiin vakipaikkaa. Hänen silloinen vaimonsa ei kuitenkaan halunnut juuri silloin

muuttaa pois Suomesta. Niinpä mies kieltäytyi paikasta. Myöhemmin hän erosi vaimostaan, ja oli valmis ottamaan paikan vastaan, mutta sitä ei enää ollut tarjolla. Nyt kotimaahan paluu on yksi vaihtoehto, mutta siellä työpaikoista kilpailu on kovaa.

Tällaisia monenlaisia elämän uudelleenarvioinnin paikkoja tai jatkuvuuden häiriöitä voi kutsua sosiaalipsykologi Vilma Hännisen ja Jukka Valkosen mukaan *tarinallisiksi haasteiksi* ja joidenkin kohdalla jopa *tarinalliseksi tyhjiöksi*, koska vailla tulevaisuuden tarinaa ihminen tuntee usein ahdistusta ja epätoivoa (Hänninen & Valkonen 2000, 143–144).

Aineistoni esimerkkitapaus täysin siivoustyön, työmarkkinoiden ja siirtolaisuuden lannistamasta nuoresta miehestä oli 23-vuotias Daniel. Danielin elämäntilanne oli haastatteluhetkellä vahvasti käännekohdassa, sillä hän oli valmistumassa korkeakoulusta ja tulevaisuus näytti hänen silmissään synkältä, epävarmalta ja pelottavalta. Hän sanoi olevansa haluton muistelemaan menneisyyttään tai mitään neljän vuoden aikana tapahtunutta. Hän ei esimerkiksi halunnut muistella, miltä hänestä tuntui siivota ensimmäistä kertaa. Vielä vähemmän hän halusi katsoa tulevaan. ”Kun tapaat toisia siirtolaisia, huomaat, että he eivät ole löytäneet oikeita töitä vuosia opintojensa jälkeen. Se saa minut todella masentuneeksi.”

Daniel oli hakenut opiskelemaan suomalaiseen korkeakouluun seuraavaa tutkintoa, mutta oli epävarma sinne pääsemisestä tai edes haluamisesta. Hän ei liioin halunnut takaisin kotimaahansa huonon työtilanteen takia. Hän näki elämänsä suurena umpikujana, vailla tarinaa. Haastattelun lopussa hän sanoi, että minun kannattaisi haastatella mieluummin jotakuta toista, koska hänen elämässään ei ole mitään kerrottavaa.

Daniel: On todella stressaavaa miettiä. Se on todellisuus, mutta esimerkiksi toisen maan miettiminen, en tiedä. Olen ollut täällä niin pitkään, etten halua muuttaa. --- Elän päivä kerrallaan, hitaasti. Jos mietin tulevaisuutta tai missä tulen olemaan.. stressaannun täysin.

Danielia lukuunottamatta miehet näkivät tulevaisuuden haastatteluhetkellä pääasiassa positiivisena. Toisin kuin ehkä olisi voinut etukäteen olettaa, yllättäen esimerkiksi opiskelijat eivät nähneet tilannettaan yksiselitteisesti positiivisemmin kuin pitkään työelämässä olleet. Uskon, että tämä liittyy pitkälti siihen, että miehet uskovat tai ainakin pyrkivät uskomaan siivoustyön väliaikaisuuteen. Välitila siis erällä tavalla paitsi yhdistää, myös kannustaa heitä säilyttämään

toimijuutensa. Myös Victor Turnerin mukaan kommunitaksessa ajan merkitys usein katoaa ja välitilan mielletään olevan ”ajan ulkopuolella” (Turner 1974, 238).

Tulevaisuuden suunnitelmat eivät haastatteluaineistoni perusteella vaikuttaneet olevan myöskään riippuvaisia siitä, olivatko miehet olleet siivoustyössä esimerkiksi kolme vai kymmenen vuotta. Ajattomuuden vaikuttaisi olevan myös sen ajatuksen takana, että myös yli 40-vuotiaat miehet näkevät jatko-opiskelemaan lähtemisen tai kokonaan alan vaihtamisen mahdollisuutena, joka voisi lopettaa siivoustyön välitilan. Ennen kaikkea kuitenkin se, miten miehet punnitsevat aktiivisesti erilaisia mahdollisuuksien polkuja, kertoo ajoittaisesta epätoivosta huolimatta heidän keinoistaan säilyttää toivonsa ja toimijuutensa syrjivien rakenteiden keskellä.

Emmanuel oli asettanut itselleen viimeisen aikarajan, jolloin hän ei enää aio siivota.

Emmanuel: Ensisijainen tavoitteeni on, että en halua, että poikani tiedostaa minun olevan siivooja. Nyt hän on viisivuotias, mutta kun hän on kahdeksan ja hän on koulussa, en halua, että hän joutuu sanomaan ystävilleen, että isäni on siivooja. Voin olla jopa linja-autonkuljettaja, mutta en siivooja. (37, useita työsuhteita)

Tässä viimeisessä analyysiluvussa olen käsitellyt afrikkalaisten siivoustyötä tekevien miesten tapoja tarinallistaa tulevaisuuttaan rinnakkaisina, avoimina vaihtoehtoina. Lisäksi olen tarkastellut niitä merkityksiä, joita siivoustyö saa Afrikkaan kohdistuvien transnationaalien elämänprojektien mahdollistajana. Merkittävää on, että työmarkkinoilla kohdatut pettymykset ja siivoustyön ”liikkuvuusansaan” jääminen ovat muokanneet tutkimukseni monen unelmat uusiksi. Kaikesta huolimatta miehet eivät ole luopuneet toimijuudestaan, vaan etsivät monenlaisia vaihtoehtoja kulkea eteenpäin elämässään.

9 LOPUKSI

”Siivoustyö on kuin armeija. Se tasapäistää, laittaa kaikki samalle viivalle. Kaikkien on käytettävä kehoaan tehdessään manuaalista työtä. Mutta jos siivoustyö siirtyy vain tietyille ryhmille, niin tasapäistäminen ei enää toimi. Siivoustyötä voi tehdä jossakin elämäntilanteessa, kuten esimerkiksi opiskelijana tai matkalla toisenlaisiin unelmiin, mutta jos se on loppupiste, se murskaa unelmat.” *Haastattelu siivoustyötä vuosikymmeniä tehneestä afrikkalaisesta pariskunnasta. Kenttäpäiväkirja 30. lokakuuta 2012*

Olen tarkastellut afrikkalaisia Suomessa lähestymistavalla, joka korostaa etnografisen subjektin paikantumista erityiseen historialliseen ja sosiaaliseen kontekstiin ja olosuhteisiin. Tutkimukseni tavoite on ollut rakentaa antropologinen kuvaus työmarkkinoiden eriarvoisuudesta afrikkalaisten miesten omaa elämänkulkua koskevien narratiivien ja työlle antamien merkitysten avulla. Olen kontekstoinut miesten tekemiä jäsennyksiä työelämän muutoksilla, kuten siivoustyön neoliberalisaatiolla ja prekarisaatiolla, jotka mahdollistavat ja rajaavat miesten toimintaa globaalissa maisemassa.

Tutkimukseni on ottanut kantaa yhteiskunnalliseen työelämän tutkimukseen ja ennen kaikkea niihin keskusteluihin, miten työelämän eriarvoisuutta pitäisi tutkia. Yksilöiden elämänkulut ja kokemukset eivät avaa vain ikkunoita yksittäisten ihmisten todellisuuteen, vaan ne ovat myös kytköksissä laajempiin poliittis-oikeudellisiin ja sosiaalisiin luokituksiin ja rakenteisiin, jotka liittyvät ihmisten liikkumisen ja työmarkkina-aseman sääntelyyn.

Tutkimukseni osoittaa, että työttömyys tai työelämään sijoittumisen ongelmat eivät useimmiten johdu ‘maahanmuuttajiksi’ nimetyistä ihmisistä tai heidän osaamisestaan, vaan yhteiskunnan hierarkioista.

Tässä kokoavassa luvussa kerään yhteen tutkimukseni tulokset. Lisäksi pohdin analyysin kautta syntyneiden tulosten mahdollistamia johtopäätöksiä ja mahdollisia jatkotutkimuksen suuntia.

9.1 Tulokset

Olen kysynyt tutkimuksessani, miten Suomessa elävät korkeasti koulutetut afrikkalaiset miehet merkityksellistävät siivoustyötä ja asemaansa työmarkkinoilla suhteessa elämänkulkuihinsa. Miesten suhde siivoustyöhön on monimutkainen ja sisältää ristiriitaisia elementtejä. Tässä luvussa käyn läpi lyhyesti tutkimukseni tulokset.

Siivoustyö merkitsee tutkimukseni korkeasti koulutetuille afrikkalaisille miehille:

1. Selviytymiskeinoa.

Ennen kaikkea siivoustyö näyttäytyy miesten elämässä selviytymiskeinona, joka on väliaikainen ratkaisu vaikeuksiin saada koulutusta vastaavia töitä. Afrikkalaiset miehet jäsentävät ja tarinallistavat siirtolaiseksi lähtemisen ja siivoojaksi päätyminen elämänmuutostaan selviytymistarinan muodossa. Koska siivoustyö on auttanut miehiä selviytymään, työtä kohtaan tunnetaan kiittollisuutta. Työllistyminen näyttäytyy monille miehistä myös henkilökohtaisena voittona, koska he tietävät, että edes siivoustyön saaminen ei ole kaikille mahdollista.

2. Syrjintää.

Suhteessa miesten unelmiin, koulutukseen, urasuunnitelmiin ja aiempaan asemaan työelämässä Afrikassa, siivoustyö jäsentyy syrjintänä työmarkkinoilla ja yhteiskunnan eriarvoisuutta ilmentävien käytäntöjen kenttänä. Monet työnantajat ja siivouspalveluja tilaavat asiakkaat asemoivat, määrittelevät ja arvioivat miehiä ennen kaikkea rodullistavien kategorioiden perusteella. Kun ihmiset nähdään vain afrikkalaisuuden tai ihonvärin kautta, niin ammattitaito jää huomaamatta. Useimmiten asiakkaiden toiveilla sekä suomen kielen puutteella oikeutetaan afrikkalaisten sulkeminen työn tai työtehtävien ulkopuolelle. Toisaalta miehet näkevät kielitaidon myös työyhteisöön kuulumisen symbolina.

3. Pahoinvointia.

Siivoustyöllä on konkreettisia seurauksia miesten arkeen ja hyvinvointiin. Ensinnäkin siivoustyö asemoi miehiä tavalla, joka heikentää heidän omanarvontuntoaan. Lisäksi epäsäännöllinen keikkatyö, elämän ja työn epävarmuus, syrjinnän kokemukset ja jatkuva taistelu omasta toimeentulosta ruumiillistuu miesten kehoissa väsymyksenä, sairasteluna, epäterveellisinä elintottumuksina ja jopa masennuksena.

4. Väli- ja poikkeustilaa.

Kun miehet korostavat siivoustyön väliaikaisuutta, he tuottavat siivoustyöstä siirtolaisuuden luoman poikkeus- tai välitilan, jossa normaalit normit tai esimerkiksi miesten keskinäiset hierarkiat eivät päde. Tämä poikkeustila saa miehet myös hyväksymään työn ehtoja, joita he eivät muussa

tilanteessa välttämättä hyväksyisi. Välitilassa työelämän ongelmia kohtaavat afrikkalaiset muodostavat yhteisöllisyyden muodon, antropologi Victor Turnerin kuvaaman kommunitaksen. Kommunitas tarjoaa tasa-arvoisen peilauspinnan, veljeyttä ja solidaarisuutta, jota miehet eivät työelämästä muuten saa. Kommunitas myös palvelee miehiä työllistymisen ongelmatilanteissa.

5. Kunniallista mieheyttä.

Siivoustyö mahdollistaa alistavista käytännöistä huolimatta miehille myös keinoja tuottaa kunniallisena miehenä olemista. Miehet muuntavat stigmatisoitua siivoustyötä kunnialliseksi työksi esimerkiksi yhteisen huumorin avulla. Miehet tuottavat työn kunniallisuutta myös korostamalla rooliaan itsenäisinä ja vastuuntuntoisina miehinä ja isinä. Siivoustyö muuntuu miesten puheenvuoroissa hyväksyttäväksi, jos sitä tarkastelee moninaisten hyvänä pidetyn isyyden tai omasta toimeentulostaan vastuunottamisen kautta.

6. Ammattitaitoa.

Miehet tekevät siivoustyöstä kunniallista myös työn ammattitaidolla. He jäsentävät siivoustyötä puheellaan ja käytännön työnteollaan työksi, joka vaatii tekijöiltään nopeutta, pitkälle hiottua tekniikkaa, vastuuntuntoa ja ymmärrystä markkinoista, asiakkaiden tarpeista ja työntekijöiden hyvinvoinnista. Yrittäjyyden näkökulmasta nämä tekijät korostuvat, ja juuri siksi yrittäjyys näyttäytyy miehille mahdollisuutena hyödyntää osaamistaan ja parantaa asemaansa työelämässä.

7. Elämänprojektien mahdollistajaa.

Siivoustyö mahdollistaa paitsi arjen toimeentulon, myös joillakin miehillä erilaisia henkilökohtaisia elämänprojekteja Afrikassa, kuten perintömaahan investoimisen tai yrityksen, kuten koulun tai kuljetusyhtiön perustamisen. Siivoustyöllä rahoitettujen elämänprojektien avulla miehet voivat toteuttaa elämäntavoitteitaan ja unelmiaan ja joissain tapauksissa vaikuttaa myös oman maansa kehitystyöhön. Näiden projektien rahoitus vaatii kuitenkin miehiltä työnsä arjessa äärirajoille menemistä, sillä siivoustyössä kertyy säästöjä vain, jos töitä tekee lähes tauotta useassa eri työpaikassa.

8. Elämänsuunnan uudelleenarviointia.

Työni viimeinen tulos on, että siivoustyöllä voi olla miesten elämään kauaskantoisia seurauksia, koska se vaikuttaa heidän tapaansa nähdä elämänsä mahdollisuudet. Työmarkkinoilla kohdatut

pettymykset ja siivoustyön ”liikkuvuusansaan” jääminen on muokannut monen tutkimukseni päähenkilön unelmat uusiksi. Suurin osa miehistä on luopunut ajatuksessa etsiä oman alansa töitä. Moni myös haaveilee paluusta Afrikkaan, mutta toisaalta he ovat myös juurtuneet sosiaalisesti Suomeen. Heidän tulevaisuuden suunnitelmiaan kuvaa jatkuva elämänsuuntien uudelleenarviointi ja rinnakkaisten vaihtoehtojen etsiminen. Siirtolaisen elämänkulussa käännekohtana näyttäytyy pysyvän oleskeluluvan saaminen. Ennen sitä juridinen asema maassa lisää elämän epävarmuutta ja voi jopa korostaa välitilassa olemista moninkertaiseksi. Kotimaahan palaaminen ilman Suomen pysyvää oleskelulupaa näyttäytyy liian suurena riskinä. Moni pyrkii kaksoiskansalaisuuteen, koska se jättää enemmän avoimia mahdollisuuksia ja kulkureittejä tulevaan.

9.2 Johtopäätökset

Richard: Ensimmäinen sukupolven maahanmuuttajana (immigrant) en odota liikaa tasa-arvoisuutta. Tällä maalla ei ole kovin pitkää maahanmuuton historiaa. En odota kovin paljon tasa-arvoa itselleni, mutta silti haluaisin reilua kohtelua. Mitä tulee maahanmuuttajien (immigrants) tulevaisuuden näkymiin, siivoojien jälkeisiin – uskon, että heidän tulevaisuutensa on kirkas. Jos he pystyvät todistamaan osaamisensa, he voivat tehdä jotakin. Se on prosessi, mutta ei automaattinen. Tunnen yhden kameronilaisen ja yhden kenialaisen, ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajat, jotka ovat lääketieteen tohtoreita täällä Suomessa. Samoin minulla on ystävä, joka on tutkimusassistenttina väitöskirjansa teon jälkeen. Se tarkoittaa, että ajan myötä voit saada. Minulla ei ole väliä, vaikka asuisinkin omassa maassani, mutta koska perheeni on täällä, mieluummin uhraan itseni. Voin yhtä hyvin asua täällä perheeni vuoksi, sillä heidän takiaan voin tehdä mitä tahansa. Se tekee minut tyytyväiseksi. (43, useita työsuhhteita) #R

Työmarkkinoiden eriarvoisuuden tutkimuksen klassikko Michael Piore (1979) on kuvannut siirtolaisia taloudellisesti tavoitteellisiksi työntekijöiksi, joille siirtolaisuuden aikana ansaittu raha mahdollistaa omia projekteja kotimaassa. Piore on väittänyt myös, että siirtolaiset saattavat hyväksyä huonotkin työolot sen takia, että he näkevät tilanteensa väliaikaisena. Myös oman työni tulokset osoittavat, että juuri ajatus siivoustyön väliaikaisuudesta saa tutkimukseni päähenkilöt työskentelemään myös virallisina pidettyjen tuntimäärien ulkopuolella. Väliaikaisena nähty siivoustyö on ennen kaikkea selviytymiskeino, mutta monille heistä myös unelmien ja elämänprojektien mahdollistaja. Kuitenkin, kuten esimerkiksi Richard-isän puheenvuoro tiivistää, tutkimusteni miesten työlle antamia merkityksiä ei voi pelkistää ainoastaan työstä saatuun tuloon. Analyysissani työ saa monitulkintaisempia merkityksiä, jotka kiinnittyvät sosiaaliin statuksiin, suhteisiin ja hierarkioihin sekä käsityksiin tavoittelemisen arvoisesta elämästä ja sosiaalisesta hyväksynnästä. Siivoustyö on mahdollistanut ja mahdollistaa opintoja ja toimeentuloa uudessa maassa sekä tulevaisuuden projektien aloittamista, mutta samalla se alentaa ja asemoi miehiä

tavoilla, joihin he eivät ole tyytyväisiä. Työ onkin ihannetapauksessa paitsi taloudellisen toimeentulon turvaaja, myös sosiaalisen hyväksymisen työkalu.

Tämä tutkimus on antanut eväitä ymmärtää paitsi modernia työelämää, myös ennen kaikkea sosiaalisten kategorisointien seurauksia ihmisten arjessa. Samaan aikaan, kun tutkimukseni afrikkalaisia miehiä määritteli ulkopuolelta sosiaalisilla kategorioilla, heidän todellista elämäntilannettaan ei voi kuvata samoilla kategorioilla tai diskursseilla. Monet heistä jäivät useiden työpaikkojen loukussa esimerkiksi alan työaikoja tai lomien koskevan työehtosopimuksen ulkopuolelle tai muuten näkymättömiksi puurtajiksi. Heidän kokemukseensa ei voi myöskään ongelmitta verrata esimerkiksi virolaisten tai venäläisten siivoustyöntekijöiden kokemukseen suomalaisilla työmarkkinoilla, vaikka niissä yhtäläisyyksiä voi ollakin. Tutkimukseni afrikkalaisia miehiä määritteli työelämässä ennen kaikkea afrikkalaisuuteen ja ihonväriin perustuvien kulttuuristen rodullistavien kategorioiden perusteella, ja ammattitaitoa korostavat luokitukset sivuutetaan. Siksi monet heistä lopulta päätyvätkin pakotettuina luomaan siivoustyöstä uuden ammattitaidon kohdetta, vaikka sekään ei tunnu heistä täysin omalta.

Tutkimukseni vahvistaa antropologi Björn Thomassen (2013) ehdotusta siitä, että sosiaalitieteissä pitäisi hyödyntää enemmän antropologian sosiaalista muutosta käsitteleviä klassikoita ja heidän luomiaan käsitteitä, joissa piilee potentiaalia juuri modernin dynamiikan tarkasteluun. Thomassenin tarkoittamia teoreettikkoja ovat muun muassa tutkimukseni teoriakehyksen Arnold Van Gennep ja Victor Turner. Toivon tuoneeni esille niitä tapoja, joilla antropologisia menetelmiä ja käsitteellistämisen tapoja voidaan hyödyntää myös muuttuvassa työelämässä. Muutosten tarkastelu työelämän kokijoiden näkökulmasta tuottaa parhaiten tietoa siitä, miten laajemmat politiikat kääntyvät arjen käytännöiksi. Esimerkiksi Turnerin välitilan teorian avulla voi ymmärtää paremmin afrikkalaisten miesten asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa ja ennen kaikkea heidän omaa kokemustaan siitä. Miehet eivät juurikaan merkityksellistä asemaansa siivoustyössä suhteessa syntyperäisiin suomalaisiin tai virolaisiin siivoustyöntekijöihin tai edes kotimaansa käytäntöihin vaan ennen kaikkea rodullistetun siirtolaisuuden poikkeustilaan.

Olen työssäni halunnut tuoda esille Suomessa elävien afrikkalaisten ihmisten yksilötarinoita ja niiden kautta myös heidän yhteisönsä, myös perheidensä ääntä. Olen halunnut näyttää, millaista kenties parempi palkkaisu vierasta, monin tavoin selviytymistaistelulla värittäytynyttä arkea

eletään nykypäivän Suomessa. Tutkimukseni päähenkilöt, afrikkalaiset miehet tekevät pahimmillaan töitä aamusta aamuun ahkeroiden laitoskeittiöissä tai siivoten työpaikoilla modernin yhteiskunnan jälkiä. Vaikka työelämässä haavoittuvaisessa asemassa olevat ihmiset eivät toisi itse ääneen epäoikeudenmukaista kohtelua tai vaikka heillä ei olisi keinoja osoittaa ihmisoikeuksien laiminlyöntejä, se ei tarkoita, etteikö niitä silti rikottaisi.

Siivoustyö Suomessa sisältää tutkimukseni perusteella afrikkalaisia eriarvoistavia käytäntöjä, jotka rikkovat esimerkiksi Suomen lainsäädännön yhdenvertaisuuspykälää syrjinnän kiellosta. Pykälä on sovellettavissa myös työhönnottoperusteisiin, työoloihin, työehtoihin, henkilöstökoulutukseen ja uralla etenemiseen:

Ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. (609/1986). *Suomen valtion Yhdenvertaisuuslain 6 §*¹²

Tutkimukseni aineiston perusteella ei voi varmasti sanoa, miten yleistä syrjivien käytäntöjen esiintyminen työelämässä on. Kuitenkaan tässä tutkimuksessa rakennettu etnografinen kuvaus afrikkalaisten miesten arjesta kuvaa ennen kaikkea tiettyjen sosiaalisten kategorioiden ilmenemistä yhteiskunnassa. Silloin on selvää, että kulttuurisilla kategorisoinneilla on laajempia kuin vain tutkimukseni miehiä koskettavia seurauksia. Lisäksi aiemmissa tutkimuksissa siivoustyön käytäntöjä on kuvattu samansuuntaisesti. Sosiologi Jukka Könösen mukaan on selvää, että matalapalkka-aloilla ei ole varaa rasistisiin tai syrjiviin käytäntöihin, sillä jo nyt ilman ulkomaalaistaustaisia työntekijöitä moni siivoustyö jäisi tekemättä (Könönen 2011).

Sosiologi Randy Hodsonin mukaan työntekijöiden kunnian suojeleminen vaatii niin aktiivista kuin passiivistakin ylityön ja hyväksikäytön vastustamista (Hodson 2001, 17). Ongelma on kuitenkin se, että neoliberalisaation – esimerkiksi vuokratyösuhteiden lisääntymisen – myötä vastuu prekaarisissa töissä työskentelevien ihmisten hyvinvoinnista ei tunnu jäävän kenellekään. Yhteiskunta on markkinoiden yksityistämisen kautta jossain määrin ”ulkoistanut” vastuunsa esimerkiksi siivoustyön alan työoloista. Työntekijöiden kohtelusta on tullut työtä ostavan asiakkaan ja työtä myyvän yrityksen – eli yhä useammin henkilöstöyrityksen – välinen yksityisasia (vrt. Kontula 2008). Näiden kaupankäyjien kiinnostus kohdistuu lähinnä työn tulokseen ja voittoon, eikä

¹² Finlex.fi (luettu 23.3.2014)

siivoustyön työhyvinvointi kestä lähempää eettistä tarkastelua edes suomalaissyntyisten työntekijöiden kohdalla (vrt. Tarkkonen 2010). Kaikesta huolimatta, kuten afrikkalaisten siivoojienkin puheenvuoroissa kuuluu, siivoustyö on kaikkia koskettavaa yhteiskunnallista työtä, jota voisi organisoida ja toteuttaa paljon nykyistä paremmin.

Olen rajannut tutkimukseni näkökulman miehiin ja tämä on myös osoittautunut monessa mielessä perustelluksi valinnaksi, vaikka se ei tietenkään poista naisia tai esimerkiksi muita ryhmiä siivoustyössä koskevan jatkotutkimuksen tarvetta. Afrikkalaisia naisia koskevat matalapalkka-aloilla monet samat ongelmat kuin miehiäkin, mutta lisäksi heidän voidaan nähdä olevan erityisesti äiteinä myös omalla tavallaan haavoittuvaisempia. Tutkimukseni antaa viitteitä siitä, että joskus työnantaja palkkaa mieluummin miehen vain siksi, että häntä pidetään naista joustavampana työntekijänä. Kiinnostavaa on, että Saskia Sassen uskoo, että palvelusektorilla työskentelevät maahanmuuttajamiehet ovat naisia näkymättömämpiä, koska he ovat useammin pakotettuja työskentelemään eristetyissä sosiaali-poliittisissa tiloissa, kuten varastoissa, pienissä teollisuustiloissa tai tehtaissa, kun taas naiset saavat helpommin töitä kodin piirissä. Toisaalta molempien ryhmien erilainen näkymättömyys saattaa estää niin siirtolaismiehiä kuin naisiakin järjestäytymästä vahvana proletariaattina näkyvästi työ-olojensa puolesta. (Sassen 2012, 279.)

Jo tämän tutkimuksen aikana on tapahtunut edistystä Euroopan unionin ulkopuolelta tulevien ihmisten sosiaali- ja terveysoikeuksissa. Vuoden 2014 alusta alkaen heidän on ollut mahdollista saada työttömyystukea työskenneltyään maassa neljä kuukautta. Kuitenkin tutkimukseni antoi viitteitä siitä, että ainakaan tutkimukseni päähenkilöt eivät työttöminä voisi toteuttaa omia tai yhteisönsä odotuksia kunniallisesta työstä. Sen sijaan työttömyys tarkoittaisi monelle mitättömyyden tunnetta ja käytännössä vielä pahemmin yhteiskunnasta syrjäytymistä. Tutkimukseni ei liioin pystynyt vastaamaan siihen kysymykseen, ketkä ovat ne tilastoista työvoiman ulkopuolelle määritetyt miehet.

Yksi tutkimukseni keskeinen huomio on myös se, että työelämä ei aina edistä maahanmuuttajien sopeutumista uuteen maahan ja yhteiskuntaan, vaan sillä voi olla jopa päinvastainen vaikutus. Suurimmalla osalla tutkimukseni miehistä on halu oppia suomen kieltä, mutta vain vähän harjoittelumahdollisuuksia siivoustyön arjessa. Työn yksinäisyys, hankalat työajat ja kiire eristävät työntekijöitä normaalin arjen sosiaalisista vuorovaikutustilanteista. Lisäksi jatkuva työnantajien

puhe kielitaidon riittämättömyydestä lannistaa työntekijöitä ja erityisesti työnhakijoita. Niin työnantajien, kuin muidenkin ulkomaalaisten kotoutumiseen vaikuttavien toimijoiden, olisi tärkeää ymmärtää, että edes pitkä maassaoloaika ei takaa hyvää kielitaitoa, jos kielen oppimista ei tueta (Latomaa ym. 2013, 178). Lisäksi monet kielen oppimiseen liittyvät tukitoimet, kuten aikuiskoulutuksen kielikurssit, kohdistuvat juuri maahan tulleisiin. Tutkimukseni aikana kuulin monta kertaa miesten ja myös muutaman naisen esittämän toiveen yhteiskunnan tuesta kielioopintoihin myös pidempään maassa olleille. Monella halu opiskella kieltä ja kenties myös tahto jäädä maahan on vahvistunut vasta vuosien Suomessa asumisen myötä.

Tutkielmani on ollut vasta raapaisu työelämän muutoksia koskevalla tutkimuskentällä. Etnografista tutkimusotetta vaatisi myös muiden matalapalkka-alojen, kuten sanomalehtien jakelutöiden näkyväksi tekeminen ja sen sisäisten eriarvoistavien käytäntöjen tunnistaminen. Moni tämänkin tutkimuksen miehistä on aloittanut työelämänsä Suomessa juuri sanomalehtiä jakamalla. Oma tutkimuskohteensa olisi korkeakoulujen rekrytointikäytännöt ja markkinointipuheet ulkomaalaisille. Kenties jo paremmin organisoiduilla koulutusjärjestelyillä voitaisiin edesauttaa siirtolaisten työllistymistä.

Entä miten siivoustyössä voitaisiin edistää arkipäivän kulttuurisia kohtaamisia työnantajan, asiakkaiden ja alaisten välillä? Tutkimukseni on herättänyt lukuisia jatkoajatuksia työhyvinvoinnin tutkimuksesta juuri prekaarisuuden näkökulmasta. Tarpeen olisivat ennen kaikkea toimintatutkimukselliset lähestymiskeinot, joilla pystyttäisiin paitsi tuottamaan tietoa, myös antamaan niin työntekijöille kuin työnantajillekin konkreettisia keinoja taistella ja kampanjoida esimerkiksi rakenteellista rasismia ja syrjivää kohtelua vastaan.

Tutkimuksellani olen halunnut tuottaa uutta tietoa afrikkalaisista Suomessa. Toivon, että tutkimukseni lisää tiedon avulla luottamusta, jota työmarkkinoilta puuttuu. Sen myötä myös tutkimukseni afrikkalaisten ammattitaitoa voitaisiin hyödyntää paremmin. On perusteltua sanoa, että koulutuksen lisäksi tutkimukseni miehillä on monenlaista muutakin osaamista. Usean työpaikan haltuunotto, tavoitteellinen tienäminen, investointi ja yrittäjäyys vaativat ammattitaitoa, asiantuntijuutta ja harkittuja päätöksiä – niin sanottua pitkälle vietyä oman elämän johtajuutta.

Kuten Richard tämän luvun aloituspuheenvuorossa muistuttaa, siivouskertomusten alle jäävät herkästi piiloon toisenlaiset tarinat, joissa siirtolaiset ovat onnistuneet saamaan työn omalta alaltaan, toisinaan jopa huippuasiantuntijana. Sellainen on esimerkiksi Suomessa asuvan kenialaissyntyisen kauppatieteiden maisterin Esther Leanderin ura monikulttuurisen työn asiantuntijana ja projektipäällikkönä tai somalialaisen tv-toimittajan Wali Hashin työ suomalaisessa mediassa, jossa hän on päässyt välillä kritisemaan valtakulttuuria. Onnistumistarinat antavat toivoa paremmasta huomisesta, jonka tutkielmani miehet uskovat koittavan viimeistään seuraavien polvien siirtolaisille. Myös tutkimuskirjallisuudessa on esitelty samansuuntaisia ajatuksia: esimerkiksi afrikkalaisten jälkeläiset saattavat hyvinkin omata suurempaa poliittista muutosvoimaa erityisesti sitten, kun he pääsevät itse tuottamaan itsestään kertovia kertomuksia ja tietoa (Löytty ja Rastas 2011, 36).

Jo työsiirtolaisuuden klassikko Michael Piore (1979) väitti, että työmarkkinoilla usein ainoaan toisen sukupolven maahanmuuttajat ovat kilpailemassa pysyvistä ja arvostetuista töistä (Piore 1979, 87). Samoin maahanmuuttajien sijoittumista työelämään tutkinut Annika Forsander on sanonut, että vasta maahanmuuttajien jälkeläisten asema työelämässä kertoo yhteiskuntapoliittisten toimien onnistumisesta ja kohtelun yhdenvertaisuudesta (2013, 221). Tämän kaiken ei tulisi kuitenkaan tarkoittaa, että ”ensimmäinen sukupolvi” joutuu kärsimään työmarkkinoiden ja yhteiskunnan sosiaalisten kategorisointien jäykkyydestä. Kuten miehet ovat sanoneet, heille riittäisi pienikin tunnustus siivous- tai palvelualan sisällä: ylennys, palkan korotus tutkinnon tunnistamiseksi tai edes monipuolisemmat työtehtävät. Nämä toiveet eivät kuulosta ylivoimaisilta toteuttaa. Silti toistaiseksi miesten ohi ovat siivoustyön ylennyksiin kirineet pahimmillaan samat suomalaiset, jotka afrikkalaiset miehet ovat itse opettaneet siivoamaan.

Yksi tutkimukseni tarkoitus on ollut muuttaa yksipuolista julkista kuvaa Suomen afrikkalaisista, päästää heidät ääneen. Siksi lopetan tutkimukseni päähenkilön, Johnin, puheenvuoroon. John vetoaa Suomen yhteiskuntaa avaamaan työelämän suljetun laatikon:

John: Haluan ja yritän miettiä myös suomalaisten näkökulmasta. Tämä yhteiskunta on avoin ja nyt siitä on tullut globaali kylä. Ymmärrän, että joskus on hyvä säilyttää oma järjestelmä, mutta voisiko tämä maa sallia afrikkalaisille edes jotain muuta – mitä tahansa muuta tekemistä kuin vain siivoustyötä? On resurssien hukkaamista, että korkeastikoulutetut perheelliset ihmiset siivoavat. Vaikka mitä tahansa muodollisempaa, ei vain alempia töitä. Vaikka supermarketteihin tai jonnekin. Nyt tilanne on suljettu laatikko – vain siivoustyötä. Minulla on valmistuneita ystäviä ja he vain siivoavat. Ja kuvittele, miten paljon hallitus on käyttänyt heihin rahaa! Ei olisi erityisen kallista antaa heidän tehdä muita töitä ja samalla antaa heidän auttaa kolmansia maita.

LÄHTEET

Abbasian, Saeid & Hellgren, Carina (2012) Working Conditions for Female and Immigrant Cleaners in Stockholm County – An Intersectional Approach. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 3:2. 161–181.

Akhlaq, Ahmad (2005) Getting a Job in Finland. The Social Networks of Immigrants from the Indian Subcontinent in the Helsinki Metropolitan Labour Market. Helsinki: University of Helsinki.

Alasuutari, Pertti (2011) *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.

Alho, Rolle (2013) Trade Union Responses to Labour Immigrants: Selective Solidarity. *Finnish Yearbook of Population Research* 2013. Väestöliitto. 77–102

Anthias, Floya & Yuval-Davis, Nira (1992) *Racialized boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-racist Struggle*. London and New York: Routledge.

Aull Davies, Charlotte (2008) *Reflexive Ethnography: A Guide to Researching Others*. New York: Routledge.

Benedict, Anderson (2007) Kuvitellut yhteistö: Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua. Tampere: Vastapaino. Suomentanut Joel Kurtti. (Alkuperäisteos 1983 *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*)

Bourdieu, Pierre (1993) *The Field of Cultural Production. Essays on Art and Literature*. Edited and Introduced by Randal Johnson. Columbia University Press.

Butler, Judith (2006) *Hankala sukupuoli*. Helsinki: Gaudeamus. Suomentaneet Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rosti. (alkuperäisteos *Gender Trouble* 1990).

Clark, Erin Marie (2014) Anthropological Theories of Low-Wage Work. *Journal of Human Behaviour in the Social Environment*. 24:1. 26–37.

Crentsil, Perpetual (2012) Migration, Remittances, and Belonging among African Immigrants in Finland. *Suomen antropologi* 37:1. 31–43.

Czarniawska, Barbara (2004) *Narratives in Social Science Research*. London: Sage.

Douglas, Mary (2000) Puhtaus ja vaara: ritualistisen rajanvedon analyysi. Tampere: Vastapaino.

Eastmond, Marita (2007) Stories as lived experience: narratives in forced migration research. In *Journal of Refugee Studies*, 20:2. 248–264.

Ehrenreich, Barbara & Hochschild, Arlie Russell (2002) *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*. Metropolitan Books, Holt & Co.

Englund, Harri (2011) Tieto, valta ja toiseus. Johdatus Afrikan tutkimuksen perusteisiin. Teoksessa Anni Teppo (toim.) Afrikan aika. Tallinna: Gaudeamus Helsinki University Press. 39–59.

Emerson, Robert & Fretz, Rachel & Shaw, Linda (1995) Writing ethnographic fieldnotes. Chicago: Chicago University Press.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2000) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Giddens, Anthony (1984) Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia: Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä. (Central problems in social theory: Action, structure and contradiction in social analysis, 1979). Suomentaneet Pasi Andersson ja Ilkka Heiskanen. Helsinki: Otava.

Forsander, Annika (2013) Maahanmuuttajien sijoittuminen työelämään. Teoksessa Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen ja Minna Säävälä (toim.) Muuttajat – Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus. 220–244.

Forsander, Annika & Ekholm, Elina (2001). Maahanmuuttajat ja työ. Teoksessa Annika Forsander, Elina Ekholm, Petri Hautaniemi, Ali Abdullahi, Anne Alitolppa-Niitamo, Eve Kytäjä & Nguyen Quoc Cuong (toim.) Monietnisyys, yhteiskunta ja työ. Helsinki: Yliopistopaino, 57–82.

Garam, Irja (2009) Vieraskieliset tutkinto-ohjelmat suomalaisissa korkeakouluissa. Julkaisusarjassa Tiina Lehmusvaara (toim.) Fakta – Tietoa ja tilastoa. Cimo.

Geertz, Clifford (1993) The interpretation of cultures. Basic Books. (alkuperäisteos 1973)

Haikkola, Lotta (2013) Maahanmuuttajat ja toinen sukupolvi. Teoksessa Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen ja Minna Säävälä (toim.) Muuttajat – Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus. 43–44.

Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Tampere: Vastapaino. Suomentaneet Mikko Lehtonen ja Juha Herkman.

Haraway, Donna (1988) Situated knowledges: The Science Question in Feminism and The Privilege of Partial Perspective. Feminist Studies, 14:3. 575–599.

Heiskala, Risto (2000) Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa. Helsinki: Gaudeamus.

Helander, Mika (toim.) (2011) Totta toinen puoli? Työperäisen maahanmuuton todelliset ja kuvitellut kipupisteet. SSKH Skrifter 31.

Helsingin Sanomat 10.3.2013 Eikö siivoojan työ kelpaa? Työelämä D4-D5. Kirjoittanut Lauri Seppälä.

Helsingin Uutiset 19.04.2013. Siivoojat poljettiin palkkakuoppaan: 1000 euroa/kk.
<http://www.helsinginuutiset.fi/artikkeli/233452-siivoojat-poljettiin-palkkakuoppaan-1-000-euroakk>
 (luettu 12.1.2014)

Herod, Andrew & Aguiar, Luis L. M. (2006) Introduction: Cleaners and The Dirty Work of Neoliberalism. *Antipode*, 38:3. 425–434.

Himanen, Markus & Könönen, Jukka (2010) Pako ja pakko: turvapaikanhakijoiden kokemuksia prekaarista työstä. Teoksessa Sirpa Wrede & Camilla Nordberg (toim.) *Vieraita työssä - Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsinki: Palmenia, Helsinki University Press.

Hodson, Randy (2001) *Dignity at work*. Cambridge University Press.

Honkasalo, Marja-Liisa (2008) *Reikä sydämessä – sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa*. Tampere: Vastapaino.

Huttunen, Laura (2010) Tiheä kontekstointi: haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 39–63.

Huttunen, Laura (2009) Mikä ihmeen maahanmuuttaja? Teoksessa: Keskinen, Rastas & Tuori (toim.) *En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Tampere: Vastapaino. 117–122.

Huttunen, Laura (2002) Kotona, maanpaossa, matkalla: Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hyvärinen Matti. (2007). Kertomus ja kertomuksen rajat. *Puhe ja kieli* 27 (3), 127–140.

Hyvärinen, Matti (2005) Kertomuksen tuolla puolen. Teoksessa Tarkkoja siirtoja, toim. U. Kovala, K. Eskola, K. Jokinen, E. Niinikangas ja E. Sironen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 1–17.

Hyvärinen Matti. (2004). Eletty ja kerrottu kertomus. *Sosiologia* 2004 (4), 297–309.

Hänninen, Vilma (2000) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka (2000) *Tarinat, sairaudet ja kuntoutuminen*. Osana väitöskirjaa Hänninen Vilma (2000) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopistopaino. 141–156.

Ilmonen, Kaisa (2011) Intersektionaalisen Queer-tutkimuksen kytkentöjä: Pohdintoja postkoloniaalisen ja intersektionaalisen seksuaalisuudentutkimuksen lähtökohdista ja keskeisistä kysymyksistä. *SQS-Lehti* 2:2011. SQS: Journal of Queer Studies in Finland. 1–16.

Jokinen, Anniina & Ollus, Natalia (2014) “Tuulikaapissa on tulijoita”: Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö ravintola- ja siivouspalvelualoilla. Publication Series No. 76. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI).

Jokinen, Eeva (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.

Jonkka, Miia & Heinonen, Jukka (2010) Afro-Suomen historia, dokumentti, kolme osaa. YLE.

Joronen, Tuula (2012) Maahanmuuttajien yrittäjäyys Suomessa. Helsingin kaupungin tietokeskus.

Joronen, Tuula (2005). Maahanmuuttajat yrittäjinä. Teoksessa Matti Hannikainen (toim.): Työväestön rajat. Saarijärvi: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Väki voimakas 18. Gummerrus Kirjapaino Oy, 161–187.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus. 20–32.

Juntunen, Marko (2002) Between Morocco and Spain: Men, migrant smuggling and a dispersed Moroccan community. Thesis, University of Helsinki.

Juurus, Kati (2012) Siivouspäivä. Dokumentti. Tuotanto: Yle 2012.

Kiviranta, Elina (2008) Pieni palkka ja palvelualttius. Siivoojan kokemuksia tämän päivän siivousyrityksessä. Naistutkimuksen Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto.
<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu03406.pdf> (haettu 11.11.2012)

Koivunen, Tuija (2012) Miten miestä haastatellaan. Naistutkimus - Kvinnoforskning 25 (4), 40–44.

Kontula, Anna & Jakonen, Mikko (2008) Prekarisaatio ja työn politiikat. (Alun perin julkaistu Teoksessa Kurjan ääni: osa 1 Yliopistotyöläiset. Juhlakirja Leena Eräsaarelle 31.12.2008. Toim. Eeva Jokinen & Matti Eräsaari) <http://annakontula.fi/wp-content/uploads/2011/07/prekarisaatio-ja-tyon-tutkimuksen-politiikat.pdf> (luettu 15.3.2014)

Kyhä, Henna (2011) Koulutetut maahanmuuttajat työmarkkinoilla. Turun yliopisto, väitöskirja.

Kyntäjä, Eve (2011) Viron- ja venäjänkielisten maahanmuuttajien kokemukset työyhteisön ja ammattiliiton jäsenenä. Teoksessa Mika Helander (toim.) Totta toinen puoli? Työperäisen maahanmuuton todelliset ja kuvitellut kipupisteet. SSKH Skrifter 31, 59–84.

Käyhkö, Mari (2006) Siivoojaksi oppimassa: etnografinen tutkimus työläistytöistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa. Joensuu: Joensuu University Press.

Könönen, Jukka (2012) Prekaari työvoima ja uudet hierarkiat metropolissa. Ulkomaalaiset matalapalkkaisilla palvelualoilla. Sosiologia 49(2012):3, 190–205.

Könönen, Jukka (2011) Palvelualan työnantajat ja joustavat ulkomaalaiset työntekijät. Maahanmuuttohallinnon rooli prekaarin työvoiman tuottamisessa. Janus – Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. 19:1. 374–386.

Latomaa, Sirkku; Pöyhönen, Sari; Suni, Minna & Tarnanen, Mirja (2013) Kielikysymykset muuttoliikkeessä. Teoksessa Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.) Muuttajat: Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus, 163–183.

Latvala, Johanna. (2005) Katsoa lähelle kaukaa. Teoksessa Anu Hirsiaho, Mari Korpela ja Liisa Rantalaiho (toim.) Kohtaamisia rajoilla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005, 247–261.

Leinonen, Johanna (2012) Invisible Immigrants, visible expats? Americans in Finnish discourses on immigration and internationalization. *Nordic Journal of Migration Research* 2012: 2(3) 213–223.

Levitt, Peggy (2001) *The Transnational Villagers*. Berkeley: University of California Press.

Liladrie, Sirena (2010) “Do not disturb/please clean room”: hotel housekeepers in Greater Toronto. *Race & Class*, 52:57. 57–69.

Lutz, Helma (2011) *The New Maids: Transnational Women and the Care Economy*. London: Zed.

Lykke, Nina (2010) *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. New York: Routledge.

Löytty, Olli & Rastas, Anna (2011) Afrikka Suomesta katsottuna. Teoksessa Anni Teppo (toim.) *Afrikan aika*. Tallinna: Gaudeamus, Helsinki University Press. 23–37.

Löytty, Olli (2005) Johdanto: Toiseuttamista ja tilakurittomuutta. Teoksessa Olli Löytty (toim.) *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Helsinki: Gaudeamus, 7–26.

Makkonen, Timo & Koskeniemi, Eero (2013) Muuttoliikkeen ja maahanmuuttajien aseman oikeudellinen sääntely. Teoksessa Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.) *Muuttajat: Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 55–80.

Malin, Maili & Anis, Merja (2013) Maahanmuuttajat hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.) *Muuttajat: Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 141–159.

Malinowski, Bronislaw (1961) *Argonauts of the Western Pacific*. New York: Dutton. (Alkuperäisteos 1922).

Malkki, Liisa (2012a) Uutiset ja kulttuuri. Hetkellisyys ja kenttätyön perinne. Teoksessa Laura Huttunen (toim.) *Kulttuuri, paikka ja muuttoliike*. Tampere: Vastapaino. 153–175. Suomentanut Mirkka Helkkula.

Malkki, Liisa (2012b) Perinteet ja improvisointi etnografisessa tutkimuksessa. Teoksessa Laura Huttunen (toim.) *Kulttuuri, paikka ja muuttoliike*. Tampere: Vastapaino. 176–208. Suomentanut Anna Rastas.

Martikainen, Tuomas & Saari, Matti & Korkiasaari, Jouni (2013) Kansainväliset muuttoliikkeet ja Suomi. Teoksessa Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.) *Muuttajat: Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 23–54.

Mezzadra, Sandra & Neilson, Brett (2012), *Between inclusion and exclusion : on the topology of global space and borders*. *Theory, Culture and Society*, 58–75.

Mignon, Duffy (2007). Doing the Dirty Work: Gender, Race, and Reproductive Labor in Historical Perspective. *Gender & Society*. 21:3. 313–336.

Migri.fi (2014) Maahanmuuttovirasto, viralliset nettisivut. (Luettu 1.4.2014)

Miles, Robert (1994) *Rasismi*. Tampere: Vastapaino.

Mills, Mary Beth (2003) Gender and the inequality in the global labour force. *Annual Review of Anthropology* 2003. 32: 41–62.

Näre, Lena (2012) Hoivatyön glokaaleilla markkinoilla. Filippiiniläisten sairaanhoitajien rekrytointi Suomeen jälkikolonialistisena käytäntönä. *Sosiologia* 3. 206–221.

Näre, Lena, Wrede, Sirpa ja Zechner, Minna (2012) Työn globalisaatio. *Sosiologia*. 49, 3/2012. 185–189.

Paloheimo, Eero (2007) *Tämä on Afrikka*. Helsinki: WSOY.

Peltokoski, Jukka (2006) Prekariaatti, palkitsematon elämä. Hoikkala, Tommi & Salasuo, Mikko 2006: Prekaariruoska? Portfoliopolvi, perustulo ja kansalaistoiminta. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisu. 21–26.

<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/prekaariruoska.pdf> (luettu 30.3.2014)

Parreñas, Rhacel Salazar (2001) *Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic work*. California: Stanford University Press.

Partanen, Maiju (forthcoming) Maahanmuuttajien suomen kielen oppiminen ja työyhteisön tuki sisääntuloammateissa. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.

Peacock, James L. (1986) *The Anthropological Lens: Harsh Light, Soft Focus*. Cambridge: Cambridge University Press.

Peck, Jamie (1996) *Work-Place: The Social Regulation of Labor Markets*. New York: Guilford Press.

Piore, Michael J. (1979) *Birds of passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pitkänen, Pirkko (2012) Introduction. Teoksessa Pirkko Pitkänen, Ahmet Icdyugu, Deniz Sert (toim.) *Migration and Transformation : Multi-Level Analysis of Migrant Transnationalism*. (International Perspectives on Migration 3). Dordrecht: Springer, 1–11.

Pitkänen Pirkko, Icdyugu Ahmet, Sert Deniz (2012). Current Characteristics of Migrant Transnationalism. Teoksessa Pitkänen Pirkko, Icdyugu Ahmet, Sert Deniz (toim.) *Migration and Transformation : Multi-Level Analysis of Migrant Transnationalism*. (International Perspectives on Migration 3). Dordrecht: Springer, 207–224.

Puuronen, Vesa (2011) *Rasistinen Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.

Ramirez, Hernan (2011) *Masculinity in the Workplace: the Case of Mexican Immigrant Gardeners*. *Men and Masculinities* 2011. 14:1. 97–116.

Rastas, Anna (2013) Nimeämisen politiikka ja rasismien rajaamat sosiaaliset suhteet. Teoksessa Lehtonen Mikko (toim.) *Liikkuva maailma. Liike, rajat ja tieto*. Tampere: Vastapaino. 153–175.

Rastas, Anna (2005) Kulttuurit ja erot haastattelutilanteissa. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 78–102.

Ruhs & Anderson 2010. Introduction. Teoksessa Martin Ruhs & Bridget Anderson (toim.) *Who Needs Migrant Workers? Labour Shortages, Immigration and Public Policy*. New York: Oxford University Press. 1–13.

Rutherford, Jonathan (1986) Who's that man? Teoksessa Rowena Chapman & Jonathan Rutherford (toim.) *Male Order – unwrapping masculinity*. London: Lawrence & Wishart. 21–67.

Ruusuvuori & Tiittula (toim. 2005) *Haastattelu*. Tampere: Vastapaino.

Salzinger, Leslie (1991) *A maid by Any Other Name: The Transformation of Dirty Work by Central American Immigrants*. Teoksessa Michael Burawoy yms. (toim.) *Ethnography Unbound*. Berkeley: University of California Press. 139–161.

Sassen, Saskia (2012) *Cities in a world economy*, 4th ed. London: Sage Publications.

Søgaard, Karen, Blangsted, Anne Katrine, Herod, Andrew and Finsen, Lotte (2006) *Work Design and the Labouring Body: Examining the Impacts of Work Organization on Danish Cleaners' Health*. Teoksessa Luis L.M Aguiar & Herod, Andrew (toim.) *The Dirty Work of Neoliberalism. Cleaners in the Global Economy*. Blackwell Publishing. 150–171.

Tarkkonen, Juhani (2010) Enemmän, nopeammin ja halvemmalla. Laadullinen tutkimus siivoojien kohtelusta, asemasta, vaikutusmahdollisuuksista ja työoloista siivousyrityksissä ja julkisissa organisaatioissa. Innosafe-tutkimukset 1/2010. Oulu.

Teppo, Anni (2011) *Afrikan ajasta*. Teoksessa Anni Teppo (toim.) *Afrikan aika*. Gaudeamus Helsinki University Press: Tallinna. 9–19.

Thomassen, Bjorn (2013) *Anthropology and social theory: Renewing dialogue*. *European Journal of Social Theory* 2013, 16:2. 188–207.

Tilastokeskus (2012) *Työssäkäyntitilasto. 025 - Väestö pääasiallisen toiminnan, kansalaisuuden, ammattiaseman, sukupuolen ja vuoden mukaan 2000-2012*. Suomen virallinen tilasto (SVT): Työssäkäynti [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-5528. Helsinki: Tilastokeskus [Luettu: 25.3.2014]. Saantitapa: <http://www.tilastokeskus.fi/til/tyokay/index.html>

Tilastokeskus (2011a) Suomen virallinen tilasto (SVT): Työssäkäynti [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-5528. Ammatti Ja Sosioekonominen Asema 2011, Liitetaulukko 1. 18–74-vuotiaiden ulkomaista syntyperää olevien työllisten yleisimmät ammattiryhmät vuonna 2011 1) . Helsinki: Tilastokeskus [Luettu: 25.3.2014]. Saantitapa: http://www.tilastokeskus.fi/til/tyokay/2011/04/tyokay_2011_04_2013-11-06_tau_001_fi.html

Tilastokeskus (2011b). Työssäkäyntitilasto. 082 - Työlliset ammatin (AML 2010, tasot 1-2), taustamaan, sukupuolen ja vuoden mukaan 2010-2011. Suomen virallinen tilasto (SVT): Työssäkäynti [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus [Luettu: 25.3.2014]. Saantitapa: <http://www.tilastokeskus.fi/til/tyokay/index.html>

Tilastokeskus (2006) Suomen virallinen tilasto (SVT): Työssäkäynti [verkkojulkaisu]. 2006. Helsinki: Tilastokeskus [Luettu: 25.3.2014]. Saantitapa: http://www.tilastokeskus.fi/til/tyokay/2006/tyokay_2006_2008-12-30_tie_004.html

Trux, Marja-Liisa (2011) Vedenjakajalla – siivoojien elämää millenium-juhlien kulisseissa. Teoksessa Mika Helander (toim.) Totta toinen puoli? Työperäisen maahanmuuton todelliset ja kuvitellut kipupisteet. SSKH Skrifter 31, 100–110.

Turner, Victor (2007): Rituaali. Rakenne ja communitas. Suomen Antropologinen Seura ja Summa: Helsinki. (Alkuteos vuodelta 1969. The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. Routledge & Kegan: London.

Turner, Victor (1974) Dramas, fields and metaphors. Symbolic Action in Human Society. Cornell University Press: Ithaca and London.

Työsuojeluhallinto (2010) Siivoustyön ammattitautitilastoista. Kirjoittanut Asko Aalto. <http://www.tyosuojelu.fi/fi/tyotohtori/1510> (viitattu 29.10.2013)

Työterveyslaitos (2010) Muuttuva työelämä ja maahanmuuttajien työturvallisuus ja suojelu http://www.ttl.fi/fi/muuttuva_tyolama/maahanmuuttajat_ja_tyoyhyvinvointi_terveys_ja_turvallisuus/maahanmuuttajien_tyoturvallisuus_ja_suojelu/sivut/default.aspx (viitattu 29.10.2013)

Van Gennep, Arnold (1977) The Rites of Passage. London: Routledge and Kegan Paul. (Alkuperäisteos 1909).

Vertovec, Steven (2004) Migrant transnationalism and modes of transformation. International Migration Review 38:3. 970–1001.

Viitanen, Kaisa & Tähjä, Katja (2010) Paperittomat. Helsinki: Helsingin Sanomat/HS-kirjat.

Wahlbeck, Östen (2010) Kebabyrittäjät – välittäjävähemmistö? Teoksessa Sirpa Wrede & Camilla Nordberg (toim.) Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus. Helsinki: Gaudeamus. 32–44.

Wahlbeck, Östen (2005) Turkkilaiset maahanmuuttajat yrittäjinä Suomessa: Paikallinen ja transnationaali sosiaalinen pääoma. Janus, Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 2005: 01 (13), 39–53.

Walby, Sylvia (2009) *Globalization and Inequalities: Complexity and Contested Modernities* London: Sage.

Wallraff, Günter (1986) *Pohjalla*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Weber, Max (1980) *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Juva: WSOY.

Weinstein, David (2012) "Herbert Spencer". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2012 Edition) Edward N. Zalta (toim.) (<http://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/spencer/>) (Luettu 04.04.2014).

Williams, Christine (1993) Introduction. Teoksessa Christine L. Williams (toim.) *Doing "Women's work": Men in nontraditional Occupations*. Newbury park, California: Sage Publications.

Wolf, Eric (1966) *Peasants*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.

Wrede, Sirpa (2010) *Suomalainen työelämä, globalisaatio ja vieraat työssä*. Teoksessa Sirpa Wrede & Camilla Nordberg (toim.) *Vieraita työssä - Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsinki: Palmenia, Helsinki University Press.

Yle (1969) *Afrikan lähettiläs Suomessa/Vieras Keniasta*: Joseph Owindi. Yle kuvanauha-arkisto, Elävä arkisto. Ohjannut Mikko Anttikoski ja toimittanut Kirsti Littunen.

Åkerblad, Leena (2014) *Epävarmuuden tuolla puolen. Muuttuvat työmarkkinat ja prekaari toimijuus*. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 73. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

LIITTEET

Liite 1. Tutkimuspyyntökirje

Hi, cleaning worker!

How it is to work in the cleaning industry in Finland as a immigrant who have or going to have a higher level education?

I am doing my thesis on Social Anthropology in the University of Tampere this year 2013 about the immigrants on the labour market and especially in the cleaning companies and cleaning industry in Finland. Now I need your help.

The purpose of my study is to understand experiences of immigrant workers. My particular target is cleaning work, because it is one of the jobs in Finland and other European countries, that nowadays is done mostly by immigrant people.

I would like to know how did you ended up doing the job, do you like it and do you plan to keep doing it? What is your dream job? I also want to understand everyday life and life stories that are connected to the work in the cleaning industry. Do you have time to do something else than work? In order to gather research data to the research, I would like you to participate. All experiences are valuable.

My aim is to gather experiences of immigrants, especially people with African backgroud. In the beginning I am interested in every and everybody's experiences related to the cleaning work. Also if you have your own company or business, it would be also interesting to hear about your experiences.

Let's meet and then you can decide whether or not to take part in my study. Participating is entirely voluntary. It would be very important for me to interview you for deepen my understanding of the topic. You can also write about your experiences.

The information collected will be kept strickly confidential and the privacy and the anonymity of you will be ensured. You can talk with me in Finnish, English or Spanish.

Thank you for any help!

Please send forward this message to your friends.

Please contact me as soon as possible for further information,

[REDACTED]

Liite 2. Teemahaastattelun kysymysrunko

Becoming cleaner in Finland:

- How did you ended up to Finland? Why you came to Finland? Why especially Finland? Did you know someone in Finland before coming?
- How did ended up to clean? Did someone help you in that? Tell me your “finding work” story.
- What kind of experiences you have in cleaning work?
- What other jobs you have done in Finland and before in your country? (also practices related to studies)
- What is your current work? Where do you work and how much? What kind of shifts you have? Do you have regular shifts or are they changing all the time? How much time every week you are giving for work life?

Process of searching jobs in Finland:

- How it is to apply job in Finland? Comparing to your own country? How did you managed to get job in Finland? What/who helped you? Is it more difficult for foreigners to find work in Finland?
- What is the most difficult part of searching work? What would make it easier? What are your possibilities/limitations to find new job in Finland? Are you searching constantly new work opportunities?

(Cleaning) work (stigma, discrimination, joy):

- How do you feel working as a cleaner? Would you do the same work in your home country? How do you feel doing this kind of work as a guy? Did you think before that cleaning is for women?
- How do you feel for your work? How do you feel for your work situation? Do you have enough work hours for living? Do you have any limitation how many working hours you do?
- What is the hardest situation in your work you have experienced? Is there discrimination in your working place? - Do you have a work stress or hard schedules?
- What makes you keep going in work? What gives you energy?
- How you would describe yourself as a worker?
- How would you describe work as a cleaner or washing dishes?
- What you have told about your work in Finland to your family? Do they know what are you doing?
- What does work mean to you in general? How does it affect your life what you are doing as work?
- Are you happy with your salary? How do you use it? For living? Do you send money your family?
- What are the biggest problems considering living in Finland?
- Have you got any problems getting visa in Finland? How has it affected your life?
- Do you have friends or do you know people who are doing this kind of work?

Future

- What are your plans for your work career for the future? Are you going to work as a cleaner? Are you dreaming of own company? Are you planning to stay Finland? What would make you not to stay in Finland?
- What do you think - what is the most important thing in your life?
- How Finland should change that it would be easier to live here as a foreigner?

Liite 3. Henkilötietolomake

Personal information

Date:

First name:

Last name:

Email:

Phone number:

Born:

From:

Before I have lived:

A year coming to Finland:

Now living in:

alone / with :

Family (children/wife/other family members in Finland/in country of origin):

Degree/education(s):

Are you graduated?

Yes / no

Visa/residence permit type/situation in Finland:

Work related information:

Current work(s):

Total working hours per week:

Work history before (time and job type):

Work I would like to do:

Why I want to participate this research: